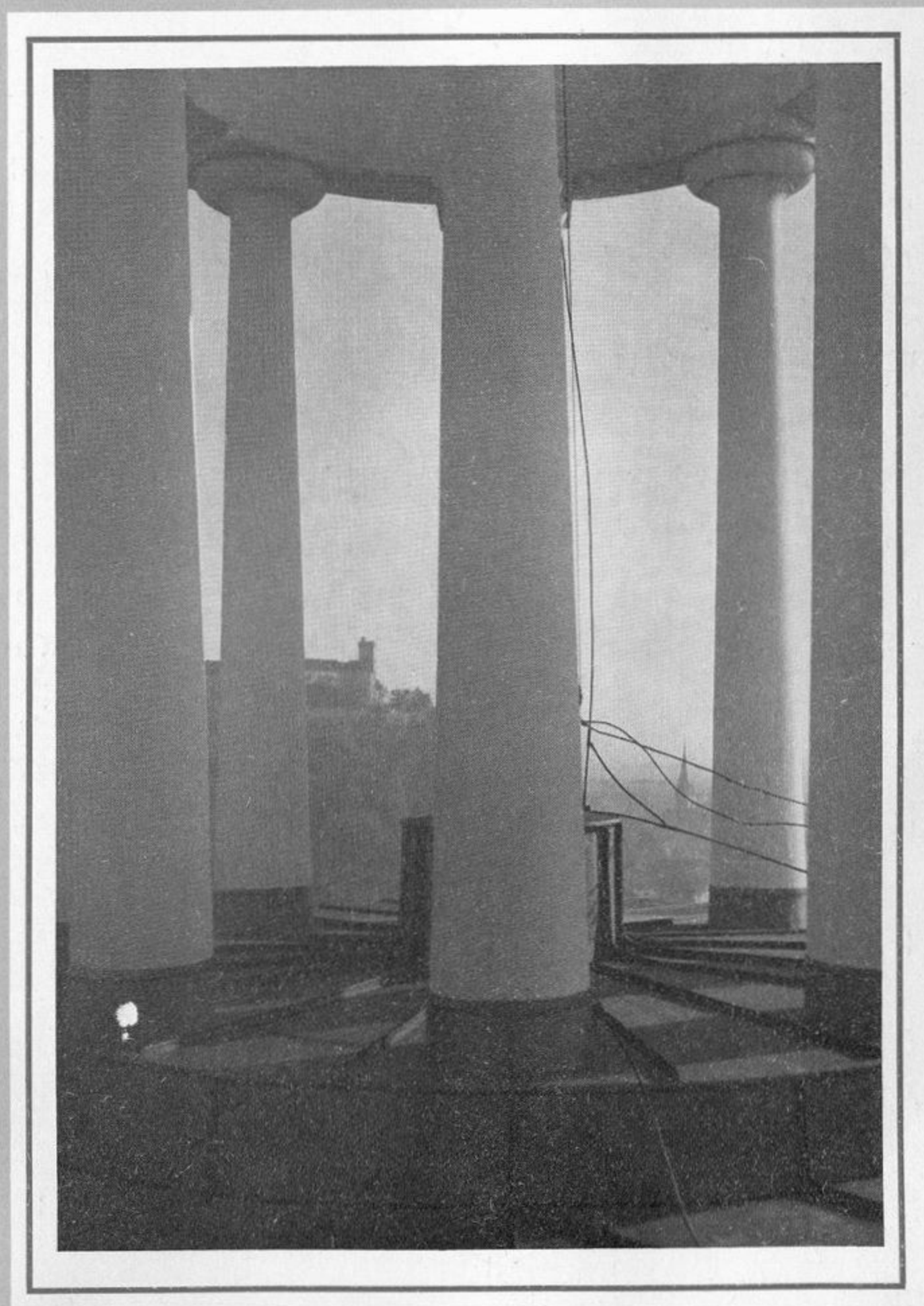

KRONIKA SLOVENSКИH MEST

M C M X X V I I   L E T N I K   I V   Š T E V I L K A   1

MESTNA ELEKTRARNA LJUBLJANSKA

V svoji prodajalni na Mestnem trgu št. 2
ima bogato zalogo lestencev, namiznih
svetilk, grelnih aparatov, likalnikov motor-
jev in električnih štedilnikov, žarnic in sploh
vsega električnega materiala. Za popol-
noma elektrificirana gospodinjstva nudi
električni tok po izredno nizkih cenah

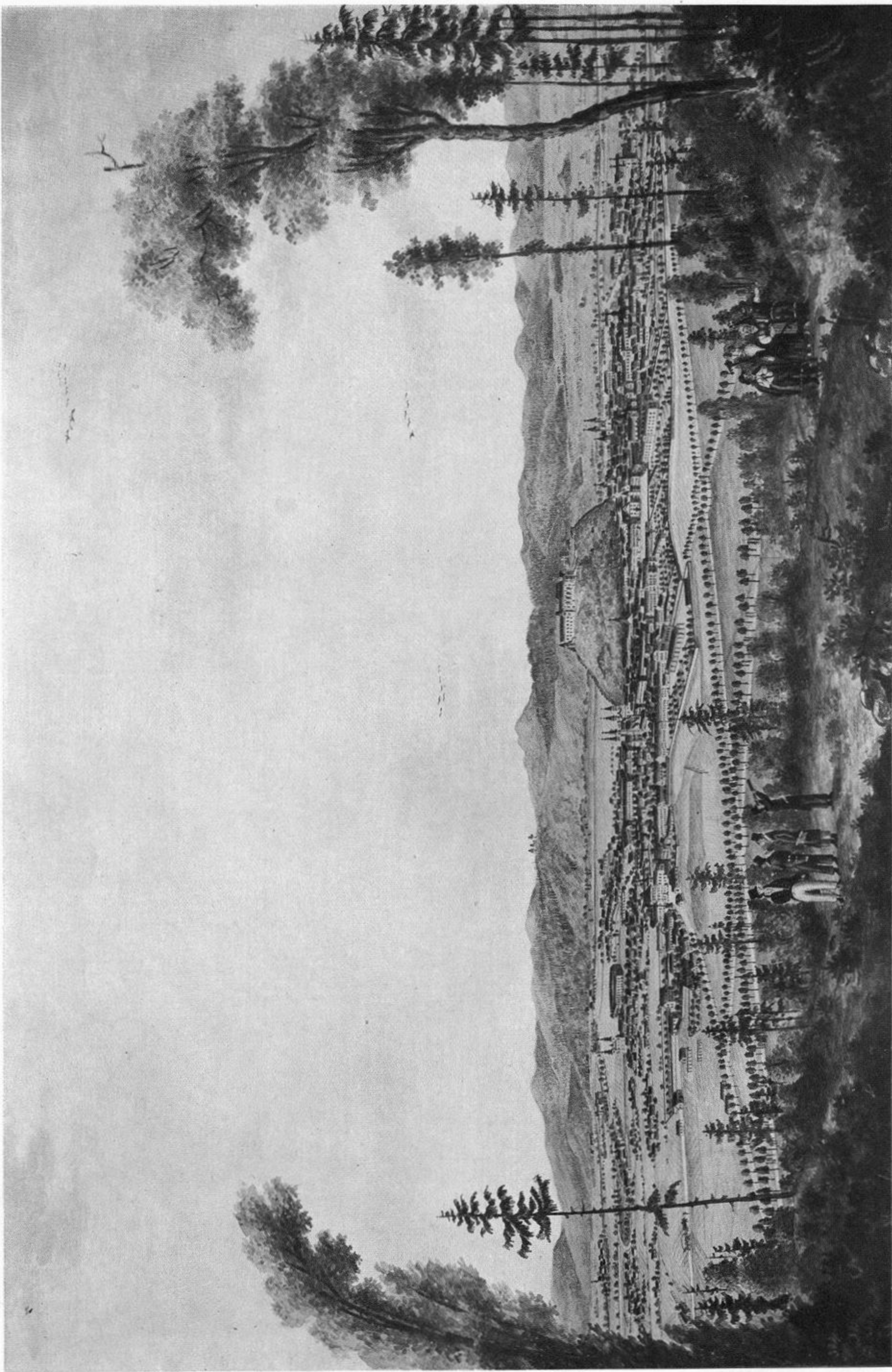
Posebna cena za ogreval-
nike vode na nočni tok
(60 par za kilovatno uro)

Izvršuje vse električne instalacije za luč
in moč najsolidneje in po najnižjih cenah

Ravnateljstvo Mestne elektrarne: Ljubljana, Krekov trg št. 10

Prodajalna Mestne elektrarne v Ljubljani, Mestni trg št. 2 (magistr. poslopje)

RISAL ALOJZ SCHAPFENRATH ZA KONGRESA 1821

POGLED NA GLAVNO MESTO LJUBLJANO V KRALJEVINI ILIRIJI
POSVEČENO NJEGOVI EKSELENCI BARONU DE KRUSEMARCKU, VELEPOSLANIKU PRUSKEMU

KRONIKA SLOVENSКИH MEST

LETNIK IV
ŠTEVILKA 1

V LJUBLJANI, MESECA MARCA 1937

ŠENTPETER V LJUBLJANI – PRVA ŽUPNIJA KRŠČENIH SLOVENCEV NA KRANJSKEM

D R. J O Ž E R U S

Šola nemških zgodovinarjev kaj rada trdi, da so Slovence približali evropskemu zahodu vplivi rimsko-nemške države in gospodujočega naroda na ta način, da so jih prekvasili z germanskim duhom politično in kulturno. Temu nasproti moramo ugotoviti, da so ti vplivi Slovence dolga stoletja bolj odbijali od ostale Evrope nego privlačili. Odločno pozitivne zasluge pa je treba v tem pogledu priznavati krščanstvu, čigar pojem se vendar z germanstvom niti daleč ne krije. Rimska cerkev je v vzajemnem sodelovanju vseh od nje zajetih narodov ustvarila srednjeveško kulturno občestvo. In ko so se temu pridružili tudi naši slovenski predniki, so to storili deloma pač ob zavednem protestu zoper germansko silo, ki jih je bila z nadetim političnim jarmom toliko ponižala in težko razžalila.

V razliko od večine Slovanov so dospeli naši predniki na svojem popotovanju naposled v dežele, ki so imele še dokaj znakov živega rimskega krščanstva. Videli so cerkve in spoznali z rimsko kulturo zvezano moč krščanstva. Cerkev so bile sicer uničene ob prvem obrskem navalu, vplivom antično-krščanske kulture se pa Slovenci celo v dveh sto letih do Karla Velikega le niso mogli čisto odtegovati.

V časih rimskega krščanstva je bila Aquileja še metropola za vse kraje Vzhodnih Alp. Za ljudskega preseljevanja pa se je krščanstvo tudi na današnjem Francoskem ter v Britaniji in Irski že toliko ukoreninilo, da so mogle te dežele pošiljati prav odličnih misionarjev med plemena današnjega nemškega naroda vzhodno od Rena in severno od Alp. Delo teh misionarjev je bil krst Bavarcev. Ker pa so se ti pred l. 743. usilili za politične gospodarje na Koroškem, je seveda čez te slovenske kraje raztegnila svoje delo tudi najbližja bavarska škofija Salzburg.

Borut, poganski knez na Koroškem, je moral dopustiti, da sta se sin Gorazd in nečak Hotimir kot talca na Bavarskem poučevala v krščanskem nauku. Gorazd, Hotimir in Volkun so se potem kot njegovi nasledniki naslonili na vplivno krščansko duhovščino

in želi od tega velike politične koristi. Dovolili so oznanjevanje novo vero in vplivali na podložno ljudstvo, da je prestopalo brez trajnega odpora. Če so misionarji uvedli blage irske metode (Iv. Grafenauer, DiS 1934, 358, 362; M. Kos, Zgod. Slov., 61), so bili uspehi seveda tem večji. Da je zrasla tam protikrščanska stranka in se trikrat uprla (Fr. Kos, IMK 1899), moramo pripisovati zlasti moralni in tvarni podpori, ki je na Koroško dotekala iz obrske sosesčine lahko kar od treh strani, vzhoda, severa in juga. Čim pa se pojavi Karel Veliki, ni o poganski reakciji nobenega sledu več.

Iz mnogih dežel vemo, da je cerkev zastavila ponovno svoje sile najrajši na točkah, kjer so v časih rimskega imperija stale škofovske stolice. Tri dokazane primere za to imamo že kar na slovenskih tleh, pri Gospej sveti (Virunum), pri Sv. Petru v Breznem (Teurnia) in v Ptujju (Poetovio). V prvih dveh krajih je postavil cerkvi pokrajinski škof Modest okoli leta 760. (Kos, I., 232; M. Kos, Conversio, 44, 86); iz doline gornje Mure nam je sporočena iz iste dobe cerkev v Undrimi (Fohnsdorf). Ptujška cerkev je znana tudi še iz 9. stoletja. Prvi in glavni dolžnosti pri teh cerkvah postavljene duhovščine sta bili krščenje poganov in pokopavanje mrličev (baptisma et sepultura). Ko pa se je število vernikov pomnožilo in jih je bilo dosti tudi po vaseh, ki so bile daleč od cerkve, je prišla še naloga, pomnožiti število svetišč po prostori deželi.

O prvih začetkih krščanstva med Slovenci piše salburški spis »De conversione Bagoariorum et Carantanorum«, ki ga je lani izdal z obširnim, temeljitim komentarjem univ. prof. dr. Milko Kos. Zastran spoznavanja poznejših par sto let pa se nam odpro še dotlej neznani viri, namreč po vladarjih in drugih velikaših izdane listine, katerih vsebina zadeva po eden ali drug kraj slovenske zemlje. In prav ti dokumenti nam pričajo, kako naglo je pri nas raslo število cerkev.

Listine v korist salcburških nadškofov iz let 860 do 888, oziroma 923 do 927 omenjajo n. pr. desetinski davek in dvorce. Iz njih sklepa E. Klebl (Car. I., 1925, 3, 7, 11, 18, 35) pravilno, da gre tu za desetinske okraje, v njih stoječe cerkve in torej tudi že za dokaj trdno organizacijo krščanskih župnij. Na ta način ugotavlja na Koroškem in ob gornji Muri dvajset prafar s starinskimi patrocini (v oklepaju). Ob levem bregu Drave: Brezno (St. Peter im Holz), Trebnje (Rupert), Žihpolje (Mar. vneb.) in Dravski dvortinje (Mar.). Ob gornji Muri: Maria Pfarr-Lungau, Pöls (Mar. vneb.), Fohnsdorf (Rupert), Kobenz (Rupert), St. Michael-Liesing in Bruck (Rupert). Ob prečni poti: Otok (Mar. pom.), Gospa sveta (Mar. vneb.), Sv. Peter pri Ostrovici, Breže (Peter) in Grosuplje (Mar. vneb.). Po ostali koroški kotlini: Trgfeldkirchen (Mar. vneb.), Krnski grad (Peter), Mostič (Lovrenc), Podkrnos (Martin) in Labotska dolina (Andrej ali Marija).

Osvojeni obrski sever sta si razdelili v duhovno oskrbovanje dve bavarski škofiji. Podonavsko ulico in Gornjo Panonijo je prevzel Passau, v krajih južno od Rabe in vzhodno od Koroške, t. j. v Spodnji Panoniji, pa je pričel z delom salcburški Arnon. Prav v zvezi s tem je postal Salcburg 798 nadškofija in je bil prihodnjega leta iz nje ustanovljen za Koroško in Panonijo poseben korepiskopat (A. Jaksch, I., 93, 121; Iv. Grafenauer, DiS 1934, 353, n. 1). O nadškofu Adalramu (821—36) je sporočeno, da je imel velik dar za jezike in da je barbarom pridigoval v njihovem jeziku (Hauck, II., 238; M. Kos, Slov. krajina, 1935, 16—20). V Nítri je pred 833 posvetil prvo cerkev na sedanjih češkoslovaških tleh. Do konca 9. stoletja je na Štajerskem severno od Drave dokazanih šest svetišč (M. Ljubša, Voditelj 1907, 286).

V državi Pribina in Koclja, ki je nastala v Spodnji Panoniji in obsegala Pečuh na eni, a Ptuj na drugi strani (Fr. Kos, IMK 1897, 116), nam je znanih iz 850—865 kar 32 cerkvá, posvečenih od nadškofov iz Salcburga (M. Ljubša, Die Christianisierung d. heut. Diöz. Seckau, 143—41). Med njimi se omenja tudi cerkev v Ptuj (Kos, II., 163). L. 867. sta začela na Kocljev poziv, a po papeškem privoljenju po teh cerkvah misionariti v domačem jeziku solunska brata Ciril in Metod. Ker je nastal zaradi tega s frankovsko državo in nemškimi škofi znani spor, je bil slovanski obredni jezik po teh krajih le kratkega veka. Najprej se je moral umakniti sili nadškof Metod, za njim menda tudi knez Kocelj. L. 874. nastopa namreč v Ptuj kot cerkveni gospodar že zopet nemški nadškof iz Salcburga (Kos, II., 232; H. Pirchegger, Gesch. d. St. I., 105).

Te cerkve smo našli, da pokažemo, kako je bilo na oni strani Drave ter v krajih, ki so se zanje v drugi polovici 9. stoletja prepirali bavarski škofje z nadškofom Metodom in Rimom. Sino težko pa se je preriti vsaj do majhne jasnosti o začetkih krščanstva in cerkvene organizacije na slovenskem prostoru južno od Drave, med Furlanijo in Ptujem. Ta svet je bil v duhovni oskrbi patriarhov Ogleja-Čedad. Ker pa vlada na virih zgodovine velika revščina, mu ni mogoče dokazati nobene cerkve ne za 9., ne za 10. stoletje. Glede dobe madžarskih navalov to ni nobeno

čudo. Z vso resnobo pa si moramo ogledati čase Karolingov, zlasti Karla Velikega.

Temu vladarju sta bila pokoritev in pokrščenje enako visoka smotra njegove politike. Zato prevzame sam iniciativo in stavi v službo krščanske misije ves svoj državni aparat. A. Hauck (Kirchengeschichte Deutschlands, II., 306) piše k temu: »Misijonsko delo ni bilo več v rokah posameznih škofov, ki jim je dajala moč le njihova moralna avtoriteta. Izginili so tudi po imenu neznani tujci, ki so se, gnani v daljave od fantastične pobožnosti, žrtvovali, da pojdejo kot brezdomci po sledu svojega Gospoda, a so ob veliki vnemi, a z malo previdnosti dosegli le majhne uspehe. Zdaj je bilo opazati v vsakem delu metodo in načrt.« (Prim. Valv., II./7., 391.)

Če pomenijo leta Karlove vlade (774—814) krščenje vseh številnih od njega podjarmljenih narodov, je vendar nemogoče, da bi bilo slovensko Posavje pri tem izvzeto. Zato se je o tem že davno mnogo razmišljalo in pisalo (slovensko literaturo navaja Kos, Gradivo, I., p. VII. n. 1). Kot poslednja se bavi s temi vprašanji Lj. Hauptmann in E. Klebl. Njuna zasluga je, da sta razbistrila besedilo najstarejše cesarske listine, znamenite razsodbe Karla iz l. 811. (Fr. Schumi, Archiv, I., p. 58; Kos, II., 37; A. Jaksch, I., 75.) Poleg tega sta postavila nekaj vidikov, s katerih je mogoče razganjati meglo ter širiti in poglobljati poglede tudi na kraje južno od reke Drave.

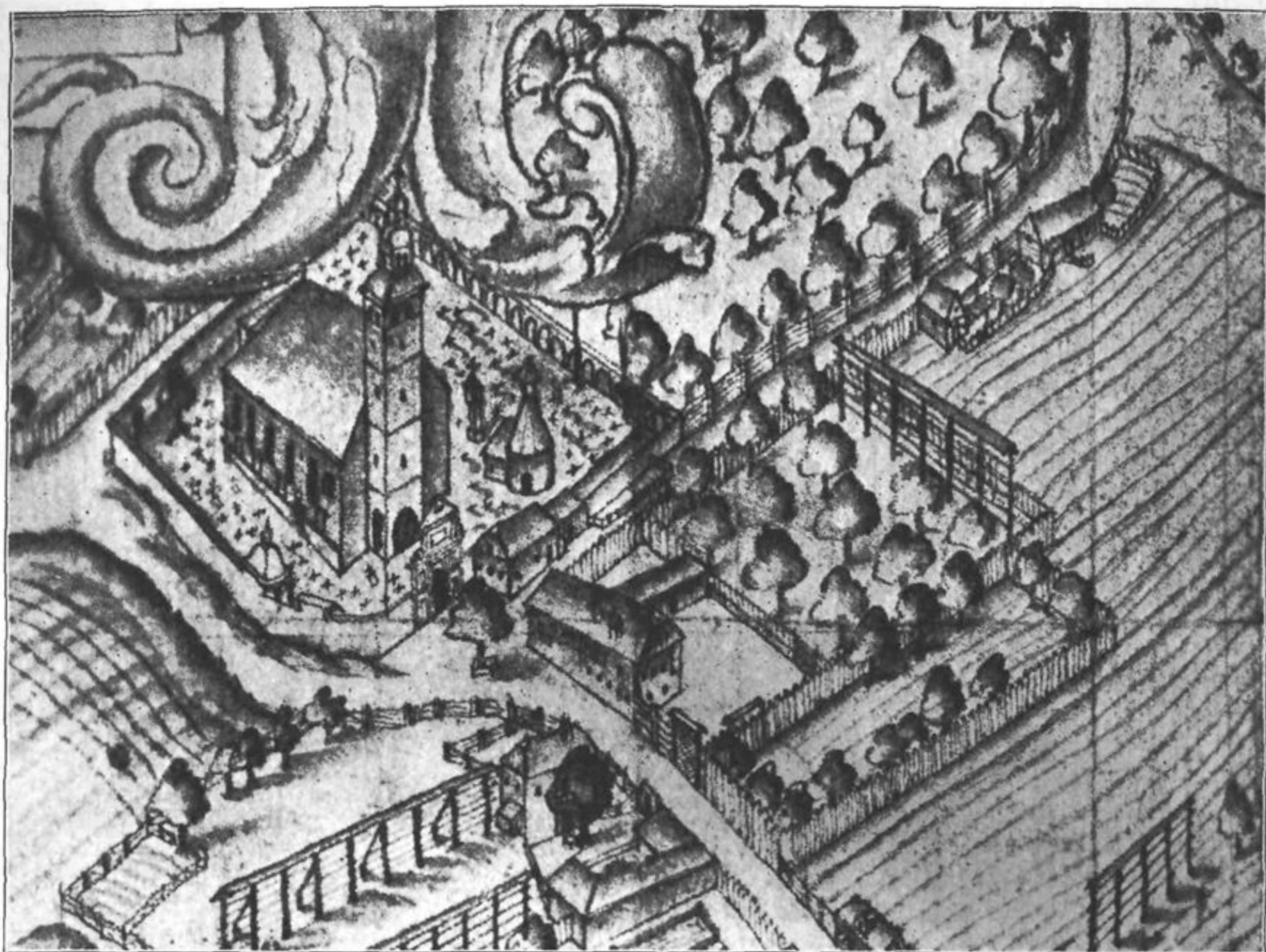
V posebni razpravi »Etappe v zasedbi slovenskih dežel po Frankih« (ČZN 1937) smo pokazali, kako je trajalo devetnajst let, od 774 do 795, da je val rastoče velesile Frankov pregrnil vse kraje, koder biva danes narod Slovencev. V tem kratkem času je uspelo orožju Karla Vel. s šestero sunki zasesti za povrstjo šestero pokrajin, ki se z njimi igra politično-geografska usoda še danes in trga našo narodno in kulturno celoto med sosede. Z vsako etapo pa se je odprla misijonarskemu presajanju antične kulturne dediščine nova leha slovenske zemlje ter se usposobila za nadaljnje življenje v družbi ostalih krščanskih narodov.

K. Helleiner (MIöGF, Erg.-Bd. 11, 125) je sicer dokazal, da je bilo na Obrskem nekaj kristjanov, pač romaniziranih starincev, že preden se je vmešal Karel. Toda Obri so novo vero zatirali, ne pa pospeševali. Zato se pričetek sistematskega misionarjenja na Kranjskem ujema nedvomno z letom, ko je dežela zamenjala obrsko podložništvo s frankovskim.

Zgodovinarje, ki jih navaja M. Ljubša (Voditelj 1907, 286; Iv. Vrhovec, ZMS 1903, 3) je spravil bržkone patrocini salcburškega svetnika Ruperta v šent-rupertu na Dol. in Vidmu ob Savi na misel, da so po Posavski krajini iz početka pridigovali mešano misionarji iz Salcburga kakor Ogleja. V resnici so imenovani cerkvi postavili koroški in salcburški ljudje komaj v 11. stoletju (E. Klebl, 1926, 34). Drugi menijo, da sta bili tekmujoči škofiji razmejeni z vso dolgo črto reke Drave l. 811. po razsodbi Karla Vel. Temu nasproti ugotavlja Lj. Hauptmann (ČJKZ 1920, 216, 217), da gre v tej listini za cesarski ukor cerkvenima knezoma, naj se nehata prepirati in naj priznata že obstoječo starejšo razsodbo. Pred Karla sta bila namreč prišla s tem sporom že patriarh Ursus I. in nadškof Arnon po mnenju A. Jakscha l. 803., ko se je cesar mudil v Salcburgu.

Šentpetraka cerkev in okolica
l. 1660.

Najstarejšo posest oglejske cerkve med Slovenci južno od Drave je mogoče dokazati na podlagi listine iz l. 824. (Kos, II., 78). Cesar Ludovik Pobožni daruje Ogleju dvajset kolonov. Latinsko besedilo pravi: »... in finibus Sclavinie in loco, qui dicitur Zellia, manentes viginti, quemadmodum hos manentes primum Kadola et postea Baldericus, fideles nostri, Maxentio patriarche beneficiaverunt«. Dotlej je bil dotični svet le beneficij, zdaj pa se slovesno daruje v neomejeno oblast.

Do nedavnega časa so bili zgodovinarji mnenja, da je na tej oglejski posesti nastalo versko središče v današnjem Celju. K temu jih je navajalo sličnoglasje med Zellia in Celje, važna lega kraja in morda tudi njegova slava iz časov rimskega krščanstva (celejska škofija). Predstavljajo si, da je Oglej dobil zemljišča od grofa Kadolaja (799—819), ko je ustanavljal za te kraje prvo misijonsko postajo. Toda proti temu je izrekel že M. Ljubša (ČZN 1929, 6) tehtne pomisleke, zlasti, ker za Celje nimamo nobenega dokaza, da bi bilo sploh kdaj last oglejske cerkve (Ljubša, 15).

Ime Zellia v tem dokumentu ni osamljen dokaz njegovega bivanja. Najdemo ga tudi pri Pavlu Dija-konu (Hist. Lang., IV., 38), češ: v 7. stoletju (bržkone 623—626) sta furlanska vojvodska brata Taso in Cacco osvojila slovensko pokrajino (regio) Zellia do kraja, ki se imenuje Medaria. O lokalizaciji imena v tej zvezi je mnogo razprav (gl. M. Kos, ČJKZ 1928, 196) ter je naposled zmagalo mnenje, da gre za današnjo Ziljo, Ziljsko dolino na Koroškem. Saj ime v tem pomenu najdemo še v furlanskih virih 14.—15. stoletja, dočim ga viri iz 12.—13. veka navajajo v oblikah Gila, Gile in pod. Naposled je Klebl še dodal, da se omenjajo pod imenom Zelia tudi najstarejše župnije ob Zilji, med njimi zlasti Marija na Zilji.

Po vsem tem in po podatkih o oglejski posesti iz 11. stoletja (S. Rutar, Ben. Slov., 138) lahko rečemo, da zadeva to ime v vseh stoletjih isto Ziljsko dolino, torej tudi kraj darovnice iz l. 824.

Prvi, ki si prizadeva obnoviti stare pravice svoje cerkve na koroških tleh, je bil patriarh Ursus I. (802 do 807), njegov naslednik Maksencij (807—837) je pa na Koroškem dokazan kot zemljiški gospod ob Zilji. To hlastanje Ogleja po koroški deželi nastopi potem, ko je trajalo to misijonsko delo Salcburga nemoteno že dobrega pol stoletja. A. Jaksch misli, da do spora ni prišlo, dokler je živel Arnonov prijatelj Pavlin. V resnici je ta veliki preobrat v Ogleju mogoče razumeti le v zvezi s političnimi spremembami na jugu in južnem vzhodu Koroške.

Lj. Hauptmann (Umw. 269) pravi, da je panonski jarek (slovensko Posavje) osvobodil Obrov mejni grof Erik šele l. 795. in da je začel tedaj po njem misijonariti patriarh Pavlin. Pozneje sklepa na podlagi Alkuinovih pisem, da se je Pavlin obotavljal do prihodnjega leta. Tedaj da se je udeležil Pipinovega vojnega pohoda ter prejel v duhovno oskrbo prvi del poganke zemlje Slovencev (ČJKZ 1920, 216, 217). Naše raziskovanje pa je ugotovilo, da je meja med Obri in Franki na Karavankah in Visokem Krasu padla že v avgustu 791 ob peti etapi frankovskega prodiranja, z zmago pri obrskem ringu, ki je bil nekje v Kranjski kotlini (J. Rus, ČZN 1937).

Isto Karlovo pismo ženi Fastradi (Kos, I., 281), ki poroča o tem pohodu, piše, da se ga je udeležil tudi neki škof. Besedi »ille episcopus« si vsi razlagajo, da je z njima mišljen znameniti patriarh Pavlin II. (Rubeis, Mon, eccl. Aquil., 362; J. Gruden. DiS 1902, 149). Pohoda, ki ga je vodil sam Karel vzdolž Donave

l. 791., se je udeležila cela vrsta škofov in jih je nekaj na Obrskem tudi pomrlo. Kakšni nameni so jih spravili tja, ni še nihče razmišljal. Nekateri izmed škofov so gledali svoje dolžnosti skozi prizmo vladarjeve politike, pa so šli na vojno kakor vsak pogumen vojščak. Drugače pa je bilo pri škofih, ki so kot sosedje poganskih dežel vedeli, da se jim bo tod avtomatično raztegnila njihova dieceza. S tega vidika moramo gledati tudi udeležbo patriarha Pavlina na pohodu leta 791. Ker je bila v Italiji skrb de propaganda fide prihranjena zgolj metropolitom, je torej Pavlin prišel, da si ogleda nove dele svoje dieceze, preden uvede v njih misijonsko delo.

V prostoru Posavske krajine ležita izmed sedmih pokrajin današnje slovenske zemlje dve, ki sta v svojih planih ploskvah sredi gorske obrobe družili v dokaj gostem naselju prav velik del slovenskih poganov. Dno Kranjske kotline na eni, a široka Savinjska dolina na drugi strani sta bili torej v prvi vrsti poklicani in izvoljeni, da zadržita oglejske misijonarje, ki so želeli pridobiti za Kristov nauk v kratkem času čim največ poganov. Misijonarji so dospeli semkaj po sledu stare rimske ceste Aquileja-Poetovio. Kakor pa so bili njihovi salcburški tovariši zastavili svoje moči na točkah bivših škofijskih mest Teurnije, Viruna in Poetovije, sklepa E. Klebl po vsej pravici, da je izbira prvih misijonišč v Posavski krajini zadela prav tako oba bivša škofijska sedeža, emonsko-ljubljanski ter celejsko-celjski kraj. Glede Celja ta trditev morda ne drži dobesedno, ker prva cerkev za Slovence Celjske krajine bržkone ni zrasla tukaj, ampak v Šempetru v Sav. dolini (Ig. Orožen, *Das Bistum Lavant*, III., 348, 433). Z veliko verjetnostjo pa smemo domnevati, da je bila prva postaja krščujoče in pokopavajoče duhovščine za Slovence Kranjske kotline ustanovljena v Ljubljani, naslednici starokrščanske Emone. Zgodilo se je to v skladu z emonskimi tradicijami, ki jih je hranil Oglej, a po prizadevanju patriarha Pavlina II. (787—802).

O načinu krščenja se poučimo iz zapisnika, ki ga je bil 796 sestavil sam Pavlin na zboru škofov (Kos, I., 303.; Ljubša, 122), kakor tudi iz Alkuinovih pisem na Karla, oziroma Arnona (Kos, I., 304, 407). Ker pa imamo podatke, da je Italija pošiljala v 9. stoletju misijonarje tudi v hrvaško Posavino, Panonijo in na Veliko Moravsko (J. Gruden, *KO* 1905, 10), se nam zdi to dokaz, da tudi v Ogleju ni manjkalo misijonarjev. Žal, da nam je izmed njih znan samo eden, namreč Candidus ali Blandicius, ki opisuje, kako živi »osamljen v gorah Slovenov in v gosti jelovini kot tujec med domačini, nezmožen njihovega jezika« (MG, Epp., IV., 484; Kos, II., 2).

E. Kleblu se zdi, da je Ljubljana v 9. stoletju imela celo zopet svojo škofijo, ki da jo je potem uničil madžarski vihar (Car. I., 1926, 47). Iz smisla cele dotične listine (MIöGF 1880, 290; Kos, II., 374 a) pa tega ni mogoče razbrati. Oglej dobi škofijo v Concordiji v nadomestilo za vsa »irrecuperabilia episcopia«, ki jih je divjost Madžarov razljudila skoraj do golih tal, a so spadale pod oglejsko cerkev. Episcopium pomeni po Du Cangeu škofovsko čast, škofovo cerkev ali dom, dalje njegove dohodke, a naposled tudi diecezo. Klebl se je odločil za poslednji pomen besede

ter si pri tem ne more misliti, da bi bile te škofije drugje kakor na antičnih škofovskih sedežih Siscije, Celeje in Emone. Vendar na osnovi imena »strata Hungarorum«, ki ga je nosila glavna cesta skozi Furlanijo, in po podatkih o opustelosti njene okolice (M. Kos, *RZDHV*, V./VI., 363) je mogoče reči samo to, da ima listina v misli le zmanjšane dohodke škofijskih cerkev na furlanskih tleh, ne pa tudi v Sloveniji. Concordijo je torej dobil Oglej z namenom, da bo spričo svoje obubožanosti razpolagal z večjimi sredstvi ter bo tako odpornejši proti sovražnim napadom.

Delo krščenja se je pričelo pri nas takoj po zatoru obrske sile l. 791. V dobrih desetih letih je bil izvršen že dobršen kos dela. Misijoni v Posavski krajini so bili torej v glavnem organizirani, ko se je Oglej naenkrat domislil še svojih starih pravic v deželah dalje na severu. Pred l. 803. so Oglejci dospeli bodisi naravnost iz Čedad, bodisi iz Posavske krajine do reke Drave na Koroškem. Tedaj je izbruhnil hudi spor s Salcburžani, ki je delal preglavice samemu Karlu. Zadravska lega treh parov najstarejših cerkva, Marija na Zilji: Sv. Rupert pri Trebnjem, Kapla v Rožu: Žihpolje ter Kamen v Podjuni: Dravski dvor, je spravila Klebla na zelo verjetno misel, da je postala tedaj povod prepira prav ena izmed teh cerkv.

Šele posledica tega trenja je bila, kakor dokazuje Lj. Hauptmann (*Umw.* 275, 276), da je dobil l. 811. Oglej k svojemu misijonskemu ozemlju na račun Salcburga še ozko progo Koroške med Dravo in Karavankami. Po računih E. Klebla (1926, 53, 106) je nastalo za vlade Karolingov v tem delu Koroške bržkone sedem prafar: Dobrla ves (Mar. vneb.), Kapla (Zenon), Rožak (Mihael), Marija na Zilji (Vneb.), Šentjanž na Z. (J. Krst.), Šteben na Z. (Štefan) in Šmohor (Mohor in Fort.). Izmed njih sta najstarejši pač Marijini cerkvi Podjune, oziroma Zilje. Če pa so to prve župnije v progi oglejske dieceze severno od Karavank: ali ni potem več ko verjetno, da je bilo v istih karolinških časih postavljeno za pokrščene pagane prostrane Kranjske kotline tudi vsaj eno krščansko svetišče?

Naša geografska sklepanja se bodo morda zdela komu presmela, češ, da so razlogi prešibki. Zato jih hočemo v naslednjem podkrepiti še od druge, morda bolj zgodovinske strani. Za podlago hočemo vzeti podatke mlajših listin in že obstoječe ugotovitve naših zgodovinarjev. Tudi po tej poti bomo dospeli do spoznanja, da je treba ustanovitev prve krščanske cerkve med kranjskimi Slovenci devati mnogo dalje nazaj, kakor se je doslej računalo, namreč v dobo po letu 791. Ljubljanska cerkev nam bo zrasla kot verjetno najstarejši spomenik misijonskih uspehov Ogleja med zagorskimi Slovenci sploh.

Če bi poznavanje naše preteklosti snovali zgolj na ohranjenih pisanih virih, bi morali verjeti, da je Ljubljana bila brez cerkve celo do l. 1163. (Kos, *Gradivo*, IV., 462). Tega pa nihče ne verjame. Saj tedaj ima Ljubljana že svojega župnika Petra, ki je bil med sedmimi sopodpisanimi kolegi iz ostale kranjske dežele, namreč iz Rodin, Šmartina pri Kranju, Komende, Devina, Trebnjega in Šentruperta, po njihovem vrstnem redu sodeč, pač najuglednejši. Stari šematizmi ljubljanske škofije pred l. 1892. prinašajo beležko, da ob-

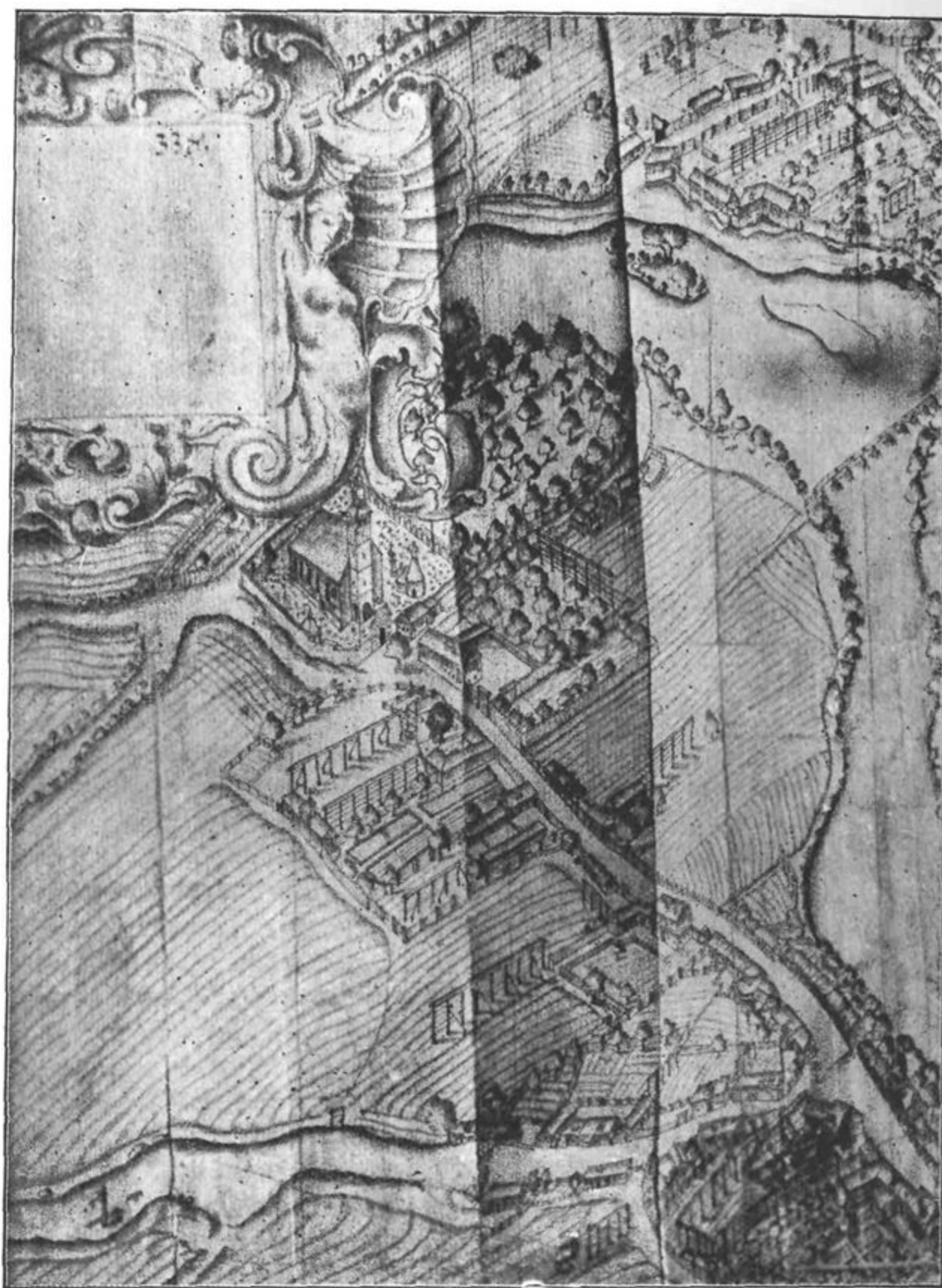
stoja najstarejša ljubljanska župnija »a tempore immemoriali«. Iv. Vrhovec (ZMS 1903, 2) se nagiba k mnenju, da je najstarejša ljubljanska cerkev stala že dobrih 400 let pred ustanovitvijo škofije, torej v 11. stoletju. Za to dobo govori tudi ugotovitev P. Hincingerja (Klunov Archiv, II/III, 93) in Iv. Vrhovca (ZMS 1903, 5), da je ta cerkev že stala, ko v Ljubljani pod grajskim gričem še ni bilo o višje organiziranem življenju nobenega sledu. Za isti vek so se odločili tudi cerkveni zgodovinarji v najnovejšem Letopisu ljubljanske škofije za l. 1935. z beležko (270), da je bila prva ljubljanska župnija ustanovljena istega leta 1085., kakor župnija v bližnjem Šentvidu.

V drugi polovici 11. stoletja so bile namreč izvršene v cerkveni organizaciji naših krajev reforme, ki sloni na njih ustava cerkve še danes (M. Kos, Zgod. Slov., 127). Duhovna oskrba prostranih diecez je bila urejena po načelu delitve dela na geografski podlagi. Začetki župnije v Šentvidu pri Ljubljani res ne morejo segati dalje nazaj. Za to govori prvič krajno ime, ki daje cerkvi večjo starost nego vasi, in drugič geografsko majhna pomembnost kraja. Pri župnijah te vrste je še treba razlikovati cerkev kot starejšo, a župnijo kot mlajšo ustanovo. Ljubljanska cerkev in duhovnija sta pa spričo vélike prometno - geografske lege ljubljanskega prostora nastali bržkone ob istem času. Nastali sta, ko še ni bilo ljubljanskega gradu. Če bi bil namreč mogel ljubljanski grajščak odločevati o stavbi cerkve, bi jo bil postavil gotovo bliže sebi, na Grad ali vsaj tik podenj.

Kje v Ljubljani je stala cerkev kot središče opisane fare? Za patrona ljubljanske cerkve nam ovaja prvaka apostolov sv. Petra najprej denar, skovan v Ljubljani v poslednjih letih vojvode Bernarda, ki je vladal od 1202—46. Ljubljana je kot sedež kovnice na tem novcu označena z imenom »Civitas Laibac.«, a poleg tega po tedanji šegi še s podobo patrona svoje župnije. Na reverzu sedi namreč sv. Peter na prestolu z naslonjalom in dviga v desnici nebeški ključ (E. Baumgartner, GMS 1934, 100).

V listinah nastopa Šentpeter prvič 23. febr. 1262 v besedah »aput beatum Petrum in domo plebis« (Fr. Schumi, UK, II., 236). Pri cerkvi stoji tudi župnišče (domus plebis). Iz jeseni istega leta vemo, da je župnikoval tukaj (»apud Laybach in plebe«) Ludovik, ki je bil obenem arhidijakon Kranjske in Slovenske marke (Schumi, 239). Sama cerkev je 7. okt. 1262 imenovana kot župnijska v besedah »apud Laybacum in parochiali ecclesia sancti Petri« (Schumi, 244). Okoli nje je bilo pokopališče do l. 1779. (Iv. Vrhovec, ZMS 1901). V tej okolici je imela cerkev tudi prostrano zemljiško posest, ki pa zasluži posebno razpravo. Izraz »apud Laybach« pa nam pove prav jasno, da gre za cerkev v predmestju, na točki, ki je tudi poznejša Ljubljana ni nikoli objela v svoje mestno obzidje. Od najbližjega vogala obzidanega notranjega mesta pri sedanjem Mesarskem mostu je ostalo do cerkve 625 m razdalje. Še dalje je stala cerkev od selišča rimske Emone. Župnija pri Sv. Petru v Predmestju (extra muros) je bila res do l. 1462. edina na tleh ljubljanske občine.

Šentpetrsko cerkvišče torej ni bilo brez cerkve ne v 13. ne v 12. veku. Kar se tiče same njene stavbe, nam viri poznejših časov poročajo o štirih cerkvah, ki so

Šentpetrška Ljubljaniica (Gosja otoka) okoli l. 1660.

zamenjale druga drugo. Najstarejši dokazani božji hram, bržkone preprosta romanska bazilika, je stal do l. 1385. Potem je bil prav tam sezidan drugi v gotškem slogu. Po letu 1472. je zrasla na istem mestu menda že tretja stavba. Tedaj je namreč pridrvel v Predmestje Turek in njeno prednico požgal. L. 1618. je bila cerkev popravljena. V Valvasorjevem času je imela le en stolp. L. 1731. pa so sezidali na njenem mestu novo, ki stoji z dvema stolpoma, l. 1897. nekoliko prenovljena (P. Radics, LZg 1897, 252), še danes (Iv. Vrhovec, ZMS 1903, 22, 57).

Stavbišče cerkve je geološko kaj zanimivo. Skozi vse mesto vlada ob Ljubljaniici sama temnosiva glina. V okolici naše cerkve se pa sestava rečnega korita nagnagroma izpremeni. Izpod gline se pojavlja iz vodoravnih plasti trde labore sestavljeni prag, ki je nudil stavbi cerkve najtrdnější temelj. Zaradi tega ni nikak slučaj, da stoji na tem pragu v eni črti troje do nedavno največjih poslopij vzhodne Ljubljane, cukrarna, vojašnica in cerkev. Do praga se je Ljubljaniica nekdanj ovijala okoli znožja grajskega griča v strugi, ki je bila v primeri z današnjo mnogo širša. Tik pred njim, pred vojašnico in cukrarno, pa je bila še do l. 1823. razlita tako na široko, da je delala dva otoka (Gosja otoka). Prav tukaj je bilo tudi konec njene nepretr-

gane plovnosti. Ob dušnem pastirstvu proti Igu in Vrhniku so šentpetrski duhovniki uporabljali to vodno pot pač več sto let. Obratno se človeku zazdi, da so prvi oglejski blagovestniki priveslali po Ljubljani dol ter stopili na kopno na prvi oviri vodnega prometa, ki jo je delal omenjeni prag.

Patrocinij sv. Petra v naši cerkvi nas navaja na misel, da so prvi misionarji dospeli semkaj v dobi, ko je bil spomin apostolskega prvaka v Ogleju v prav posebnih časteh. E. Klebl, ki se je v starost patrocinijev močno poglobil, šteje za glavne svetnike Ogleja in Čedad M. b. Marijo, sv. Mohorja, sv. Kancijana in sv. Marka. Ker ima v slovenskem delu te dieceze Mati božja le sedem starih župnijskih cerkva (1296 pa 22), sv. Mohor in Kancijan le po eno (1296 sv. Kancijan 4), sv. Marko pa nobene, sklepa Klebl, da oglejsko misijonsko delo ni bilo niti energično niti enakomerno. Do tega sklepa je pa prišel, ker mu je ostalo neznano, kakšno znamenito vlogo je imel prav tam zlasti sv. Peter.

Češčenje sv. Petra je začel pospeševati zlasti papež Hadrijan I. (C. Baronius, Ann. eccl., IX., 392). V zvezi s tem je Karel Vel. podaril katedrali sv. Petra v Rimu največji del zlatega in srebrnega plena iz Obrske, Köln, »nemški Rim«, pa je dobil glavno, istemu svetniku posvečeno cerkev. Ti vplivi Rima so segli tudi v Oglej in Čedad. Dokazuje nam jih zaobljuba oglejskih sufraganov iz dobe patriarha Pavlina II., ki pravi, da je bila stolna cerkev v Ogleju posvečena sv. Petru in sv. Mohorju (Rubeis, Mon. eccl. Aquil. 382). Za patriarha Maksencija in še l. 879. ima ista cerkev za patrone M. b. Marijo, sv. Petra in sv. Marka (Rubeis, 402, 412, 445). Današnja cerkev je posvetil patriarh Popon l. 1031. M. b. Mariji in sv. Mohorju in Fortunatu (Rubeis, 517/18), njen najstarejši del pa stoji še danes v okolici oltarja sv. Petra (C. Czörnig, Das Land Görz, 257). Čedad, ki je postal l. 737. druga stolica patriarhov, je imel v 9. stoletju prav tako svoje sv. Petru posvečeno svetišče; po njem so dobila bližnja mestna vrata svoje ime (MIöGF 1880, a. a. 904).

Iz povedanega spoznamo, da je bil sv. Peter v največjih časteh v dobi papeža Hadrijana I. (772—795) in našega patriarha Pavlina II. (787—802), v Ogleju-Čedadu pa da se je to češčenje ohladilo nekako v 10. stoletju. V slovenskem delu oglejske dieceze najdemo l. 1296. sv. Petra kot cerkvenega patrona na Koroškem in Štajerskem južno od Drave štirikrat, namreč v Mohljičah, Pliberku, Vitanji in pri sv. Petru pod Sv. gorami, na Kranjskem v sedmih cerkvah, v Ljubljani, Radovljici, Naklem, Zagorju in Črnomlju ter v Komendi in Preddvoru, na Goriškem pa v Šempetru pri Tržiču. Toda izmed vseh 12 Petrovih cerkva je ljubljanska nedvomno najstarejša, samo če premislimo odlično geografsko lego kraja. Sijajne starokrščanske tradicije Ljubljane, Pavlinov obisk l. 791. in prav tedaj pospešeno češčenje sv. Petra nas navajajo k domnevi, da je ljubljanska cerkev sv. Petra vendarle ustanova iz dobe patriarha sv. Pavlina in Karla Vel.

Šentviška pražupnija je vsekakor najstarejša hčerka ljubljanske (Iv. Vrhovec, ZMS 1903, 9). O njej poroča J. V. Valvasor (II./8., 819) brez navedbe vira, da je

bila ustanovljena 1085. Vendar E. Klebl (1926, 35) ne vidi vzroka, da bi sumil o verjetnosti te beležke. Saj so dobile naše dežele — kakor smo videli — prav tedaj trdnejšo farno organizacijo. Isti Klebl je pokazal, kako so se na Koroškem odcepile najprej župnije, ki so imele do matere fare komaj po uro hoda. Kakor prafaram, je bil tudi njim izbran sedež v gosto poseljeni ravnini, področje pa se jim je raztegnilo v hribe v eno samo smer po več ur daleč. Prav na ta način je nastala šentviška fara, ko je poleg severnega Posavja zavzela tudi dolgo hribovito progo v povirju Gradašnice in Šujice. Od nje se je kot prva ločila župnija na Sori.

Enostransko raztegnjenost opazamo tudi pri pražupnji sv. Petra v Ljubljani. Najbližjo mejo ji je delala reka Sava, ki je od cerkve komaj 4 km daleč. Na nasprotnem koncu je pa danes Godovič najbolj oddaljena župnija, ki je imela svoje prvotno duhovno središče v Ljubljani.

Na prostoru s te strani Visokega Krasa do Sore, Save in gornje Krke najdemo v virih pred koncem 12. stoletja omenjeni samo dve cerkvi. Eno nam ovaja golo krajno ime Cerknica iz l. 1040. (Kos, III., 105), dočim navaja listina iz 1163. župnika Ljubljane, torej duhovnika, ki opravlja službo božjo v cerkvi tega kraja. Iz teh podatkov smemo računati, da sta bili v označenih mejah prvotno dve misijonski postaji, Ljubljana in Cerknica. Obe prafari je ločila široka proga gozdovja južne Menišije in Ravnika, ki nastopa kot meja med oglejsko gosposčino v Cerknici in spanheimsko Ljubljano še l. 1265. (Fr. Schumi, Archiv, II., 110). Ako dodamo še vodoplavno dno Planinskega polja, dobimo vseskozi strnjen neposeljen pas zemlje, ki je držal vsaksebi ljubljansko kotlino od vrste notranjskih polj Cerknica-Lož. Iv. Vrhovec (ZMS 1903, 8) je sicer mnenja, da je Cerknica matica župnijam v Preserju, na Rakitni in v Borovnici; v tem pa se hudo moti, ker te župnije so nastale iz samostana v Bistri, ki je ljubljanska ustanova.

Kako daleč je segala ljubljanska fara proti južnemu zahodu, o tem najdemo prvo sled šele iz l. 1461. Tedaj je bila pri cerkvi sv. Nikolaja v mestu ustanovljena ljubljanska škofija ter se je iz šentpetrske fare ločila Ljubljana, kolikor je bilo obzidane, kot druga župnija na tleh našega mesta. Novi škofiji je cesar Friderik III. podelil v duhovno oskrbovanje in užitek samo one župnije, ki so bile raztresene po južnem Koroškem in Štajerskem ter Kranjskem in je v njih imel patronatske pravice. Iz Kranjskega je omenjenih v ustanovni listini (Klunov Archiv, II./III., 276; ZZ 1888, 18) le devet takšnih župnij, med njimi naša šentpetrska in sosednja šentviška. Iz tega majhnega števila je Iv. Vrhovec sklepal (ZMS 1901, 127), da je bil delež nove škofije silno boren, ter domneval, da so vse druge tedaj že obstoječe duhovnije ostale še dalje pod oblastjo oglejske cerkve. Temu nasproti ugotavlja E. Klebl (1926, 16), da si ustanovna listina šentpetrske in šentviške fare ne predstavlja samo v mejah one dobe, ampak v mnogo večjem obsegu. Zapisniki poznejših časov nam res pričajo, da pod ljubljanskega škofa l. 1461. iz ljubljanske okolice nista prišli samo ti dve župniji.

Prvi znani seznam duhovnij oglejske dieceze iz leta 1296. (K. Kovač, MIöGF 30, 623, 626, 628—30, 632 do 36) pozna na Notranjskem poleg Cerknice tudi še župnijo v Ložu (Stari trg). Predeli do Sore in Save pa so bili tedaj naseljeni že tako gosto, da so razdrobljeni kar na osem duhovniških postaj: Ljubljano, Ig, Logatec, Polhov gradec, Šentvid, Soro, cerkev nemškega viteškega reda v Ljubljani in samostan v Bistri. Poslednje tri cerkve so spadale 1461 pod jurisdikcijo posameznih redov, zaradi tega cesar z njimi tedaj ni mogel razpolagati. Ali poleg Šentpetra in Šentvida najdemo kot sestavine ljubljanske škofije še Ig, Logatec in Polhov gradec kljub temu, da jih ustanovno pismo ni imenovalo izrečno. Te tri kraje je zapisal škof T. Hren l. 1605. kot sebi podrejene duhovnije (J. Barle, IMK 1895, 110). Njim se pridružuje Vrhnika, ki ima svojo župnijo od l. 1408. Valvasor (II./8., 724, 750, 761, 782, 786, 819) piše o Vrhniku, Logatcu in Igu ter Polhovem gradu, da se računajo k ustanovi ljubljanske škofije (das bischöfliche Stifft Laybach). Prve tri da prezentira škof, četrto, kakor tudi Šentvid pa stolni kapitelj.

Po seznamih podružnih cerkva vrhniških iz 1526, oziroma iz Valvasorjeve dobe (A. Koblar, IMK 1895, 81; Valv., II./8., 782) je ta župnija obsegala celo kraje, ki so poleg očitno starega Logatca dobili v 18. stoletju svoje duhovnije tam v Rovtah, Hotedražici in Godoviču. Po vsem tem moramo le pritegniti E. Kleblu, da je ustanovna listina ljubljanske škofije zavila v goli imeni Šentpetra in Šentvida staro tradicijo, da so duhovnije, ležeče v progi od Save do Hrušice, le njune nekdanje podružnice. Obenem je hotela povedati, naj spadajo te kot hčerke v isto škofijo kakor njihovi matici sv. Petra in sv. Vida. Sicer pa je vse to izrazil na svoj način že P. Hicinger na svoji »Diöcesankarte von Krain für 1462—1787« (Klunov Archiv II./III., priloga).

Na južnem zahodu Hotedražice in Godoviča ležeči Črni vrh nad Idrijo je bil cerkveno organiziran že iz vipavske fare. In ker je bil Logatec po Lj. Hauptmannu (Erl. 463) prvotno oglejska posest, bi mogli z Vrhovcem in Maroltom (Dek. Vrh., 133, 138) domnevati, da je bil ta kraj prvotno prav tako vipavska podružnica. Prometovanje z Vipavsko dolino mu je stara cesta sicer od nekdanj olajševala. Tod je tudi držala pot oglejskih duhovnikov do Kranjske kotline. Ali s tem še ni rečeno, da je bil iz iste smeri Logaški Kras organiziran tudi cerkveno. Nasprotno. Dosegljive zgodovinske tradicije nam povedo, da se je delo vipavske duhovščine ustavilo že v Podkraju, torej na primorskem pobočju Visokega Krasa. Vrh tega se je zgodilo, da je na zagorski strani Hrušice, tik pod vrhom, Vipavcem zastavila pot celo duhovščina s Pivke. Tamkajšnja cerkva sv. Jere (870 m) nastopa namreč za Valvasorja med podružnicami župnije v Hrenovicah na Pivki.

Ta župnija je nastala iz zahodnega dela pivške prafare v Slavinah pred l. 1318. (J. Zabukovec, Slavina, 74) in je mejila na vipavsko. Ali med obema sosedomi je bila ta velika razlika, da je spadala Vipava neposredno pod Oglej, dočim so bile Hrenovice, kakor vsa Pivka, del tržaške škofije. Meja med diecezama je držala s Tržaškega Krasa tako, da je bila Vipavska

dolina oglejska, Senožeče in Hrenovice pa pod Trstom. Z Razdrtega je držala čez Nanos, okoli cerkvice sv. Jere ter dalje po Hrušici, Javornikih in Snežniku. Do l. 1461. so bile vse župnije severno od te črte, a južno od Drave pod cerkveno jurisdikcijo oglejskega patriarhata. Ker pa vipavska cerkev na vrh Hrušice ni segala in je bila Sv. Jera del tržaške škofije, se nam zdi utemeljeno trditi, da na Logaški Kras vipavska prafara ni nikoli segala, ampak da se je tod razprostil že teritorij neke druge stare oglejske cerkvene ustanove.

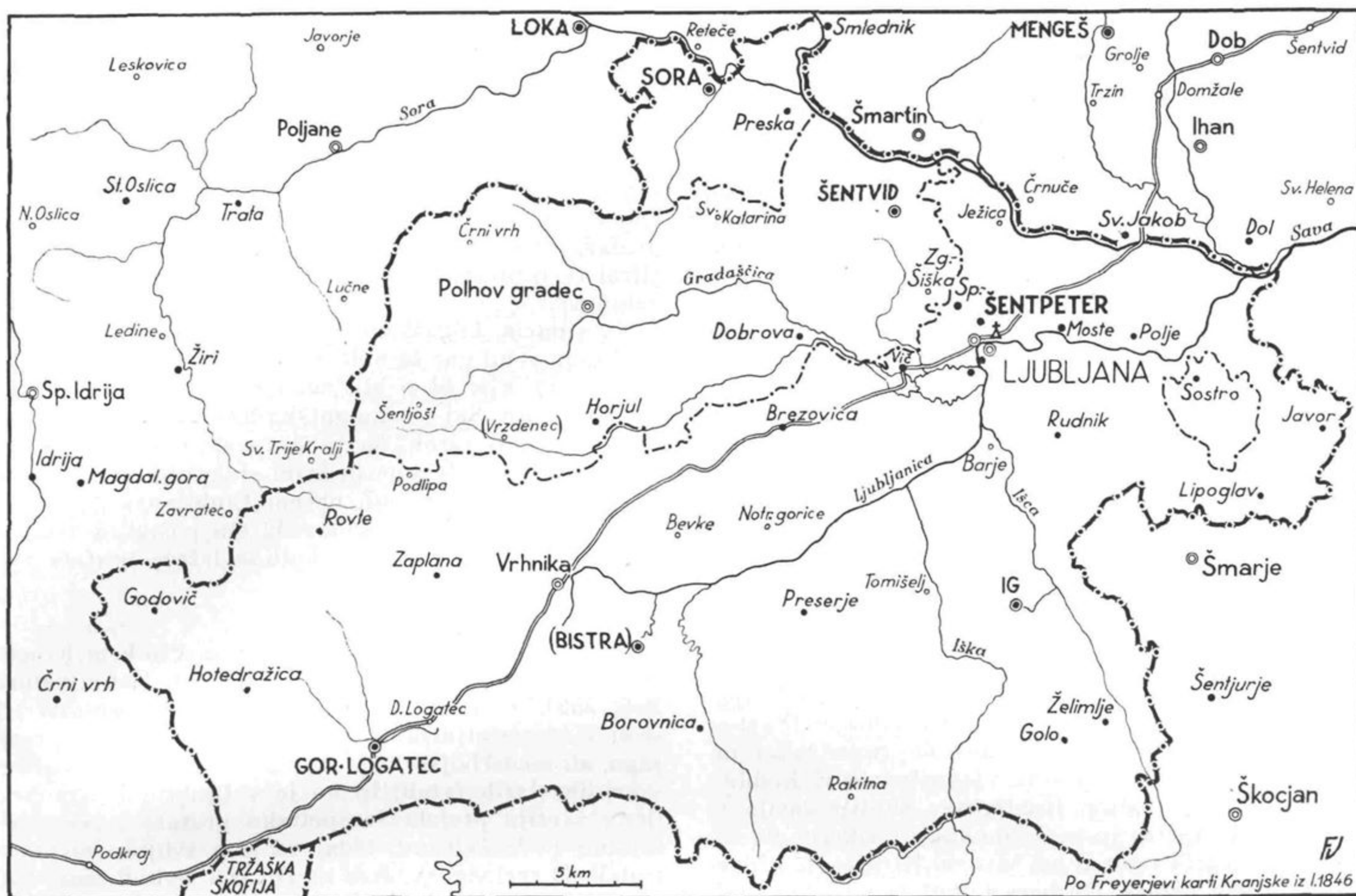
Na samem Logaškem Krasu ni bilo v zgodnjem srednjem veku pač še nobene privlačne točke ljudskega naselja, kjer bi si bili oglejski misijonarji uredili svojo postajo. Saj visoka gorska lega in splošna gozdnatost sta bili vzrok, da je slovenski človek te kraje gosteje naselil šele v poslednjih stoletjih. Zaradi tega tej pokrajini kakor tudi obrobi Ljubljanskega barja ni bilo usojeno drugo kakor da sta postali priveska najbližje, v dnu Kranjske kotline ležeče prafare sv. Petra v Ljubljani.

Meja pražupnije sv. Petra je bila na Visokem Krasu istovetna z mejo prvotne Kranjske (Lj. Hauptmann, Erl., 352). Teritorialna politika deželnih gospodov je sicer v 14. stoletju premaknila mejo dežele dalje proti jugu, ali medsebojne meje diecez so ostale nepremično v svojih starih črtah. In ko je v Ljubljani ustanovljena škofija prejela šentpetrsko prafaro z njenimi bivšimi podružnicami, tedaj se je s svojimi mejami približala cerkvi sv. Jere na Hrušici še ta dieceza ter je nastala tamkaj trojna mejna točka med škofijami ljubljansko, tržaško in oglejsko.

Stanje teh l. 1461. določenih cerkveno-upravnih mej je ostalo neizpremenjeno vse do reform cesarja Jožefa II. (1780—90), ki so hotele posamezne škofije tako zaokrožiti, da bi se ujemale z deželami. Glede na to je dobila ljubljanska škofija l. 1787. iz goriške (do 1751 oglejske) dieceze vse nekdanj oglejske župnije na Kranjskem tostran sedanje deželne meje. Tedaj so se vrnili k Ljubljani tudi kraji sedanjih župnij v Preserju, Borovnici in Rakitni, ki jih je duhovno oskrboval samostan v Bistri od svoje ustanovitve 1255 do zatrtja 1782. L. 1791. se je naša škofija povečala na goriški račun še za duhovnije v porečju gornje Idrije (M. Arko, Zgodovina Idrije, 147, 149). Glede kranjskih župnij na oni strani Hrušice, Lohače in Mačkovca pa se je gornje načelo uveljavilo šele l. 1829./30., ko je Trst odstopil Ljubljani dekaniji postojnsko in trnovsko, Gorica pa vipavsko.

Zgodovine zaokrožitve ljubljanske škofije smo se dotaknili zaradi tega, ker nam daje za poznavanje obsega naše prafare prav trden okvir kar od treh strani, od ribniško-cerkniške, pivško-vipavske ter idrijsko-loške. Prafara, ki je bila dobrih tri sto let sredi oglejsko-goriških župnij dokaj izolirana, je dobila vrnjeno svojo starodavno osrednjo lego. Na njenih tleh je leta 1780. bivalo 23 duhovnij, dočim je do danes njihovo število naraslo na 41, ki so organizirane v dobre tri dekanije. Sama Ljubljana je k šentpetrski in šenklaški župniji dobila l. 1785. tri nove (Iv. Vrhovec, ZMS 1901). V poslednjem času se je pa toliko povečala in tako narasla, da ima v današnjih mejah že 11 župnij (J. Rus, Ljubljanske župnije v sliki in šte-

RODOSLOVJE PRAFARE SV. PETRA V LJUBLJANI

Zap. št.	Doba ustanovitve		Sedež duhovnije	Matica		
	matice	hčerke		II.	I.	
1.	po 791		Šentpeter v Lj.	Šentvid		
2.	1085		Šentvid pri Lj.			
3.	pred 1296	1681	Polhov gradec	Polhov gradec	Sora	
4.		1733	Šentjošt			
5.		1781	Vrzenec-Horjul			
6.			Črni vrh n. P. g.			
7.	pred 1296	1786	Sora	Dobrava	Sv. Katarina	
8.			Preska			
9.	1786	1876				
10.						
11.	pred 1296 pred 1318	1689	Gor. Logatec	Vrhnika	Bistra	
12.			Vrhnika			
13.		1694	Rovte			
14.		1724	Godovič			
15.		1746	Hotedražica			
16.		1781	Bevke			
17.		1787	Zaplana			
18.		1790	Podlipa			
19.		1910	Dol. Logatec			
20.	(1255)	1758	(Bistra)-Preserje	Ig	Želimlje	
21.		1785	Borovnica			
22.		1842	Rakitna			
23.	pred 1296	1787		Šenkлавž	Mar. Ozn.	
24.		1787	Golo			
25.		1904	Tomišelj			
26.						
27.	1462	1785	Šenkлавž v Lj.	Brezovica (Sostro)	Dev. Mar. v Polju	
28.		1785	Šentjakob v Lj.			
29.			Trnovo v Lj.			
30.		1703		Mar. Ozn. v Lj.	Vič	
31.		(1753)				
32.		1783		Spod. Šiška		
33.	1785	1908		Rudnik	Javor	
34.		1928				
35.						
36.		1787		Lipoglav	Ježica	
37.		1787				
38.		1788				
39.		1803				
40.		1933		Sv. Krištof v Lj.	Moste	
41.		1935				

vilki, Kronika 1934, 98). Spričo tega leži na tleh šentpeterske prafare že vsaka sedma duhovnija današnje ljubljanske škofije.

Dokler je bila naša cerkev edina v Kranjski kotlini, se njena duhovščina cerkvenemu delu na nasprotnem bregu Save ni mogla ogibati. Nanjo je bilo vezano duhovno oskrbovanje pač vse kotline. To velja zlasti za kamniško plat. Saj dočim je podolžna os prafare od Save do Godoviča dolga 40 km, je bil radius od Ljubljane do kamniškega podgorja le 25 km dolg. Vrh tega je bila naša cerkev postavljena v bližino Šmartinske ceste, glavne črte srednjeveškega prometovanja v to smer. Šele ko je bila ustanovljena v 13 km oddaljenem Mengšu (sv. Mihael) posebna duhovnija, je bila dana Savi vloga mejne reke ter je šentpeter izgubil svojo središčno lego.

Spomini na nekdanje zveze med zelo oddaljenimi kraji in krstilno cerkvijo so v ljudskem izročilu prav redko ohranjeni. Volče, vas s staro cerkvijo sv. Danijela na desnem bregu Soče pri Tolminu, so bile še v 12. stoletju cerkveno središče vsega Tolminskega (Kos, III., 34). Ker pa je imel Bohinj na to stran še do nedavno več gospodarskih in boljših prometnih zvez (Iv. Franke, LZ 1885, 626; A. Müllner, Das Eisen in Krain, 83, 328, 705), kakor na Gorenjsko, je bil prvotno v cerkvenih zadevah gotovo prav tako vezan na Volče. Oba kraja sta si narazen na 20 km zračne razdalje. Ločijo ju Bohinjske Spodnje gore (Baška škrbina 1273 m), divja Baška grapa in sedem današnjih duhovnij. S. Rutar (Zgod. Tolm., p. 34) pa nam poroča tole: »Trdi se, da je hodil volčanski duhovnik daleč okoli (celo v Bohinj) krščanski nauk razlagat in svete zakramente delit. Tudi ljudi so nosili celo iz Bohinja (?) v Volče pokopavat.«

Cerkveni stiki med Bohinjem in Volčami so bili pretrgani pač že l. 1004., ko je prišel Bohinj v politično odvisnost od briksenške škofije. Tega leta dobi Briksen v Gorenjskem kotu »praedium... cum omnibus suis pertinentiis, id est ecclesiis...« (Kos, III., 17). Med darovanimi objekti je torej bilo tudi že par cerkvá. To so prva svetišča, ki se omenjajo na Kranjskem, odkar živijo tod Slovenci. In ker je bil ta kôrt Kranjske Madžarom dokaj s poti, bi smeli domnevati, da so se njegove cerkve ohranile morda še iz karoлинških časov. Glede duhovnega oskrbovanja Bohinja pa moramo sklepati, da se je zdaj namesto Volč uveljavila prafara Gorenjskega kota. Prvotni sedež tretje prafare, ki smo jo pridobili k Cerknici in Ljubljani, je bila po nekaterih znakih Radovljica (sv. Peter). Zračna razdalja med njo in ljubljanskim šentpetrom je 42 km. Če pa sta si sosedji razdelili gorenjsko stran na pol pota, potem je imela njuna duhovščina priliko srečavati se v okolici Kranja. Pozneje, ko je bila Kranjska kotlina razdeljena na posamezne zemljiške gosposčine, je dobila šentpeterska prafara na severnem zahodu mejo, ki se je skladala z mejno črto med loško in ljubljansko gosposčino.

Področje prvotne šentpeterske krstilne duhovnije je segalo preko opisanih mej prafare tudi na jugu in južnem vzhodu. Ker je bil Turjak še v 13. stoletju del ljubljanske gosposčine, se je tamkajšnja prafara škocjan gotovo ločila iz šentpetra. Isto velja o Zasavju med Besnico in Litijo, ki ga je pozneje pritegnil

v duhovno oskrbo Šmartin pri Litiji, podružna fara dolenjskega šentvida. Med turjaškim in zasavskim okolišem ležečo prafaro v Šmariju moramo prav tako šteti za hčerko Ljubljane. Tako se je mejna črta ljubljanske krstilne duhovnije tudi v tej smeri ujemajala z mejo upravnega področja rimske Emone (W. Schmid, Emona, 1914, 65, 187).

E. Klebl in M. Kos (Zgod. Slov., 66) bi hotela v dejstvu pomanjkanja zgodovinskih virov i. dr. gledati dokaze, da Oglej ni razvijal niti približno tolikšne misijonske vneme, kakor sosednji Salcburg. Neko zapoznelost je na oglejski strani res opaziti, toda vzroke je treba iskati v drugih smereh. Prvi vzrok gre na rovaš obrskega gospodstva, ki je trajalo v panonski ulici pol stoletja dalje kakor na Koroškem. Ko so Franki 774—795 odprli Ogleju misijonske pokrajine, možnost nemotenega propovedanja v njih prav tako še vedno ni bila trajna. Že ponovne vstaje Posavcev s Kranjci vred pod vodstvom Ljudevita Posavskega, ki so spravile na noge deset frankovskih vojsk, so delale časovne presledke, ko je prihajal poganski duh vselej znova do sape ter je moralo krščansko gibanje več ali manj mirovati in čakati ugodnejših razmer. Še bolj in dalje časa pa je ovirala Oglejce doba madžarskih navalov. »Temna noč suženjstva in barbarstva, ki je skoraj sto let tlačila naše pradede, je zamorila, kar je komaj pričelo brsteti« (J. Gruden, Zgod. slov. nar., 89, 99). Da je bila oglejska duhovščina ob pobiranju cerkvene desetine dokaj zmernejša od salcburške (J. Gruden, 436; M. Kos, Zgod. Slov., 127), je treba le pripisati njeni modrosti in previdnosti.

Ker je bilo še v 12. stoletju celo na Koroškem najti nekrščene odrasle ljudi (E. Klebl, 1927, 139), tudi kranjskih Slovencev ne smemo šteti, da bi bili tedaj že vsi pokrščeni. Listina iz 1228, ki zadeva Belo krajino in omenja »populum... errore caecitatis involutum« (Kos, V., 486), se zdi Fr. Trdanu (Čas 1914, 195), da ima v mislih le iz Bosne zasejano bogomilstvo. Toda če pomislimo, da so Slovenci še l. 1331. molili neko drevo in studenec pod njim kar v Kobaridu, tako rekoč pred vrati čedad (S. Rutar, Zgod. Tolm., 1882, 65), moramo v odročni Beli krajini in za sto let prej vendar slutiti tudi še dosti poganstva. Drug primer poznega poganstva ugotavlja H. Pirchegger (Deutsche Zg., Celje 1935, 7). Leta 1300. je namreč preiskovala v Mariboru posebna komisija zadevo nekega plemiča Weitla iz sosednje Brestrnice, ki je bil m. dr. obdolžen, da je malikoval in po božje častil neko drevo poleg svoje hiše (W. Mannhardt, Der Baumkultus, 1875, 10, 70). Po našem mnenju je bilo samo poganstvo zmožno odpreti belokrajinskemu bogomilstvu vrata na stežaj. V splošnem pa je treba reči, da so se Slovenci vedli med pokrščevanjem bolj pasivno. Zaradi tega ni noben misijonar doživel med njimi krone mučeništva in se tudi niso ohranile nikakšne čudežne zgodbe.

Vplivanje Cerkve na preobrazbo ljudskega duha je torej med Slovenci napredovalo silno počasi. Obratno pa so izredno dolgo trajale razmere, ko je mogla poganška kultura vplivati na krščansko. Le tako si moremo razlagati, da se je v ljudskih šegah in navadah vzdržal do danes marsikateri poganski element, ki ga krščanstvo ni moglo izkoreniniti, ampak mu je dalo le drugačno lice (E. Klebl, 1927, 139).

Šentpetrska cerkev pred potresom 1895

Poganstvo, steber slovenske neodvisnosti, sta najuspešneje izpodrivala solunska brata Ciril in Metod v kratki dobi druge polovice 9. stoletja. Pri službi božji sta dala vso čast narodnemu jeziku in na ta način približala novo vero ljudski duši. Iz tega cerkvenega gibanja so zrasle državi panonskih Slovencev pod knezom Kocljem seveda tudi sile političnega odpora proti prodirajočemu nemškemu imperializmu. Nastane pa vprašanje, ali je kaj sledov o tem, da bi bilo to cerkvenopolitično gibanje vplivalo tudi na Slovence Posavske krajine. V spisu »De conversione Bagariorum et Carantanorum« iz 873 se govori v zvezi s Cirilom in Metodom prav obširno o koroški deželi. Iz tega sklepa A. Jaksch (Gesch. K., I., 86), da je slovansko cerkveno gibanje našlo tam prav ugodna tla. Da vnetejši koroški delavci v vinogradu Gospodovem v drugi polovici 10. stoletja brez pomoči vsaj nekaterih tekstov glagolske literature res niso mogli izhajati, nam pričajo tako zvali brižinski spomeniki (J. Gruden, KO 1905, 391; M. Kos, ČJKZ 1931, 140; Fr. Kidrič, Zgod. slov. slovstva, I., 5).

Med Hrvati se je začela uveljavljati slovanska služba božja okoli 881—82 bržkone pod vplivom Metodovega popotovanja skozi njihove kraje (J. Rus, Krst prvih Hrvatov in Srbov, 1932, 18), oziroma po prizadevanju ninskega škofa Teodozija (F. Šišić, Povijest, 1925, 386). Klebl domneva, da sta bili oglejski škofiji Sisak in Nin morda kar del Metodove nadškofije.

Za Teodozija so znaki, da je bil sufragane oglejske cerkve. Zato si predstavlja J. Gruden (KO 1905, 18), da je bil Oglej glede slovanskega obreda popustljivi-

vejši kakor so bili Nemci in Rim. Ker sta dobila Ciril in Metod 867 od papeža poziv, naj prideta v Rim, šele, ko sta dospela v Benetke, misli Gruden, da sta imela ob odhodu iz Podonavja pred očmi drug smoter, morda Oglej. R. Rogošić (Nova revija 1936, 269) misli, da bi bilo Cirilovo zagovarjanje slovanskega bogoslužnega jezika v Benetkah »suvišno i bez dovoljna razloga, kad sveti Apostoli ne bi bili uveli slavensku liturgiju na teritoriju, koji je spadao pod vlast mletačku, odnosno patrijarha gradskog (Grado)«. Verjetnejša pa je domneva Lj. Hauptmanna (Rad 243, p. 243), da sta šla v Benetke, ker sta se hotela po neuspehih na Velikem Moravskem vrniti po morju domov. Zaradi tega o njunem razmerju do panonske ulice, ki je tudi že davno niso več upravljali domači knezi, ne moremo reči drugega, kakor da ju je leta 867. pot v Benetke vodila tod skozi (Fr. Zmazek, Voditelj 1900, 17; J. Rus, Krst, 17).

Divjanje Madžarov se je na Koroškem čutilo tako malo, da je k 11 cerkvam 8. in 9. stoletja priraslo do l. 1043. severno od Drave še 14 novih župnij (Klebl, 1925, 44). Na tleh današnje Hrvaške se zdi, da se je postavil Madžarom krepko v bran kralj Tomislav. Le tako si razlagamo trditev drugega cerkvenega zbora v Splitu l. 928., da škofija v Sisku več ne obstoja, da pa je »populata et sacerdotum et plebium copiam habens« (F. Šišić, Priručnik izvora, 222). Med tema zavetnima deželama ležeči kraji panonske ulice so pa še dalje zaviti v gosto meglo ter ni še vedno nobenega sporočila o kakem napredku njihove cerkvene organizacije. Če pa poročajo l. 900. bavarski škofje v Rim, da je bivša Kocljeva dežela pusta in prazna ter zopet brez vsake cerkve (Kos, II., 243—46), potem moramo trditi isto tudi o njeni ulici proti Italiji.

Okoli l. 1000 se je pričelo krščevanje celo med Madžari, ki so bili nedavno še tako divji (sv. Štefan kralj). In, kar je še posebno značilno, prav od te madžarske strani so dobile hrvaško-slavonske cerkve zopet vrhunec svoje cerkvene organizacije, ko je bila 1094 ustanovljena škofija s sedežem v Zagrebu (F. Šišić, Povijest, 1925, 618). Kakor za drugo polovico 9. stoletja, tako je torej za sto let pozneje dokazana dokaj čvrsta cerkvena organizacija že zopet vse na okoli, v jedru tega kroga, na tleh Posavske krajine, se pa prične tedaj komaj nekoliko svetlikati.

Da je bilo Ljubljani in njeni cerkvi sv. Petra usojenega pred Madžari dosti trpljenja, postane razumljivo že na podlagi njene lege v podaljšku furlanske »strata Hungarorum«. Istega leta 973., ko so dobili tam na severu Čehi svojo škofijo v Pragi, se pojavi v ohranjenih listinah v znamenju krščanske obnove na Kranjskem sicer najpoprej Loka. Da pa je treba šteti našo Ljubljano za starejši obnovljeni kraj, v tem nas potrjuje dejstvo, da so se vrata madžarskim vpdom v panonsko ulico v mestu Ptuj zopet zaprla. Ta kraj je namreč zopet trdno v krščanskih rokah, ker se v njem omenja l. 977. novo krščansko svetišče (Kos, II., 460, 473, 482). Vsa Štajerska severno od Drave je dobila v 10. stoletju menda štiri nove cerkve (M. Ljubša). Ker pa je morala krščanska ofenziva Madžare izriniti iz Ljubljane vsekakor prej kakor iz Ptuja, pridemo glede Ljubljane vendarle v čase pred l. 973.

Ljubljanske cerkve pa brez tuje pomoči Oglej spričo obubožanosti bržkone ni mogel obnoviti. Najbližji, ki je bil poklican, da pomaga, je bil seveda gospodar tega kraja. Po eni strani je to čisto v skladu s socialno-političnim razvojem onih časov, ki so prinesli zlasti pravni uredbi cerkvenega lastništva, oziroma odvetništva (M. Kos, *Zgod. Slov.*, 126; J. Žontar, *SP* 1935, 430; M. Dolenc, *Pravna zgodovina*, 77). Po drugi strani nam opisane meje prafare pričajo, da je bila šentpetska cerkev vnovič sezidana prav za dušne potrebe podložnikov ljubljanske gosposčine v njenem prvotnem obsegu.

Te pravne uredbe, ki so dajale laikom prvo besedo tudi pri cerkvah, je izpodkopala okoli l. 1050. strogo cerkvena struja. Stare pravne ideje so živele potlej le v uredbi cerkvenega patronata. Tudi v začetku 13. stoletja je doživel Oglej patriarha visokih političnih smotrov Bertolda (1218—51) iz rodu Andechsov (W. Lenel, *Venezianisch-Istrische Studien*, 1911, 137; M. Kos, *ČNZ* 1917). V skladu z njegovimi stremljenji je bilo, da je napravil po svoji diecezi tudi revizijo patronatov. L. 1221. je dobil od Viljema iz Loža po verodostojnih in mnogih pričah dokaze, da sta patronat pri cerkvi sv. Jurja v Starem trgu imela že Viljemov ded in oče (Schumi, *UK* II., 31; Kos, *V.*, 346). Zaradi tega je moral Viljemu popustiti. Šest let pozneje je načel vprašanje šentpetskega patronata v Ljubljani (Schumi, 37; Kos, *V.*, 458), ki si ga je lastil koroški vojvoda Bernard iz rodu Spanheimov. Tedaj se je pa vnela tolikšna razprtija, da je patriarh izrekel nad Ljubljano interdikt (Iv. Vrhovec, *ZMS* 1903, 14).

Fr. Zwitteru (*GV* 1929/30, 138) se zdi, da je bil patriarhov zahtevek neupravičen. Vendar če si stvar bližje ogledamo, bomo spoznali ravno nasprotno. Župnije v Starem trgu pri Ložu glede starosti z našo ljubljansko ne moremo primerjati, ker je po računih E. Klebla komaj iz dobe ca. 1160. Pravni naslovi Ogleja z ozirom na ljubljansko cerkev pa datirajo bržkone kar iz časov Karla Vel. in patriarha Pavlina II. Patriarhu Bertoldu je bilo treba torej pokazati samo na dejstvo, da je šentpetska cerkev že stala, ko

o gosposčini v Ljubljani še ni bilo nobenega sledu. M. Ljubša (181) pripoveduje, kako so si na tleh sekovske škofije prisvajali deželni knezi patronatske pravice nad šestimi cerkvami. Ko pa se je izkazalo, da so dve izmed njih postavili salcburški nadškofje, so ju morali odstopiti. Prav tako je moral v Ljubljani mlajši posvetni gospod popustiti starejši cerkvi. Patronat nad šentpetrom je bil potem znova v rokah oglejske cerkve, in sicer do l. 1356., ko ga je patriarh Nikolaj odstopil deželnemu knezu Albrehtu II. Habsburgu (Fr. Zwitter, *GV* 1929/30, 139).

Na podlagi vsega povedanega je mogoč le sklep, da je morala biti župnijska cerkev od konca 10. stoletja do l. 1227. pravno podrejena posvetnemu gospodu Ljubljane. Enakšen dokaz *ex posteriori* za to se nam zdijo tudi negativne posledice, ki jih je imela ta podrejenost zlasti na polju gospodarske politike. V začetku te dobe je bila sicer cerkev v javnem življenju še vedno močnejši činitelj kakor grad. Okoli nje so se zgrinjale množice vernikov vsake nedelje in praznika. Nedvomno je zaradi nje in pri njej nastal tudi najstarejši ljubljanski semenj, ki se je vršil prvotno na sam sv. Petra in Pavla dan, a so ga kasneje preložili na prvi ponedeljek po tem prazniku (Bericht Zbornice TOI za 1875, 290).

Spričo tega je imela cerkev in njena neposredna okolica najlepšo priliko, da postane posebno selo z lastnimi gospodarskimi uredbami višje vrste. Kljub temu ni nastalo tamkaj ne tržišče ne točka ljudske aglomeracije (prim. Stelè, Valvasorjeva Ljubljana, *GMS* 1928, sl. 25., 26. in 28., ter Florijančičev plan mesta, *Karte von Krain*, 1744). Prvi vzroki tega pa ne tičijo v blizu ležeči podgrajski Ljubljani, ampak v dejstvu, da cerkev ni imela nobenih pravnih moči, da bi bila vodila samostojno gospodarsko in naseljevalno politiko. Šentpetska cerkev se je razvijala, kakor jo je ravnal na podlagi nekih pravnih naslovov ljubljanski gospod s svojega gradu. Ravnal jo je pač po svojih osebnih koristih: dočim je aglomeracijo okoli cerkve trajno oviral, jo je pa tem bolj pospeševal v znožju svojega vzvišenega bivališča.

PRETEKLOST MARIBORSKEGA GLEDALIŠČA

OB 150 LETNICI NJEGOVEGA DELOVANJA

D R. V. K R A L J

GLEDALIŠČE V BAROKU

Početki gledališča v slovenskem Podravju segajo v pozni barok. V tem izredno radoglednem stoletju vodita gledališče do nezaslišanega razmaha dve počeli: posvetno z vladarsko-političnimi in versko z metafizičnimi nameni. Posvetno baročno gledališče doživi svoj najlepši razcvet v Franciji pod pokroviteljstvom kardinala Richelieuja, ki ga postavi zavestno v službo vladarskega absolutizma in državne rezzone, da proslavlja preureditev državne uprave v smislu absolutizma in poveljuje veliko, heroično Francijo. Po

svojem duhu in ustroju je posvetno baročno gledališče izrazito dvorno-aristokratsko, njegovo torišče v vladarskih in kneževskih prestolicah, zato izven vpliva na kulturno snovanje slovenskega ozemlja, ki ni imelo pomembnejših oblastnih središč.

Drugo versko gledališče ima svoje korenike v katoliški Španiji. Tudi tu se gledališče udiinja spočetka politični misli, spominu na veliko osvobojenje, nato pa se povrne gledališče vlogi Španije kot prve zaščitnice katoliške reformacije k svojemu mističnemu korenu, k verskim predstavam. V Španiji se strne ta čas srednjeveška moraliteta s politično alegorijo,

dvorni sijaj z verskim pompom v edinstveno odrsko zvrst, katere časovni zanos še danes govori z baročnih oltarjev in iz katoliškega bogoslužja.

Versko-propagandni pomen gledališča pa so do kraja doumeli ter organizatorično genialno izkoristili šele pravi vojščaki katoliške reformacije — jezusovci. Vodila jih je misel, da popolna preureditev modernega življenja v smislu katolicizma ne more prebiti brez gledališča, izvršujočega z umetniškimi sredstvi njih poslanstvo: okrepitev vere in zator sovražnika. S svojo prilagodljivostjo so napravili iz gledališča najpopolnejše versko-propagandno orodje za vzbujanje pobožnosti in zvestobe do katolištva, priljudnejše in uspešnejše od predavanj, pridig in spisov. Kot nadarjeni učenci humanizma so se pri upravljanju gledališča ravnali zvesto po Aristotelovi opredelitvi dramskega učinka — vzbujati v gledalcu strah in sočutje, strah pred večnim ognjem in sočutje s tolikanj prizkušenim zemljanom.

Sodobni cerkveni sijaj, mamljivo oznanjujoč zarjo onstranske glorie je našel tudi na verskem odru primerno uporabo. Gledališčna oprema, posneta po dekoracijah opere, je bila nadvse sijajna in tehnično iznajdljiva. Poleg zemlje sta nastopala s prav realistično iluzivnostjo tudi pekel in nebo, pekel v popolnem obratu z neštetimi demoni, nebo v ognjenih oblakih z letečimi angeli in z zadnjo sodbo. Snov verskih iger je bila svetopisemska in legendarna, jezik slikovit, ogret z govorniškimi zanosom. Ob prvotnih nadnacionalnih smotrih predstav je prevladovala od kraja latinščina, ki se je kasneje ob demokratični prijenljivosti jezusovcev umaknila materinščini.

Čustvena dovzetnost ljudstva, ki je po dolgih letih verskih bojov in turške nadloge iskalo miru in utehe v avtoritativni, vnanje dojemljivi veri, je verski igri utirala pot, da se je kaj kmalu priljubila i meščanu i vaščanu. Prikrojeno sodobnemu okusu in v rokah spretnih organizacij se je udomačila po moških in ženskih samostanih, na zborovanjih marijanskih kongregacij, na cerkvenih in prosvetnih veselicah, v mestu, trgu in vasi.

Pod okriljem samostanskih učilnic je imela verska igra še učen, akademski značaj. Igralci so bili večjidel sholarji. Ko pa stopi s širšim propagandnim načrtom pod milo nebo, med ljudstvo, postane bolj demokratična in preprosta. Latinščina se ohrani samo v slovesnih prizorih, podobno kot pri službi božji v večjo vzpodbudo verskega duha, v realističnih, zlasti v smešnih prizorih zavlada materinščina, ki jo govore poleg sholarjev tudi že meščani in vaščani.

Pot jezuitske verske igre je šla v Srednji Evropi z Dunaja ob Donavi do Monakovega, ob Renu do Düsseldorfa, južno od Dunaja pa do Celovca in Gorice. Preko Koroške prispe tudi v bližnjo mariborsko okolico, v Ruše. Na tamošnji gimnaziji so se uprizarjale konec 17. stoletja verske igre, namenjene v prvi vrsti romarjem z dežele in mesta. Enkrat na leto v mesecu septembru, dan pred tako imenovano ruško nedeljo (Ime Marijino) so igrali ruški dijaki tedaj priljubljeno »thatro comico« ali »actio comica«. Pobudo za te verske predstave je dal tedanji ruški župnik Luka Jamnik, ki mu je kronika radi njegovega zaslužnega prosvetnega delovanja vzdela laskav naslov »ruškega Romula«.

O prvi predstavi poroča kronika v letu 1680. Igra se je vršila pod milim nebom, sredi zelenja na vrtu ob cerkvenem obzidju pred številnim romarskim ljudstvom, ki je prihitelo na ta dan v Ruše. Razen daljšega presledka v letih 1719—21, ko se ni igralo, ni bilo odslej pa do 1722 »ruške nedelje« brez slavnostne igre v čast Marijino ali v proslavo kake druge slovesne prilike. Posebno znamenita je bila predstava l. 1683., ko so uprizorili dijaki in vaščani slavnostno igro v spomin na osvobojenje Dunaja od turške nadloge. Igra je bila tolikanj pretresljiva, da je pripravila zbrano romarsko ljudstvo v nenehljiv jok in stok.

Tako so ruške igre kmalu zaslovele in že l. 1701. nam poroča kronist o nezaslišanem številu gledalcev, blizu 20.000, kar bo pač hudo pretirano. Številnemu obisku primeren je bil tudi moralični uspeh. Uprizorjena moralna zgodba je romarje tako pretresla in ganila, da so med predstavo glasno hlipali in vzdihali in naslednjega dne kar oblegali spovednice.

Da tudi preprosti ruški oder ni mogel prebiti brez umetelnih tehničnih priprav, nam dokazuje nesreča kapucina Germana, ki mu je l. 1709. pri predvajanju peklenškega ognja osmodil ognjeni zubelj brado in lice ter mu prizadel hude opekline na očeh in obrazu.

POTUJOČE GLEDALIŠČNE DRUŽBE IN PRIČETEK STALNEGA GLEDALIŠČA V MARIBORU

Verski igri se je pojavil izza l. 1680. nevaren tekmeč — *potujoče gledališčne družbe s posvetnim gledališčnim sporedom*. Pojemajoče versko zanimanje po mestih in neodoljiva potreba preprostega človeka po zabavi sta lajšali pot glumačem, ki so prihajali brez vsiljivega moralnega pouka, s polno malho prešernih šal. Ljudstvo jih je imenovalo »Angleže« po onih prvih angleških glumačih, ki so prišli l. 1586. prvič na celino ter se kasneje pomešali z nemškimi glumskimi družinami. Že pravi Angleži so bili kaj lahkoživo in razuzdano ljudstvece. Njih spored se je sestavljal iz travestij Shakespeara in Marlowa, njih odrski učinki so se izčrpavali v surovem humorju in grozovitostih. V teh glumačih se je izživil neugnan in neopredeljiv glumski nagon. Niso bili samo gledališčni igralci, marveč po potrebi tudi skakalci, plezalci po vrvi, opičarji, mazači in lutkarji. Gledališčne komade so igrali naizust. S svojo požrešnostjo in surovostjo, ki so jo javno razkladali, s kvantanjem o raznih telesnih opravilih so nadaljevali dediščino antičnih častivcev fala.

Učenci in nasledniki teh Angležev so bili *nemški potujoči glumači*. Njih spored so tvorile tako imenovane »glavne ali sijajne akcije«, prvotno resna dela, ki pa so se po lahkoživi praksi izrodila v norčavost in razuzdanost. Glavna oseba teh pustolovsko-fantastičnih iger je bil norčavi in obešenjaški Pavliha (Hanswurst), ki je zabaval občinstvo s prav kosmatimi šalami. Igre je sestavljal vsakokratni ravnatelj družbe, navadno pa je bil napisan samo osnutek igre, načrt dejanja, dvogovore in posamezne prizore pa so igralci sami poljubno zapletali in razpletali, kakor je to zahtevala njih značilna vloga in kakor je pač nanesla prilika.

Konec 18. stoletja so postali potujoči glumači že v javno spotiko in pohujšanje. Cerkev jih je preganjala,

posvetna oblast mrzila, pa tudi med meščanstvom samim so se množile pritožbe. Tako toži neznani pisec razprave »Skitze von Grätz« iz l. 1792. o surovostih glumaške družbe, ki se je bila nastanila v zakotnem glumišču na Jakominijevem trgu v Gradcu: »Nepojmljive so bedastoče, ki se uprizarjajo tu za gotov denar. Glavna oseba je Pavliha. Dela, ki jih igra potepuška sodrga, so kvarna okusu in nravom; vse meri na debele neotesanosti, neumnosti, dvoumnosti in kvante. Najbolj žalostno pa je to, da ne hodijo v to gnusno glumišče samo odrasli ljudje, marveč večjidel otroci. V velikem gledališču striže cenzura — iz same skrbi, da se očuvajo dobri nravi — dostikrat dobra dela tako temeljito, da ne preostane nič od prvotne pesniške lepote. Tu pa nemoteno dopušča, da se ubija čut sramežljivosti ter se razkladajo razuzdanosti.«

Skrb za nramnost podložnikov je opravljala v Avstriji za Marije Terezije cesaričina vsemogočna cenzura, ki je budno pazila, da se ne vtihotapita v habsburške dedne dežele ne voltairjevska ironija ne novo prekocuško državoznanstvo. Pri svojem uradnem postopku ni prizanašalo na ukaz pobožne cesarice niti prtijagi tujih pooblaščenih diplomatov. Razumljivo je, da je bilo razuzdano glumaštvo cesarici v nedopustno spotiko, otrok skrbi, ki ga je bilo treba nramno očediti in vzgojiti. Toda prav potujočim glumačem ni mogla do živega niti njena cenzura, saj so igrali brez tiskanega repertoarja, tako rekoč naizust. Kočljivo zadevo z glumači je morala državna oblast drugače prijeti in urediti. Sklenila je, da se lahkoživo ljudstvece trajno nastani, reglementira in nadzira.

Poleg opisanega moralnega razloga je pospeševalo nastanek avstrijskih provincialnih gledališč še neko drugo važno, v svojem smotru nič kaj pobožno počelo. Izza cesaričine smrti zavlada v Avstriji ostra *ponemčevalna tendenca*, utemeljevana iz potrebe po krepkejši strnitvi posameznih habsburških dežel z uvedbo nemščine kot uradnega, učnega in občevalnega jezika. V svoj podroben ponemčevalni načrt pa Jožef II. ni sprejel samo knjige in šole, marveč tudi gledališče kot uspešno pomagalo svojih namenov. Tako sta ob rojstvu mariborskega gledališča botrovala dva državniška principa: puritanstvo terezijanske in germanizatorična težnja jožefinske dobe.

Opisane tendence državne oblasti so *prisilile* konec 18. stoletja tudi Mariborčane, da se prično resneje baviti z gledališčnim vprašanjem. Podeželsko mestece z nekaj nad tisoč prebivalcev še ni moglo misliti na zgradnjo posebnega gledališčnega poslopja. Za prvo silo se je najela in v ta namen preuredila dvorana v svobodni hiši vetrinjskih cisterciancev v današnji Vetrinjski ulici št. 30, kje je pričelo l. 1785. delovati prvo mariborsko gledališče.

Hiša, kjer je bilo nastanjeno gledališče, je štela dotlej že vrsto odličnih lastnikov. Od 1684—1709 je bila last cisterciancev, pozneje do 1740 grofov Breunerjev, nato grofa Rabatte in vitezov Friesa in Bianchija. V drugi polovici 18. stoletja pa bi postala hiša skoraj celestinski samostan. Vendar do nakupa po celestinskem redu ni prišlo, ker so si redovnice prebrale drugo poslopje tik pred koroškimi vrati, v današnji Gospejni ulici, kjer so si pozneje zgradile tudi svojo cerkev. Mesto samostana se je naselilo v hišo gledališče, ki je gostačilo tu do l. 1806.

O delovanju prvega mariborskega gledališča je prav malo znano. Igrali so poklicni igralci skupno z domačimi diletanti nekajkrat na leto. Za leta 1802.—04. so nam ohranjena imena gledališčnih ravnateljev: Schantrich, Fraze in Kunze. Sezona v l. 1806. je bila zadnja v poslopju v Vetrinjski ulici. Tega leta je namreč novi lastnik usnjar Leopold Hartnagl gledališču prostore odpovedal, baje iz bojazni pred požarom.

GLEDALIŠČE V CERKVI SV. DUHA

Misliti je bilo tedaj na drugo primerno poslopje in naključje časa je povedlo mariborsko gledališče iz nekdanje svobodne hiše v opuščeno cerkev. Konec 18. stoletja je dal cesar Jožef II. razsvetiti vrsto mariborskih cerkev, ki so stale odtlej opuščene ali pa so rabile posvetnim namenom. Tako so bile razsvetene: minoritska cerkev na Vojašniškem trgu, cerkev sv. Alojzija na Glavnem trgu, Ulrikova cerkev pred Graškimi, nunska pred Koroškimi vrati in cerkev sv. Duha na prostoru današnje poštna palače. V zadnjo se je vselilo l. 1806. gledališče ter delovalo v njej do zgraditve lastnega poslopja l. 1852.

Poslopje na prostoru današnje poštna palače je imelo kot bivša cerkev kaj zanimivo preteklost in kot novo gledališče prav posebno okolico.

Nekaj stoletij nazaj, v letu 1348., sta pričela zakonca mestni pisar Maher in njegova žena Elizabeta, oba meščana in vinogradnika mariborska, sklepati svoje posvetne račune in misliti na svoj večni blagor. V pobožni misli sta darovala svoja vinogradno-gospodarska poslopja v mestu, na prostoru današnje pošte, klet in stiskalnico karitativnim namenom. Iz stiskalnice so preuredili meščansko oskrbovalnico, nekako na prostoru ob današnji pošti v smeri proti Orožnovi ulici, kletne pa so namenili verski vzpodbudi; nad njimi, nekoliko južneje kot je vogal današnje pošte, so zgradili cerkev sv. Duha. Zgradbama se je priključila konec 18. stoletja še mestna bolnica z mrtvašnico, onstran cerkve na današnjem Stolnem trgu pa je stalo ta čas staro župnišče z dvoriščem in gnojiščem.

Soseščina novega Talijinega hrama ni bila tedaj nič kaj prikupna. Gledališče je imelo dva vhoda, enega za občinstvo iz sedanje Stolne ulice, drugega za igralce iz nekdanje Župuške ulice (prostor pred današnjo pošto na Stolnem trgu). Ta dohod je vodil med cerkvijo in bolnico in na tej poti se je zaposlenim igralcem nudil pogosto oduren pogled na mrliča v mrtvašnici. Onstran bolnice in gledališča, nekako 4 m pred glavnim vhodom v stolnico, pa je stalo že omenjeno staro župnišče z dvoriščem in gnojiščem, iz katerega se je odtekala gnojnica v današnjo Orožnovo ulico.

Nič kaj bolj vabljava kot ta mrtvašniško-selska idila pa ni bila notranjost gledališča. Poslopje je bilo mračno in že v razpadanju. Gledališčni prostor se je bočil nad nekdanjimi grobnicami, med katerimi so domovale podgane. Mesta je bilo v njem za 300 oseb, parter in lesena galerija, ki so jo nosili leseni stebri, sta štela 104 sedežev. Oder je bil tako nizek, da so se igralci s čelom zadevali ob njegov oboj in jim pri viteških igrah ni bilo videti vihrajočih perjanic. Prave muke pa je preživljal igralec, kadar se je moral v tedaj priljubljenih čarovniških igrah s pogrezalom spustiti pod oder, kjer je bilo zbirališče podgan.

V tem gledališču se je igralo blizu 300 predstav. Sezone so imele v zakupu »principali« ali ravnatelji s stalnim gledališkim osebjem, ki je štelo 12—15 igralcev in polovico toliko igralk. Na sezono, ki je trajala od Vseh svetih pa do cvetne nedelje, so odigrali 50—70 predstav. Iz pogodbenega razmerja do Dramatičnega društva so plačevali ravnatelji v prid mestnim revežem po 2 goldinarja za vsako predstavo in izkupiček dveh predstav na Silvestrovo in na večer pred vladarjevim rojstnim dnevom.

Po okusu tedanjega časa se je sestavljal repertoar iz viteških in romantičnih iger s pretresljivo-krvavo vsebino. Radi pomanjkanja časopisne reklame in radi družabnih predsodkov jarega meščanstva napram igralcem je moral vsakokratni ravnatelj na lepakih hudo ponižno snubiti občinstvo, da je sploh izvolilo v gledališče. Tako vabi k predstavi z dne 17. februarja 1839 tedanji ravnatelj Seld s temile besedami: »Visokorodni! Milostljivi! Spoštovani! K predstavi slavnoznane igre najponižneje vabi Nj. hvaležno vdani Anton Seld, ravnatelj.«

Na odru v nekdanji cerkvi Sv. Duha je nastopilo svojo poklicno pot mnogo pozneje pomembnih igralcev, med njimi tudi sloviti igralec in dramatik Nestroy. Na njem so delovali številni gledališčni ravnatelji. Do l. 1831.: Gindl, Christl, Kunz in Karšin, 1831 do 1840: Hofmann, Seld, 1840—42 Mayer, 1842 dalje Maierhofer, Wahrhafsky, Römer, Schmidt, Schwarz, 1849 Zöllner. Zadnji ravnatelj v starem in pri novem gledališču je bil Mariborčanom izredno priljubljeni Ferdinand Gruber.

Maloštevilna gledališčna družinica ni zmagovala vsega sezonskega repertoarja; poleg nje so izmenoma igrali tudi domači diletanti, ki so se zbirali izza leta 1793. v posebnem dramatičnem društvu. Društvo je v omenjenem letu ustanovil pl. Lamotte ter mu izdelal tudi delovni načrt in pravilnik. Odbor se je sestavljal iz štirih oseb, načeloval pa mu je v znamenju še vladujočega jožefinskega liberalizma tedanji mariborski dekan Andrej Kavčič, zaveden Slovenec. Do 1831 so delovali v odboru še gospa županja Tavčar, profesor Zupančič, po rodu Ljubljčan, in urar Wollfarth. Po poročilu zgodovinarja Puffa »so igrali prav pridno in predstave kot Hans Sachs in Norma so očarale tudi najbolj ostre kritike.«

NOVO GLEDALIŠČNO POSLOPJE L. 1852.

Ko je stekla Južna železnica, se je dotlej čisto sel-sko in vinogradno mestece krepko razmahnilo. Z naraščajočim blagostanjem in prometom so se pojavile tudi večje kulturne potrebe. Treba je bilo misliti tudi na novo gledališčno poslopje, saj staro že dolgo ni več ustrezalo. O novem času in novih potrebah piše zgodovinar Puff: »Čas je primaknil Maribor, selsko in vinogradno mesto, h glavni žili evropskega prometa. Prirodna lega, stekajoče se bogastvo, drameča se industrija, nazadnje poštni in železniški promet na enem najbolj prometnih križišč monarhije so naklonile tihemu glavnemu in kresijskemu mestu, preljubemu staremu gradu v Marki v ljubki slovenski deželi (im reitzenden Slovenenlande) večji, dotlej komaj sluten pomen. Z naglo množičnim se prebivalstvom se je dvignila tudi izobrazba in nastala je potreba, da se ji zadosti v življenjskih in družabnih zahtevah. Ma-

ribor je postal kaj pogosto priljubljeno shajališče umetnikov in prijateljev umetnosti. Želja, da se ustvari dostojno shajališče, je postala beseda, beseda dejanje.«

V zadevi gledališča se je sestal 17. aprila 1847 pod načelstvom glavarja pl. Marqueta in župana Gomilška v mestni posvetovalnici občinski svet, da skupno s honoracijami mesta sklepa o novem gledališčnem poslopju. Ustanovil se je odbor za zgradbo gledališča (Theater-Bau-Comite), ki naj poišče novemu poslopju primerno stavbišče. Glede prostora odborniki od kraja niso soglašali. Nekateri so za stavbišče predlagali prostor starega gostišča »Pri orlu« na Grajskem trgu, v pravilni domnevi, da se bo mesto razvijalo v smeri proti glavnemu kolodvoru. Meščanom pa se je zdel ta prostor, tedaj še na skrajni periferiji mesta, preveč od rok in tako so aprila 1847 sklenili nakup hiše in vrta sodarskega mojstra Franca Pihlerja v tedanji Vrtni, današnji Gledališki ulici. Nekaj dni kasneje je začel odbor s pozivom na javnost nabirati prostovoljne prispevke ter nabral konec 1851 že čez 17.000 gld.

Gradbeni načrt je izdelal železniški inženir Gustav Lahn, ki je preračunal stroške na 50.000 gld. Grad-bena dela je izvršil zidarski mojster Nußholder.

Aprila 1848 so položili temeljni kamen, toda gradnja je radi pičlih denarnih sredstev le slabo napredovala. Društvo se je moralo zateči k občini, ki mu je sklenila v ta namen pokloniti tako imenovano pristanino v dravskem pristanišču, kar pa ces. namestništvo ni potrdilo. Odbor je moral seči po hipotečnih posojilih, ki jih je dobilo od zasebnikov in od občine. S temi sredstvi je bilo poslopje konec l. 1851. dograjeno.

PRVE PREDSTAVE V NOvem GLEDALIŠČU. KAZINSKO POSLOPJE

Prve predstave v novem poslopju so se vršile že pred njegovo slovesno otvoritvijo 20. januarja 1852. Hudomušno naključje je hotelo, da je bil prvi, ki je krstil via facti novi Talijin hram, le v daljnem sorodstvu z Muzami. Bil je Čeh Beranek, cirkuški ravnatelj in mojster umetnega jahanja, ki ga je privedla usoda prav ta čas v naše mesto. Za svojo predstavo si je najel podjetni Čeh tedaj še nedograjeno gledališčno areno. Na slavnostni predstavi je presenečenemu meščanstvu velikodušno izjavil, da želi ob svojem dograditi gledališčno poslopje in se za trajno naseliti v njihovem tako prikupnem mestu. Opresni meščani mu sicer gledališča niso zaupali, vendar mu je njegova velikodušna ponudba napolnila blagajno. »In noč je vzela konja in konjika« hudomušno pripominja kronist.

Zadnja predstava v starem poslopju je bila veselo-igra Diplomati, ki so jo igrali na Silvestrovo 1851 v prid mestnim revežem. O tej priliki je govoril tedanji ravnatelj Gruber staremu gledališču v slovo verzificiran Puffov epilog. Novo gledališče se je odprlo 20. januarja 1852 v počastitev deželnega mecena nadvojvode Ivana z operno predstavo »Marto«, ki jo je igrala graška gledališčna družba.

Novo gledališčno poslopje ni bila bog ve kakšna stavbarska znamenitost. Načrt zanj je zasnoval inženir-železničar, zgradil jo je domači zidarski mojster. Takšno, kakršno je bilo ob dograditvi l. 1852., pa je

bilo še zelo skromno. Kot vogalna stavba na današnji Gledališki in Slovenski ulici je imelo kratko in nizko pročelje na Gledališko ulico, ki je segalo samo do prostorov današnje Ljudske univerze. Nekoliko imenitnejše lice je dobilo šele l. 1863., ko se mu je prizidalo kazinsko poslopje s pročeljem na Stolni trg. Pobudo za zgradnjo kazinskega poslopja je dala meščanska čitalnica, ki je že dlje časa pogrešala lastnih društvenih prostorov. Gradbeni stroški kazinskega poslopja so skoraj za polovico (95.000 proti 58.000 gld.) presegali stroške za gledališčno poslopje, kar je pripisati tudi strmemu padcu denarne vrednosti izza l. 1849.

GLEDALIŠČE V L. 1852.—1875. ANZENGRUBER NA MARIBORSKEM ODRU

Gledališče je dajal v letni zakup odbor Gledališčnega in Kazinskega društva. Vrhovna uprava je bila poverjena posebnemu intendantu. V novem gledališču je upravnikoval kratek čas tovarnar Karl Gerdes. Za njim pa dolga leta trgovec Roman Pachner. Za ravnateljem Gruberjem so delovali ravnatelji: 1852—59 Josef Lutz, 1859—60 Hermann Sollmayer, 1860—62 Löbl, 1862—63 in 1863—64 pl. Radler.

Z Radlerjevo gledališčno družbo je prišel v naše mesto pozneje tako sloviti ljudski dramatik L. Anzengruber, tedaj še skromen epizodni igralec z gledališnim imenom Gruber. Njegov tedanji ravnatelj Radler v Mariboru ni bil priljubljen. O tem piše Anzengruber 25. nov. 1864 svojemu prijatelju Lipki: »Direktorja tu grozansko obrekujejo in družba trpi radi tega. Radlerjeva nepriljubljenost je škodovala tudi Anzengruberjevima dramskima prvencema: »Preizkušanec« (der Versuchte) in »Morilčeva zapuščina« (der Nachlaß des Mörders), ki so ju igrali v malodane praznem gledališču.

O predstavi piše mladi avtor 4. marca 1864 svojemu prijatelju: »Česar se lotim, smola, sama smola! Prejemek gospoda Ludvika Gruberja: „Preizkušanec“, blagajniški uspeh: 13 gld. — ojej! o jej! Uspeh pesnitve: zelo ugoden; vzlic precej medlemu izvajanju dela s strani mojih kolegov so me klicali dvakrat na oder. Skratka, delo je ugajalo.«

Novinar Friderik Kmetič pa je poročal 25. februarja 1864 v tedanjem lokalnem listu »Correspondent für Untersteiermark«, predniku poznejše »Marburger Zeitung« o delu takole: »V torek 25. februarja je poizkusil „Preizkušanec“ Ludvika Gruberja svojo srečo na našem odru. Uspel je vzlic skomizganju onih, ki se jim zdi nemogoče, da bi igralec in vrhu tega še epizodni igralec, znal tudi pesniti in pisati drame. Priznati moramo, da je Gruber docela sposoben, kaj dobrega napisati in da „Preizkušanec“ nikakor ne gre primerjati s poiskusi, ki se uprizarjajo tako pogosto radi raznih dobrih zvez. V svojih prvih prizorih se delo plaho razvija pred nami in s čarobno roko zapleta pesniško snov. In šele ko je podstat trdna, se smelo dvigne pesnikova glava in pesniška misel si zmagoslavno utira pot ter obvlada nas, ki smo se ji bližali z nezaupanjem in nemara s precenjevanjem samih sebe.«

Ravnatelju Radlerju sledi v l. 1865.—66. A. Balvansky, ki je meseca januarja predčasno odstopil, na kar je prevzelo vodstvo ravnateljstvo celovškega gledališča.

1866—67 je vodil gledališče Franz Sonnleithner, 1867 in 1868 Bertalan, ki je bil zelo priljubljen. Njegovo družbo so vabili celo na koncerte in zabave v kazini, kar je v času nepremostljivih meščanskih predsodkov pomenilo veliko odlikovanje. 1869—70 deluje ponovno kot ravnatelj že znani pl. Radler, ki si je to sezono pomagal tudi z nastopi raznih potujočih artistov. Proti upadku njegove sezone je pomenila sezona 1870—71 pod vodstvom Siegfrieda Rosenfelda precejšen umetniški napredek. Slabše je potekla naslednja Rosenfeldova sezona 1872—73, s katero je bilo občinstvo zelo nezadovoljno. Za njegovega ravnateljstva se je svečava z oljem nadomestila s plinsko razsvetljavo, ki pa je od kraja pogosto nagajala. Umetniško uspele sezone slede v l. 1873.—76. pod vodstvom Dietza. Med njegovim osebjem v l. 1875.—76. je nastopil kot začetnik Josef Kainz, poznejši najboljši nemški igralec XIX. stoletja.

PTIČ SAMOŽIV V POKRAJINSKEM GLUMIŠČU

Po ponesrečnem gostovanju v Kasselu in po poskusnem nastopu v zasebnem gledališču Sulkowskega na Dunaju je prišel Josef Kainz kot igralec - začetnik leta 1875. v Maribor. Tedaj sedemnajstletnika je angažiral ravnatelj Dietz, ki je nadarjenega igralca izdatno izrabljajal. Dnevna kritika je mladega Kainza simpatično sprejela. O njegovem prvem nastopu v Heysejevi drami »Hans Lange« piše »Marburger Zeitung« 15. oktobra 1875 takole: »Bugslava je igral novo angažirani član Kainz, ki se je vzlic težavni vlogi izkazal za nadpoprečnega igralca ter bil v obilni meri deležen odobravanja občinstva. Njegov uspešni nastop nas je naravnost presenetil. Topla, podušebljena, in vendarle preudarna igra, blagozvočen jezik, primerno dviganje in upadanje glasu, so odlike, ki jih znamo ceniti. Ko smo gledali zorno mladega človeka, ki je svojo vlogo izvajal s preudarnostjo izkušenega umetnika (kar pomislimo, pesnik veleva mlademu junaku pretakati solze; in kateri igralec - začetnik umé kot junak plakati, ne da bi se osmešil?) — se nam je nehote vsiljevala misel, da je to vlogo nadarjeni učenec posnel po kakem odličnem mojstru. To mnenje nikakor ne zmanjšuje zasluge gospoda Kainza, ki gre brez dvoma svetli prihodnosti nasproti.« Podobno pohvalno je pisala kritika tudi o njegovem nastopu v Birch-Pfeiferjevi igri »Mati in sin«.

Mladega, genialnega igralca je ravnatelj Dietz očitno preoblagal z delom, izrabljajoč njegovo mladeniško silaštvo in zanesenjaštvo. Spočetka je to Kainzovi nečimurnosti godilo, pozneje pa, ko je po ostrem sporu z ravnateljem legla na njegov mladeniški zanos prva senca spoznanja, ga imenuje »prokletega ljudoderca«. Kainzova pogodba se je glasila sicer samo na vloge prvega ljubimca in junaka, toda s pristavkom, da igra po potrebi tudi »vse ostale igre, ki ne spadajo v njegovo stroko«. Prevelika zaposlenost mu je škodovala v igri in pri kritiki. 23. oktobra mu očita kritika neubranost igre in neobvladanje vloge. »Gospod Kainz je pokazal kot „Edmund Feldern“ dober zasnitek, v koloritu pa je pogrešil v marsičem, kar je zakrivila njegova opazna odvisnost od šepetalca.«

Že v prvih Kainzovih nastopih na mariborskem odru morem zaslediti značilnosti njegove poznejše genialne igre. Mariborska konservativna kritika jih

je odklanjala in grajala kot začetniške mladostne razvade, v resnici pa so bili negotovi poskusi v individualno izraznost in odpor proti koturnski dostojanstvenosti tedanje epigonske prakse.

Na tedanjih odrih se je zlasti pri uprizarjanju klasičnih del tja v sedemdeseta leta ohranil tako imenovani idealistični weimarski slog igranja, ki sta mu bila kumovala svoj čas Goethe in Schiller. Weimarski slog je cenil veličast nad prirodnostjo, antični apolonski mir mu je brzdal govor in kretnjo. Govor je valovil v ritmično odmerjenem nihanju, hoja, drža, gibanje so bili po antičnem vzorcu skladno povezani in odmerjeni. Ta klasičnost, obrazložena v Goethejevih Pravilih za igralce, se je v epigonstvu izrodila v golo dresuro in neumetniško mehaničnost.

Kainzov izrazni razvoj pa ni šel nemara v realistično smer, katero so začeli prav ta čas meiningenovci s svojo zgodovinsko verno in ansamblsko igro. Za to je bil Kainz premalo naturen, preintelektualen in po svojem značaju in temperamentu preromantičen. Njegova igra se je izražala v čisto individualnem poudarku v glasu in kretnji na podlagi miselne analize, ogreta z ognjem intelektualne strasti. Njegovo izražanje je bilo tudi v letih zmagoslavne moči hudo manirirano, prirodnih tonov je imel malo. Prirodne kretnje je zanemarjal, prav tako retorične dele govora, poudarjajoč samo one gibe in one besede, v katerih je mimo vsega patosa in retorike nenadno osvetlil osebo na njeni poti v notranjost.

Mariborska kritika njegovih umetniških posebnosti, za tedaj še motnih v izrazu, ni doumela. Njegovo dinamično izraznost je odklanjala kot zgolj mladostno neobrzdanost, ki se mora z leti unesti ter si najti pravo mero. Pišoč o Scribeovem »Kozarcu vode« pravi poročevalec »Marburger Zeitung«: »Kot „Macham“ je dal gospod Kainz nov dokaz svojega bogatega talenta. Dal pa se je zavesti od svoje vneme ter igral marsikaj previhravo. Kar pa je to pot posebe vzbudilo našo pozornost, je njegovo pretirano kriljenje z rokami. Ta vnanji primoček čustva se naj uporablja samo pri izredni zburjenosti; tako uči natura.«

Že po prvih svojih nastopih se je Kainz povzpел nad vse takratne igralce Dietzove gledališčne družbe ter jih visoko nadkrilil. Bistro se je zavedal svojega poslanstva. Neutešni umetniški nemir v njem in nezaslišana samozavest božjega obdarovanja sta mu neučakano velevala, seči kar po najvišjih vrhovih odrske in književne umetnosti. Novembra 1875, komaj dva meseca po svojem poskusnem nastopu, je pretental genialni sedemnajstletnik dovzetnega ravnatelja Dietza, da uprizori Goethejevega Fausta z njim v naslovni vlogi. Prešerno zmagoslavje in smela samozavest govorita iz zanosito razgibanih vrstic, ki jih piše ob tej priliki svoji materi. »Snoči se je dogodilo pri nas nekaj, kar se nemara še ni pripetilo, odkar obstojajo gledališča. Mlad človek, sedemnajstih, osemnajstih let, se osmeli in pove glasno pred ravnateljem, da si upa igrati Fausta. Ravnatelj na to šalo pristane, mu obljubi vlogo in tako bom igral 2. decembra 1875 z gospodično Roso Frauenthal kot Marjetico Fausta na mariborskem gledališču, kajti mladi mož z velikim gobcem sem bil — jaz. Po predstavi piše 13. decembra očetu: »Včeraj je bil Faust. Kaj bi Ti razkladal na dolgo in široko. Uspel sem! Po

mojem monologu so me klicali kar dvakrat pred oder. Prav tako v prizorih z Marjetico. In na koncu dela so me vzlic gostu (Rose Frauenthal) klicali dvakrat glasno in viharo po imenu.«

To pot kritika ni bila posebno navdušena nad Kainzovo stvaritvijo. V svojem poročilu o Kainzu - Faustu ni mogla mimo dejstva, da sedemnajstletniku zlepa ni mogla uspeti vloga Fausta - modrijana. Zato ga je odklonila v prvih prizorih, pohvalno pa omenila njegovo igro po pomlajenju. »Fausta je igral gospod Kainz. Iz mračnega doktorja ni vedel kaj narediti. Ves samogovor je deklamiral, tako da je bil zlepotičen, ne pa resničen. Bolje mu je uspel pomlajeni Faust, ko uživa, dovzet za sleherno zemeljsko radost, Marjetičino ljubezen.«

Kainzu mariborska kritika ni bila krivična. Mimo očitkov njegovih posebnosti, silovitih kretenj in neobrzdanega govora, ki jih je odklanjala, je bistro spoznala in pravilno ocenila Kainzovo nadarjenost. Pravilno je poudarila njegove velike vrline — intelektualno poduhovljenost igre kot plod doslednega miselnega razbora, kult pesniške besede, oblikovane in dognane v vseh čustvenih prelivih in miselnih odtenkih.

Tako mu prizna kritika dne 22. decembra 1875, da ne igra »po temnih nagonih, marveč da ve, kar pove in kakor pove«. 7. marca pa se izrazi še jasneje: »Najbolj nas je zadovoljil gospod Kainz kot Mortimer (Marija Stuart). Njegov govor je izredno razborit tako v refleksiji kot v čustvu. Prezrl ni niti najmanjšega odtenka, niti najneznatnejšega barvnega preliva, ki ga je pesnik hotel imeti poudarjenega. Ta način odrskega govorjenja se dviga visoko nad ravnijsko vsakdanjosti.«

Vzlic laskavim ocenam Kainzu proti koncu sezone ni bilo več obstanka v tesni kajbici provincialnega glumišča. V kratkih šestih mesecih je prerasel obzorje svojega umetniškega učilišča. Njegovi mladostni nečimurnosti ni več laskalo, da ga je imenoval mariborski ženski svet »lepega Kainza«, niti da je zaslovel po mestu kot mariborski Sonnenthal. Umetniškemu nezadovoljstvu so se pridružile še zasebne neprijetne afere. Med njim in ravnateljevo ženo je prišlo do prisrčnosti, ki jih ni bilo v kontraktu. Februarja meseca 1876 je prišlo vse na videlo in prvi ljubimec in junak po kontraktu je postal z ravnateljem »popolnoma fahé«. Imenoval ga je javno prokletega ljudodera ter ga ni več pozdravljal. Ta mu je vračal milo za drago; ni mu dajal več vlog in ga tako oškodoval pri igralnini. Kainzov umetniški temperament je na opisano poklicno in zasebno nezadovoljstvo sangvinično reagiral.

Orliču se je hotelo širših, svobodnejših obzorij. Iz provincialnega glumišča ga je vedla pot v Lipsko, nato v sloviti Meiningen, Monakovo, Berlin, Ameriko in navsezadnje na dvorno gledališče na Dunaju. Zaslovel je za najboljšega igralca XIX. stoletja, čigar ime vsak igralec s spoštovanjem izgovarja.

GLEDALIŠČE OD L. 1875. DO 1885. DVORNO GLEDALIŠČE V GLUHI PROVINCI

Pod Dietzovim vodstvom je bilo gledališče na dostojni umetniški višini, ki je bila za Maribor redkost. V poznejših letih spodriva dramo čedalje bolj plehka

burka in opereta, služeč zabavoželjnosti umetniško neizbirčnega meščanstva. 1875—76 vodi gledališče ravnatelj Tonis Zinker, ki vzdrži na tem mestu samo do Cvetne nedelje, nakar prevzame gledališče upravni odbor. Tudi v naslednjih letih 1878—80, pod vodstvom ravnatelja Bottmana se bori gledališče z velikimi finančnimi težavami. 1880—82 ravnateljuje Bigl, 1882—84 Emanuel Westen, 1884—85 Georg Zanetti.

Po svoji umetniški kakovosti in po zakupnem sistemu je štelo mariborsko gledališče za pokrajinsko gledališče tretje vrste. Bilo je, mimo redkih uspelih sezij, zabavišče fljaško nastrojenega vinogradnega meščanstva. Temu občinstvu je docela ustrezala plehka burka ali opereta v revni izvedbi in skromni opremitvi. Drugačne hrane pa se je hotelo redkim tujcem, ki so se po službeni potrebi mudili v mestu in ki so bili vajeni velikomestnih ali celo prestoličnih gledališč. Muhavemu domisleku nekega tujca, mejnega grofa Bele Pallavičinija, službujočega l. 1878. pri huzarskem polkovnem štabu v Mariboru, je zahvaliti, da je gostovalo v Mariboru dunajsko dvorno gledališče. V tistem provincialnem gnezdu zdolgočasenemu poročniku in aristokratu se je zahotelo prave huzarske prigode, pa je predlagal svojemu polkovniku Mecséryju, da povabita dunajsko dvorno gledališče na gostovanje v Maribor in tako »dvigneta« vsaj za en večer nivo mariborskega glumišča.

O tej nenavadni prigodi pripoveduje Pallavičini:

»Bil je zares znamenit večer. Kdor se je za svojega dunajskega dopusta seznanil s kako umetnico, ki je blestela kot zala, mlada in priljubljena zvezdnica na gledališčnem nebu prestolice, je moral svojo srčno damo zaprositi, da se stavi za ta večer na službo splošnosti, to se pravi, da nastopi na deskah, ki pomenijo tudi v Mariboru svet. Tako se je zgodilo, da je dobilo precejšnje število znanih dunajskih umetnic od ravnolikega števila huzarskih častnikov pisma in da njih dobra srca niso mogla odreči. V tem, drugače bolj kot tistem mestecu, je vzbudilo nato razumljivo pozornost, ko je iz dunajskega vlaka izstopila cela truma očarljivih Talijinih svečenic. Vsak je zapeljal umetnico svojega srca v vozu do njenega prenočišča. Jaz sem popeljal v svoji četverovprežni kočiji s štirimimi belci — ljubko majhno subreto, ki je postala kasneje svetovna veličina. Niti preje, niti pozneje ni doživelo mariborsko gledališče takega viharnega odobravanja kot pri tej edini predstavi najvišje dunajske umetnosti.«

POŽARNA SLUŽBA PO L. 1881.

Po katastrofalnem požaru v državnem gledališču na dunajskem Ringu v l. 1881. se je požarna služba v avstrijskih gledališčih poostrila.

Strah pred požari v gledališčih pride pristojnim oblastem tako rekoč v kosti ter jim narekuje neštete varnostne odredbe in ukrepe, ki tvorijo odslej poglavitni predmet uradnih dopisov med glavarstvom, mestno varnostno službo in gledališčnim društvom, vsakokratnemu gledališčnemu ravnatelju v nemalo nadlogo. 12. decembra 1881 zahteva glavarstvo od gledališčnega ravnateljstva takojšnjih ukrepov, da bodo izhodi z galerij in lož razsvetljeni z oljenkami. Nadalje predpiše oblast vsakoletni komisijski ogled varnostnih mer proti požaru, uvedbo stalne požarne

straže v gledališču, ki jo naj postavi magistrat. Za požarnega nadzornika je določilo mesto uradnika Steinerja, ki mu je bila mimo večerne nadzorne službe dolžnost, predlagati potrebne ukrepe in spremembe v gledališčnem poslopju. V svojih poročilih mestu je Steiner predlagal, da se razširijo vrata iz parternega krožnega hodnika na dvorišče, da se zazida tesni hodnik, ki vodi na oder, da se napravi prehod iz krožnega hodnika na oder in od tam v garderobo. Za primer požara je predlagal, da se postavijo na raznih mestih v poslopju posode po 1 hl z vodo, in sicer ena v vrvišču, ena v skladišču, ena na galeriji in ena na podstrešju nad galerijo. Okna naj se tako prenarede, da se bodo odpirala z galerije na cesto; ob njih naj se pritrdi zvita rešilna vrv. Naslednjega leta priporoča mesto gledališčnemu društvu nabavo odej in ponjav, ki jih naj ima za primer požara mokre náred.

Spričo preprostosti tedanjih gasilnih priprav je povzročala nadzorniku požarna služba nemalo skrbi. Največ preglavic pa mu je delalo kajenje igralcev za kulisami in v garderobah, ki ga vzlic občutnim globam ni mogel zatreti. Nevarna razvada kajenja v odrskih prostorih pa je postala ob nastopu realizma v dramski in gledališčni umetnosti načelno vprašanje, ki ga je moral po daljšem sporu z gledališčno upravo reševati sam občinski svet. 17. marca 1909 je namreč požarni nadzornik mestu poročal o ponovnih primerih kajenja na odprtem odru, tako pri uprizoritvi Sudermanove Časti, pri gostovanju Ferdinanda Exla, ki je igral z gorečo cigareto, in pri opereti Bolonaj. Na to prijavo je mesto kaznovalo ravnatelja Doorra z občutno globo, kar je imelo za posledico daljši načelni spor med občino in gledališčno upravo. Door je namreč kazni ugovarjal, češ da uprizorjene igre kajenje na odprtem odru izrecno predpisujejo in da se javljeni primeri niso zgodili morda po malomarnosti uprave, marveč z njeno vednostjo radi večje realistične iluzije. V svoji pismeni pritožbi se je Door skliceval na veljavne predpise dvornega gledališča in na pismene izjave dunajskih režiserjev H. Thimiga in Alberta Weisseja. Na podlagi raznih poizvedb je na posled občina v tej zadevi popustila ter dovolila kajenje na odprtem odru ob poostreni pažnji in posebnih varnostnih ukrepih.

Kronika poroča samo o dveh neznatnih ognjih: 16. februarja 1885, ko so se od vročega pepela vnele cunje na smetišču in 16. januarja 1902, ko je gorelo v prostoru za kulise.

V zvezi s poostrenimi požarnimi ukrepi izza usodnega požara na dunajskem Ringu, so nastale tudi oblastne odločbe o omejenem številu izdanih vstopnic, ki so jih ravnatelji kaj radi kršili. Vsakokratni zakupnik se je moral mestu pismeno obvezati, da pri izdajanju vstopnic ne bo presegel uradno dopustnega števila. Ta določba in pa ona, ki se je sklenila na pokrep krajnega šolskega odbora, da ravnateljstvo pri predstavah ne sme zaposlovati šolske mladine, tvorita s požarnim pravilnikom sestavni del ravnateljeve vsakoletne obveze nasproti občini.

USTROJ GLEDALIŠČA

Mariborsko gledališče je imelo uredbo takratnih avstrijskih gledališč. Pravni lastnik in upravitelj gledališča je bilo Gledališčno društvo, ki ga je dajalo

vsako leto v zakup. Pogodbeno razmerje je obstajalo samo med Gledališčnim društvom in vsakokratnim ravnateljem - zakupnikom, dočim je bila občina zadnjemu samo policijsko nadzorna oblast. To enostransko obveznost so se trudili nekateri ravnatelji v toliko spremeniti sebi v korist, da bi prejeli od občine redne subvencije, vendar s tem dolgo niso uspeli. Pač pa je občina v 90 letih poklanjala večje zneske Gledališčnemu društvu za »dostojno vzdrževanje gledališča«.

Po pogodbi je prejemal zakupnik od Gledališčnega društva 3000 gld. subvencije na sezono, ki je trajala šest mesecev; zato pa je moral društvu odstopiti vse lože, ki so se prodajale na javni dražbi. Izkupiček združenih lož pa je po izjavi ravnatelja Siegeja iz leta 1888. visoko presegal letno subvencijo. Tudi je bilo ravnateljstvo napram društvu obvezano, da uprizoni vsako leto eno predstavo v korist mestnim revežem.

Osebjem je bilo slabo plačano, zato je moralo ravnateljstvo solistom dovoljevati tako imenovane benefične predstave konec sezone.

Pa tudi zakupnik je imel težavne račune. Navadno je prišel na svoje novo mesto že ves zarubljen, pa se je hotel sedaj zlepa ali zgrda sanirati. Slaba sadna ali vinska letina v mariborski okolici je upropastila tudi njegovo podjetje. Le redki so zdržali brez podpor do konca sezone. V obupnih denarnih stiskah so opustili gledališče, zapustili mesto in ako ni upravni odbor prevzel vodstva, se je razšla družba na vse vetrove. Gledališče je preživljalo krizo za krizo. Razne zabave, cirkuške predstave, nastopi artistov, dalje veliki izdatki za opremo in garderobo, ki jih je imela zlasti opereta, so izza 80 let XIX. stoletja resno ogražale zakupno gledališče. L. 1888. je bilo gledališče blizu razpusta, da mu ni priskočilo na pomoč mesto z izredno subvencijo 1200 gld. »za okrepitev in nadaljnjo ohranitev gledališčnega podjetja, čigar vzdrževanje postaja od leta do leta težavnejše«.

Gledališčno osebo je bilo plačano po predstavah, ki jih je bilo okoli 22 na mesec. Največja plača v devetdesetih letih je znašala 4 gld. 10 kr.; izplačeval si jo je navadno samo ravnatelj. Srednja plača je znašala 2 gld. 80 kr., nižje od 1 gld. 30 kr. do 1 gld. Dnevni honorar za 45 igralcev na 22 mesečnih predstav je znašal l. 1888. 93 gld. 72 kr., stroški za ostalo osebo in za materialne nabavke 35 gld. 90 kr. Skupni izdatki pri predstavi 25. dec. 1888 129 gld. 62 kr., prejemki 134 gld. 35 kr. K ravnateljevim prejemkom pa je treba še šteti subvencijo 3000 gld. na šest mesecev.

Iz dnevnih prejemkov in letne subvencije je moralo ravnateljstvo obnavljati odrsko opremo, nabavljati garderobo za epizodne igralce in zborna osebo, plačevati igralce, tehnično osebo, godce, razsvetlavo, kurjavo in tantieme. Da si zagotove gmotni obstanek, so nekatera ravnateljstva razširila svoje delovanje na bližnja mesta Ptuj, Celje in Celovec, kjer so igrala z delom svojega ansambla vso sezono ali pa samo v pozni sezoni po Cvetni nedelji. Navadno je hodilo mariborsko gledališče v bližnji Ptuj, redkeje v Celje, kjer je gostovalo ljubljansko gledališče.

Zakupno gledališče je moralo prebijati periodične krize. Obupni položaj gledališčnega ravnatelja slika l. 1888. v svoji prošnji za mestno subvencijo tedanji ravnatelj Siege takole: »Kako pogosto se je moralo

gledališče predčasno zapreti, dražbe in rubeži vsakokratnih ravnateljev so bile zaključek marsikateri sezone. V vseh svetovnih (!) časnikih so vedno znova zablesteli besede: mariborsko mestno gledališče zaprto, direkcija X. Y. zarubljena in propadla itd., itd. Prizadete ravnatelje pitajo odslej z lopovi in sleparji. Tukajšnji meščani, hišni posestniki, hranodajalci in krojači in čevljarji pridejo pri igralcih ob svoj denar, ker le-ti ne prejemajo gaže in po deželi gre glas: potepuška sodrga.«

Opisovalec mariborske gledališčne mizerije Adolf Siege je pripadal eni najstarejših gledališčnih direkcij v Avstriji. Vrsta Siegejev je delovala na mariborskem gledališču ter se od vseh ravnateljev tudi najdlje časa vzdržala. Stric Adolfa Siegeja je igral tu že pod Lutzovim vodstvom.

V l. 1885.—87. vodita Ignaz in Adolf Siege skupno mariborsko gledališče, po Sonnenthalovi sezoni 1887 in 1888 Adolf sam. Za ravnateljema Frinkejem 1889 do 1892 in Galotzyjem 1892—93 ponovno vodi mariborski oder do l. 1897. Uvede popoldanske otroške predstave ter si pridobi mariborsko občanstvo. Kot ravnatelj mu sledi Schmid, Door, Schlißmann-Brand in nato sin Gustav Siege, ki vodi gledališče zadnja leta do prevrata.

Začetek novega stoletja dobi gledališče nevarnega tekmeca — kino. Prvi kino v Mariboru je taboril do l. 1908. pod cirkuško plahto na prostoru za današnjo Vlahovičevo hišo. Tu gledališču še ni delal občutne škode. Stvar se je spremenila, ko je dobil leta 1908. arhitekt Černe dovoljenje za redne bioskopske predstave. Da obvaruje gledališče večje škode, mu je dovolilo mesto obratovanje samo za čas gledališčnih počitnic, od velike noči pa do oktobra. S to koncesijo je nastanil Černe svoj kino pod firmo Grand-Elektro-Bioskop v dvoriščno dvorano hotela »Mesto Dunaj«, danes Trgovski dom. Mariborsko meščanstvo pa ni soglašalo z gledališčno politiko mestnega sveta ter je v posebni peticiji zahtevalo, da se izdano dovoljenje razširi na vse leto, češ da je v Mariboru dovolj občinstva za obe podjetji. S svojo prošnjo je pri cesarskem namestništvu v Gradcu tudi uspelo.

L. 1909. je zašlo gledališče ponovno v stisko. Gledališčno društvo je občini sporočilo, da radi prevelikih obratnih in vzdrževalnih stroškov gledališča ne bo dala več v zakup. Tedaj se je na pobudo občine sestavil poseben gledališčni anketni odbor, ki je izposloval gledališču posojilo Mestne hranilnice v znesku 60.000 kron.

Sploh je mestni svet izza 90 let bistveno izpremenil svoj odnos do gledališča. Vedno pogostejše mu je poklanjal izdatne subvencije ter dajal celo posameznim zakupnikom nagrade. Vzroka tej spremembi je iskati v naraščajoči nacionalni nestrpnosti mestnega sveta, ki je gledališču kot uspešni potujčevalnici začel posvečati večjo pažnjo.

KONEC

Po svojem zakupnem ustroju in po umetniški kakovosti je štelo mariborsko gledališče za pokrajinsko gledališče tretje vrste. Kot zabavišče podeželskega meščanstva je bilo umetniško jalovo, najhuje proti koncu svojega delovanja, ko je resno dramo docela nadvladala opereta.

Žalostnemu dejstvu je iskati vzrokov v zakupnem ustroju gledališča in v značaju tedanjega mariborskega občinstva. Gledališčno zakupništvo kvari igralca in pohujšuje gledalca. Po svoji podjetniško-izkoriščevalni uredbi ne more vršiti svojega poslanstva — umetniške in npravne vzgoje občinstva, narobe, streči mora njegovim slepim nagonom in mu biti v vsakem pogledu na službo.

Duhovne temelje gledališču pa je pomagalo rušiti tedanje meščanstvo samo. Brez zveze z okoliškim življenjem, ki mu je bilo tuje i po jeziku i po krvi, brez živega dotoka, se je naturno izrajalo v fizično in duhovno jalovost.

Za uspešen umetniški razvoj je potrebna gledališču živa zveza z domačim samorodnim kulturnim snovanjem, s književnostjo, umetnostjo in znanostjo, odkoder dobiva potrebne pobude, odkoder mu prihaja tudi najboljše občinstvo. Samorodnega kulturnega snovanja pa maloštevilno nemško meščanstvo ni

imelo in ga radi prevelike bližine Gradca nemara tudi imeti ni moglo. In tako je vodila pot njihovega zabavnega gledališča nujno nizdol v glumišče. In ali ne velja tudi za gledališko umetnost, kar se trdi o vladi in ljudstvu? Občinstvo ima vselej takšno gledališče, kakršnega si zasluži.

Viri: Arhiv nemškega gledališča. MA mariborski Hans Pirchegger, Geschichte der Steiermark, 1934. Dr. Jož. Mrčenik, Gospodarske in kulturne slike Maribora iz zadnjih 100 let. Mariborske slike I., 1934. Dr. R. Puff, Das neue Theater (1852); Deutscher Bote, 1898. Dr. Artur Mally, Gassen, Straßen und Plätze. Buch der Stadt Marburg, 1902. »Marburger Zeitung« 1875/76, 1902. Robert Baravalle: Deutsches Theater im Steierischen Unterlande (Südsteiermark), Graz 1925. Joseph Gregor, Weltgeschichte des Theaters, Wien 1933. Helene Richter, Kainz, Wien 1931. Herbert Biehle, Die Stimmkunst, I., Berlin 1931. Emi Seeliger, Abendsonne über Habsburgs Reich, 1935.

KLIMATSKE POTEZE LJUBLJANE

D R. O S K A R R E Y A

Vremenska opazovanja v Ljubljani so se pričela 20. marca 1850. Kot prvi opazovalec je zabeležen neki A. Wagner, uradnik »C. kr. brzojavne pisarne«. Od tedaj pa do danes so se vremenska opazovanja vršila nepretrgoma. Tako opazovalci kakor mesta opazovanja so se večkrat menjala, vendar pa moremo z veliko točnostjo podati povprečne vrednosti in povprečni letni tok raznih tako zvanih meteoroloških elementov. Pod temi razumemo zračni pritisk, temperaturo zraka, vlažnost, vetrove, oblake in padavine. Šele skupnost vseh teh elementov da celoten obris klime kraja. V naslednjem podajamo povprečna števila teh elementov tako glede njih številčne vrednosti kakor njihov potek v raznih mesecih.

Zračni pritisk. Barometer v Ljubljani visi v absolutni višini 308 m nad morjem. Povprečna ali »normalna« vrednost zračnega pritiska se vrti okoli 735 mm. Barometer pa je v ekstremnih primerih pokazal tudi že vrednosti 709 mm kot najnižjo in 761 mm kot najvišjo, seveda nereduciran na morsko gladino.

Temperatura. Naslednja razpredelnica nam kaže povprečne mesečne in letno temperaturo.

Januar	Februar	Marec	April	Maj	Junij
—2'5	—0'1	4'1	9'4	13'9	17'7
Julij	Avg.	Sept.	Okt.	Nov.	Dec.
19'6	18'6	14'8	10'1	3'7	—0'9
Leto					
9'0					

Najhladnejši mesec je januar, najtoplejši julij. Jensen je v splošnem toplejša kot pomlad, oktober 10'1 °, april 9'4 °. Srednja letna temperatura znaša 9'0 °. Ljubljana leži na 46 ° geografske širine (točno 46 ° 3'). Srednja letna temperatura te širine znaša približno 11 °. Ljubljana je torej s svojo temperaturo hladnejša, kot njena geografska širina. To sledi iz tega, ker leži Ljubljana v kotlini in je po narodi odrezana od morja. Ima torej kontinentalno lego. Zaradi tega morejo temperaturni minimi pasti zelo nizko, nasprotno pa se

morejo maksimi relativno visoko dvigniti. Kot absolutni minimum je bila v Ljubljani že zaznamovana temperatura —26 °, kot absolutni maksimum pa 38 °. Temperatura se more menjati v amplitudi 64 °, medtem ko znaša v Trstu absolutna amplituda samo 48 °. Podobno so tudi dnevne amplitude velike. V januarju se more temperatura dvigniti na 13 °, kar da amplitudo 39 ° (—26 °, 13 °), v juliju pa more pasti do 7 °, kar da dnevno amplitudo 45 ° (7 °, 38 °).

Z opazovanji je ugotovljeno, da je bila temperatura pod ničlo zabeležena že 2. maja (—1'8 °). Povprečno končajo temperature pod ničlo okoli 8. aprila. Znova pričnejo povprečno 29. oktobra, v ekstremnem slučaju pa je bila opazovana tudi že 8. oktobra. V splošnem moremo računati v Ljubljani z 162 dnevi s temperaturo pod ničlo, torej skoraj polovico leta.

Sledeča razpredelnica nam pove, koliko je v Ljubljani mrzlih, hladnih, toplih in vročih dni:

Dnevi	Jan.	Febr.	Marec	April	Maj	Junij	Julij	Avgust	Sept.	Okt.	Nov.	Dec.	Leto
mrzli	12	5	1	—	—	—	—	—	—	—	2	6	26
hladni	24	19	11	2	—	—	—	—	—	2	10	17	85
topli	—	—	—	—	4	13	20	18	5	—	—	—	60
vroči	—	—	—	—	—	1	5	3	—	—	—	—	9

Pod mrzlim dnevom razumemo dan, ko je bila temperatura ves dan pod ničlo, takih je povprečno na leto 26. Hladni dnevi so taki, če je bil vsaj minimum pod ničlo, takih je 85. Topli dnevi so oni, ko doseže maksimum vsaj 25 °, takih je 60; in če doseže maksimum vsaj 30 °, je dan vroč, takih je povprečno devet.

Zaradi kontinentalne lege je tudi meddnevna sprememba temperature v Ljubljani razmeroma velika. Od časa do časa se dogode primeri, da pade povprečna

temperatura od enega dne do drugega za 11°. Za enako vrednost se more tudi dvigniti. Taki skoki temperature se dogajajo predvsem pozimi.

Oblačnost. To izražamo v procentih z oblaki pokritega neba:

Januar	Februar	Marec	April	Maj	Junij
67	64	63	60	58	51
Julij	Avg.	Sept.	Okt.	Nov.	Dec.
46	46	58	68	73	80
					Leto
					61 %

Povprečno je najbolj oblačen mesec december. V splošnem je v teku vsakega meseca 80 % neba pokritega z oblaki. Najmanj oblačnosti imata julij in avgust, 46 %. V teku vsega leta je ljubljansko nebo do 61 % pokrito. Jesen je zaradi znanih ljubljanskih megel bolj oblačna kot pomlad.

Jasnih in oblačnih dni je:

Dnevi	Jan.	Febr.	Marec	April	Maj	Junij	Julij	Avgust	Sept.	Okt.	Nov.	Dec.	Leto
jasni	4	5	5	5	6	8	9	8	4	3	3	3	63
oblačni	15	13	14	12	11	9	7	6	10	15	17	21	150

Jasni dnevi so, če je nebo samo do 25 % pokrito, oblačni, če je pokrito nad 75 %. Vidimo, da je nad eno tretjino vseh dni v letu oblačnih.

Posebnost Ljubljane je njena *megla*. V teku leta je meglenih dni:

Januar	Februar	Marec	April	Maj	Junij
9	7	5	3	4	4
Julij	Avg.	Sept.	Okt.	Nov.	Dec.
4	10	12	12	9	9
					Leto
					88

Povprečno je v vsem letu 88 dni meglenih. Najbolj je meglen september, najmanj april. Meglenih dni v enem mesecu pa more biti v kakšnem letu tudi več kot kaže razpredelnica. Tako je bilo že opazovano v samem decembru 21 meglenih dni. Megla more nastopiti ali samo zjutraj in zvečer ali pa tudi ves dan. Popolnoma meglenih dni je v vsem letu povprečno 6, ki nastopajo predvsem v decembru.

O *vlažnosti* zraka ne bom pisal, ker je za prvo silo vlažnost izražena že z oblačnostjo in meglo in še bolj s padavinami.

Padavine. Povprečne mesečne vsote padavin so v Ljubljani takole razdeljene:

Januar	Februar	Marec	April	Maj	Junij
76	79	102	109	120	152
Julij	Avg.	Sept.	Okt.	Nov.	Dec.
132	144	138	158	117	110
					Leto
					1437

Povprečno pade v Ljubljani letno 1437 mm padavin, bodisi v obliki dežja ali snega ali toče. Najbolj deževen mesec je oktober, 158 mm, najmanj padavin pade v januarju, 76 mm. Opazimo, da je junij drugi najbolj deževni mesec v letu, 152 mm. V padavinskem oziru leži Ljubljana na prehodnem ozemlju med zimskim deževjem Južne Evrope in Sev. Afrike ter po-

letnim deževjem v centralni kontinentalni Evropi. Ljubljana participira na obeh deževnih zonah z zgodnje poletnim maksimumom v juniju in pozno jesenskim maksimumom v oktobru.

Padavine merimo dnevno ob 7. uri zjutraj. V teku enega dne lahko pade v Ljubljani v ekstremnih primerih mnogo padavin. Do sedaj je bilo izmerjenih največ 150 mm v enem dnevu (26. sept. 1926), kar je povzročilo poplave na Ljubljanskem barju. Razmerje med številom deževnih in snežnih dni je naslednje:

Dnevi	Jan.	Febr.	Marec	April	Maj	Junij	Julij	Avgust	Sept.	Okt.	Nov.	Dec.	Leto
padavinski	9	11	13	14	17	15	14	12	12	15	13	14	159
samo snežni	6	6	4	1	—	—	—	—	15	1	2	5	25

Vidimo, da v slabi polovici vseh dni v letu v Ljubljani dežuje, odnosno sneži. Pri tem moramo razlikovati zimsko in poletno deževje. Poleti dežuje navadno popoldne in pade mnogo padavin v kratkem času (često samo v pol uri). Pozimi pa more deževati, oziroma snežiti po ves dan. Snežnih dni je povprečno 25. Dni s sklenjeno zaporedno snežno odejo pa je več.

Januar	Februar	Marec	April	Maj	Junij
17	19	8	1	—	—
Julij	Avg.	Sept.	Okt.	Nov.	Dec.
—	—	—	1	4	9
					Leto
					59

Vseh dni s snežno odejo je povprečno 59. V ekstremnih slučajih je snežilo poslednjikrat tudi še 12. maja in prvikrat že 6. oktobra. V splošnem dežuje (sneži) v Ljubljani zaporedoma 3 do 6 dni. Bilo pa je tudi že zabeleženo, da je v jeseni deževalo zaporedoma 17 dni. Nasprotno pa je zaporednih dni brez dežja več, povprečno poleti 7, pozimi 11. Najdaljša doba brez dežja je znašala že 46 dni, in sicer v januarju in februarju.

Vetrovi. Razdelitev vetrov po nebesnih straneh je sledeča (v odstotkih):

N	NE	E	SE	S	SW	W	NW	Tišina
5	16	12	9	9	15	7	7	20

Vidimo, da skoraj četrtno, 20 %, vseh primerov prevladujejo v Ljubljani tišine. Ljubljana leži v zaprti kotlini in je pred močnimi vetrovi zavarovana. V ostalem pa prevladujeta v glavnem dva vetrova, in sicer severovzhodnik 16 % in jugozapadnik 15 %. Prvi vlada predvsem pozimi, medtem ko piha drugi predvsem poleti. Močni viharji dosežejo v Ljubljani redkokdaj brzino 50 km na uro. Morda jih je v vsem letu pet in so to zlasti jugozapadni vetrovi. Za primerjavo naj omenim, da dosežejo kraške burje nad 150 km na uro.

Glavne poteze ljubljanske klime bi torej bile: visoko letno in dnevno temperaturno kolebanje, topla poletja, vlažne in mrzle zime, veliki temperaturni skoki, visoka oblačnost, pogoste in često debele megle, izdatne padavine in poletni naliivi in ne prav močni vetrovi.

STAVBNA ZGODOVINA KAPITELJSKE CERKVE V NOVEM MESTU

J O Ž E G R E G O R I Č

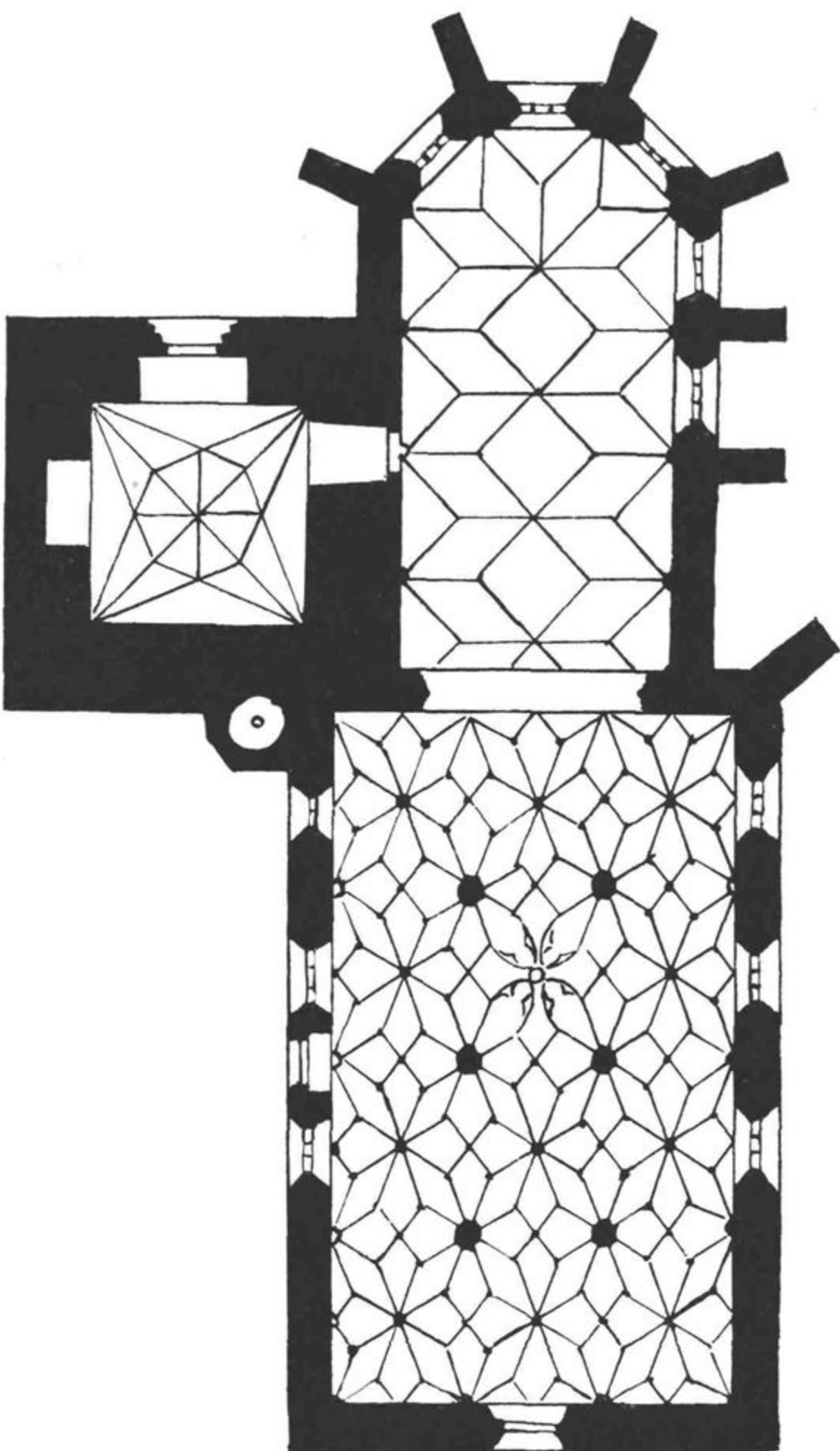
Zleknjeno na strmi kraški skali in tesno vklenjeno v objem reke Krke, je dobilo Novo mesto svoj najmočnejši poudarek z mogočno stavbo kapiteljske cerkve, ki stoji na najvišji točki polotoka in s tega svojega položaja obvladuje ne samo mesto pod seboj, ampak tudi vso bližnjo okolico. Za mesto samo pa pomeni Kapitelj ono centralno točko, okoli katere so se grupirale skupine hiš v slikovito, po talnem načrtu še danes tipično srednjeveško mestece. Odkoderkoli pogledamo mesto, povsod ista slika: stopnjema se stiskajo hiše in hišice v breg, naslednja prerase prejšnjo s konico svoje strehe, dokler se ta vzgon ne zlije v masiv kapiteljske cerkve. Ona dinamična sila, ki je v gotski dobi gradila nebotične katedrale, je oblikovala to zunanjo podobo mesta. Vse se gnete in hiti

navzgor proti cerkvi, ki sprejme vase vso to rast in jo v silnem zanosu svojega stolpa dvigne v omotično višino. Brez kapiteljske cerkve bi bilo Novo mesto enolična in dolgočasna skupina hiš.

Kdaj in kako je cerkev nastala? Vsi, ki so do najnovejšega časa pisali o cerkvi, stavijo nje postanek pod konec 15. stoletja. Izjemo dela Peter Hitzinger,¹ ki, sklicujoč se na kripto, datira cerkev v dobo zgodnje gotike tja v leto 1365., ko je bilo ustanovljeno Novo mesto. Njemu odločno oporeka Ivan Vrhovec,² ki pravi, da kriptna in preprosto zidanje nista mero-dajna pri določitvi datuma. Po njegovem mnenju je cerkev nastala šele po ustanovitvi kolegijatnega kapitlja leta 1493., torej že v začetku 16. stoletja. On in Ivan Steklasa³ navajata kot graditelja cerkve prvega prošta Jakoba Auersperga. Šele v zadnjem času je dr. France Stelè⁴ pomaknil zidanje cerkve v prvo polovico 15. stoletja, pokojni dr. Stanko Vurnik⁵ celo v romansko dobo. Odkod pomota in kam naj cerkev datiramo?

Odgovor na prvo vprašanje ne bo težak. Da so datirali kapiteljsko cerkev pod konec 15. stoletja, sta odločila v prvi vrsti dva vzroka. Prvi je ustanovitev kolegijatnega kapitlja, ki ga je leta 1493. ustanovil cesar Friderik IV. Novoustanovljeni kapitelj, tako so si razlagali, je moral pač misliti na to, da si postavi dostojno cerkev. Drugi, ne manj tehtni vzrok pa je, da je prvi prošt, do tedaj župnik v št. Rupertu, pozidal ob koncu stoletja v št. Rupertu monumentalno gotsko cerkev, ki je bila končana, kakor pove napis nad vrati, leta 1497. Zato so tudi zidavo kapiteljske cerkve pripisovali njemu, ne oziraje se na to, da kažeta obe cerkvi v svojem stilu dovolj veliko časovno razmaknjenost.

Pa pogledjmo najprvo ustanovne listine kolegijatnega kapitlja in jih primerjajmo z ustanovno listino frančiškanskega samostana v Novem mestu! Prvo ustanovno listino je izdal cesar Friderik IV. 27. aprila 1493.,⁶ drugo Maksimilijan I. 16. oktobra 1509⁷ v taboru pri Costeri v Italiji. Pismo pa, s katerim zapove papež Aleksander VI. ustanovitev kapitlja, je bilo izdano 30. aprila 1494.⁸ V vseh treh listinah se omenja, da se ustanovi kapitelj pri mestni župni cerkvi sv. Nikolaja. V vseh treh se cerkev, ki naj postane kolegijatna, dosledno imenuje cerkev; cerkvice sv. Antona v mestu, ki je postala podružnica, pa se imenuje le kapela. Prav tako se v listini ferentinskega

Sl. 1. Šent Rupert: cerkev, talni načrt

¹ P. Hitzinger: Nachträge zur 500 jährigen Gründungs-Feier von Neustadtl. Die Kirche und Pfarre St. Nicolai. MHK 1865, str. 106—109.

² I. Vrhovec, Zgodovina Novega mesta, str. 22—30.

³ I. Steklasa, Zgodovina Šent Ruperške župnije, str. 172.

⁴ Dr. Fr. Stelè, Umetnost Dolenjske. Et. 1933.

⁵ Dr. Stanko Vurnik, Umetnost Dolenjske in njene metropole. Dolenjska metropola Novo mesto. 1930, str. 20—30.

⁶ MHK 1866, str. 22.

⁷ MHK 1865, str. 35.

⁸ MHK 1865, str. 37—38.

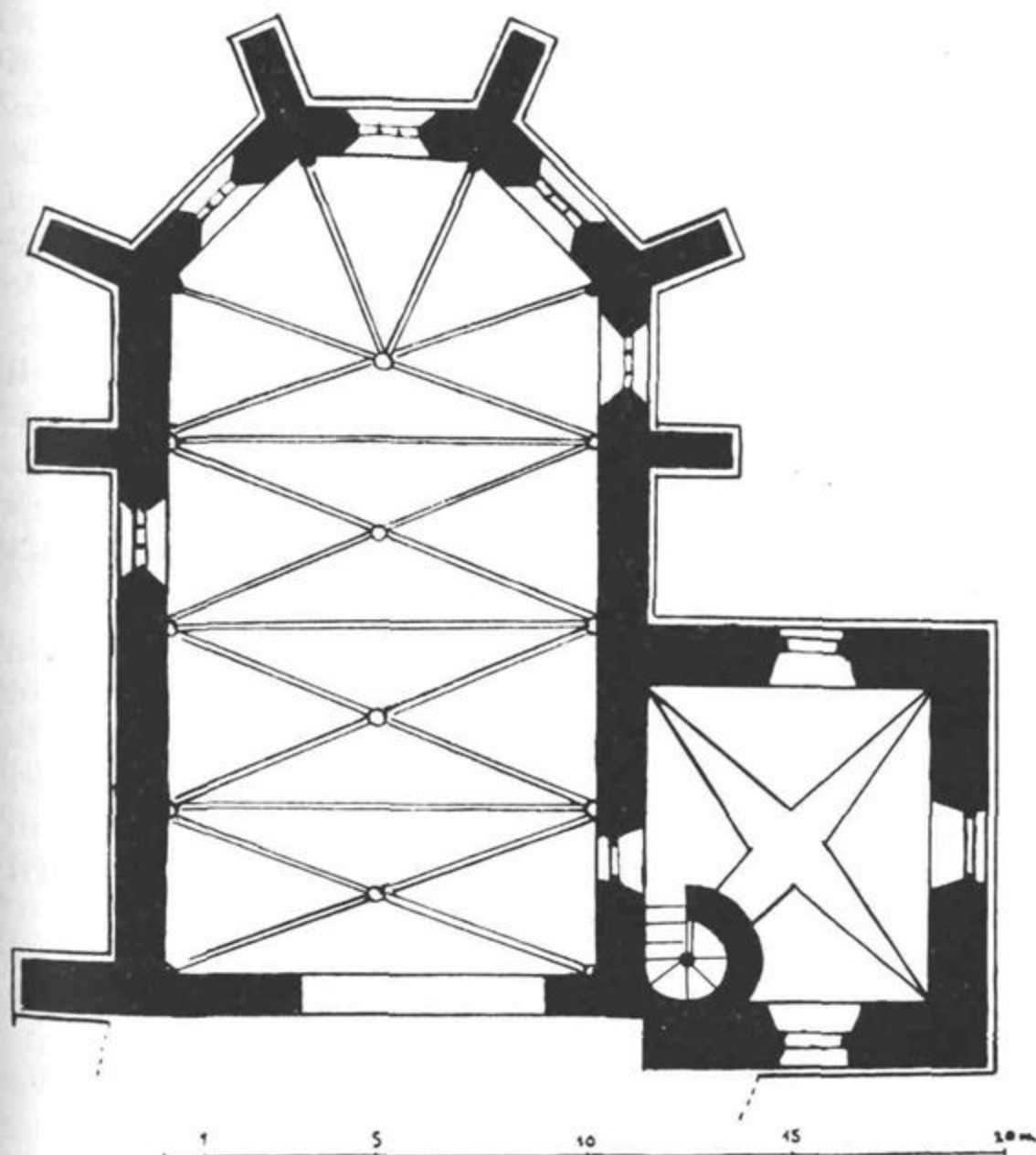
škofa Andreja z dne 31. oktobra 1469,¹ s katero dovoljuje frančiškanom, da se smejo naseliti v mestu, dosledno rabi izraz kapela za cerkvico sv. Lenarta, ki naj bi jo frančiškani prevzeli za svojo redovno cerkev. Cerkev sv. Nikolaja je morala biti neprimerno večja od obeh imenovanih in je bila župna cerkev, čeprav ni imela svojega župnika, ampak je vršil duhovniške posle mirnopedski kaplan. Pisani viri govorijo torej za to, da moramo datirati kapitljsko cerkev v dobo pred ustanovitvijo kapitlja in da je ob času ustanovitve že stala.

Še jasnejši dokaz za to nam da stavba sama, oziroma nje primerjava s šentruperško cerkvijo. Oglejmo si najprvo talni načrt šentruperške župne cerkve! (Slika 1.) Deli se v dva dela, prezbitarij in trodelno ladjo. Ladje obsegajo štiri svodne pole v dolžino, prav tako prezbitarij, ki se zaključuje s tremi stranicami osmerokotnika. Za nas je važen način obokovanja.

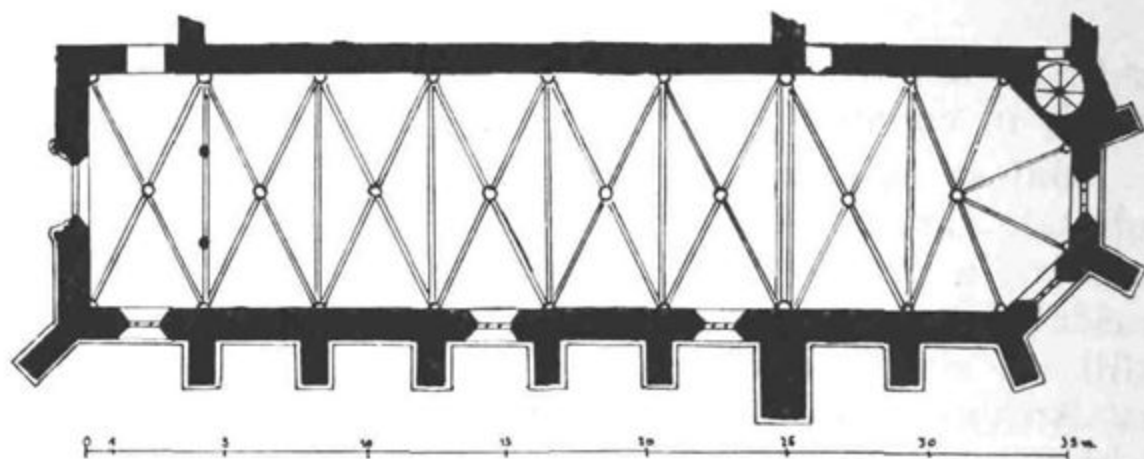
Obokana je vsa cerkev s pozno gotiskim mrežastim, oziroma zvezdastim obokom in spada po talnem načrtu in dekoraciji v skupino poznogotskih cerkva Kranj, Škofja Loka, Radovljica, Cerknica in prezbitarij v Crngrobu, ki vse datirajo v leta 1460—1530. (Stelè, Cankar.)

Kako drugačen pa je talni načrt prezbitarija kapitljske cerkve! (Slika 2.) Prezbitarij obsega v talnem načrtu štiri svodne pole in zaključek s tremi stranicami osmerokotnika. Svoden pa je z rebrastim, četverodelnim križnim svodom in se po tem bistveno loči od prej omenjenih cerkva. Pa tudi v posameznostih se razlikuje od šentruperške cerkve. Prerez svodnih reber je v št. Rupertu bogatejši nego v Novem mestu. Oporniki so tem bolj členoviti, okrašeni z dvema fia-

¹ P. Alfonz Furlan, Zgodovina frančiškanskega samostana v Novem mestu. DN 2. I. 1919.

Sl. 2. Kapitljska cerkev: prezbitarij, talni načrt

Sl. 3. Pleterje: samostanska cerkev, talni načrt

lama, v Novem mestu so manj razčlenjeni in brez fial. S šentruperško torej novomeška cerkev nima nobene skupnosti, nasprotno, od nje se bistveno loči v načinu prekrivanja.

Pač pa imamo v bližini Novega mesta odlično gotško cerkev, ki se po svojem stilu sklada s kapitljskim prezbitarijem. Je to stara samostanska cerkev v Pleterjih. Če si ogledamo njen talni načrt (slika 3), nas takoj preseneti popolna podobnost s prezbitarijem kapitljske cerkve. Pleterjska cerkev obsega šestero svodnih pol v ladji in dvojce v prezbitariju, ki se zaključijo s tremi stranicami osmerokotnika. Svoden je prav tako kakor kapitljska s četverodelnim križnim svodom. Za pleterjsko cerkev vemo, da so jo začeli graditi okrog leta 1407. in je bila 1420. leta že posvečena.² V ta čas nekako moramo, po stilu sodeč, staviti tudi kapitljski prezbitarij. Tu nam priskoči na pomoč beležka, ki se je našla v kapitljskem arhivu in ki jo doslovno navajam:

»Die Stadtpfarrkirche S. Nicolai war consecrirt am 17 9ber (november) 1429 Eintausend vier Hundert zwanzig und neun, und zwar das Presbyterium und der Hochaltar. Das Schiff später und die Seitenaltäre. Aus authentischer Urkunde.«

Beležko je napisal prošt Andrej Albrecht (1831 do 1848). Listina, ki jo je on, kakor sam pove, še videl, ni ohranjena. Po vsem, kar sem povedal spredaj, je verjetnost tega zapiska popolna. Pazimo tudi na to, kako skrbno je prošt izpisal datum in letnico! Kapitljski prezbitarij je bil torej dozidan in posvečen leta 1429., samo devet let za pleterjsko cerkvijo.

Vse do sedaj se na skripto, ki jo proti navadi gotških cerkva ima kapitljska cerkev, nismo prav nič ozirali. Odkod kripta? Že dejstvo, da ima gotška cerkev kripta, nas preseneti. Vrhovec in drugi jo zagovarjajo iz terenskih neprilik. Gotovo so tudi te igrule pri tem svojo vlogo. To nam priča podzidek, ki teče okoli stavbe in se ob južni in severni steni stopnjema dviguje. Vendar pa ne smemo prezreti, da je bil teren nekdanj nižji, kot je danes. Podzidek je na več mestih zasut z zemljo, ki je bila kasneje navožena. Vendar kripta ni brez vsake važnosti za določitev datuma.

Kripto, ki zavzema ves prostor pod prezbitarijem, delijo štirje pari osmerokotnih slopov v tri enako visoke ladje, od katerih sta stranski le malo ožji od srednje. (Slika 4.) Svoden je kripta, vhodna veža in zakristija nad njo z grebenastim križnim svodom brez reber, kar je zopet nov dokaz za njen zgodnji posta-

² Fr. Avsec, Samostanska cerkev v Pleterjih. Četrto izvestje Društva za krščansko umetnost. 1907, str. 48—52.

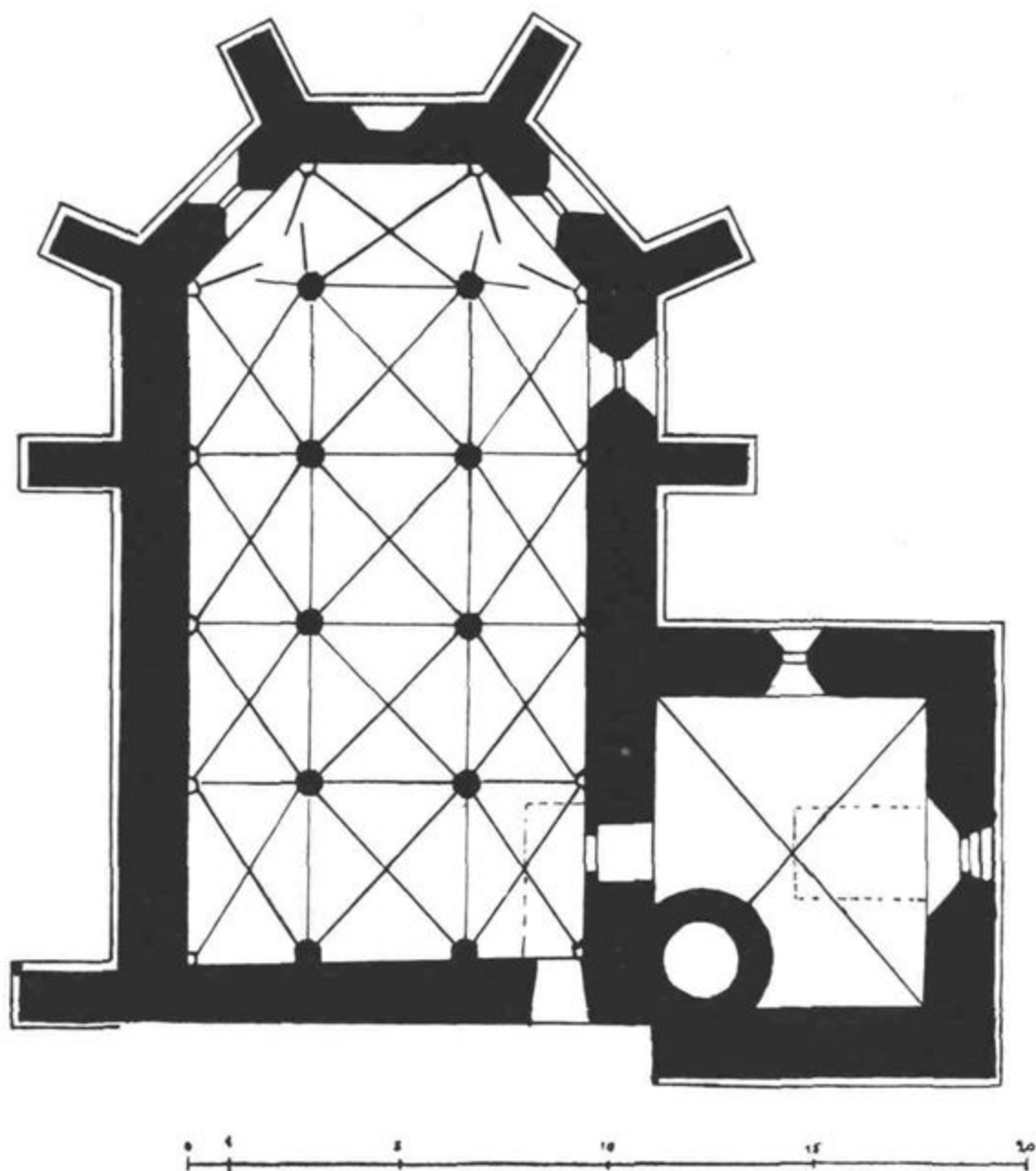

nek. To domnevo potrjuje nadalje težko, masivno zidanje in enostavni osmerogelni slopi brez kapitelov.

Kdaj so torej začeli s zidanjem? Najverjetnejša se zdi tale razlaga: Ko je po letu 1365. radi kneževskih milosti in privilegijev pričelo število prebivalstva naraščati in se množiti njihovo imetje, so meščani mislili na zidavo nove cerkve, ker jim stara cerkva sv. Antona v gozdu, ki je edina zgodovinsko potrjena cerkev pred ustanovitvijo mesta, ni več zadostovala. Njihov meščanski ponos jim je narekoval, naj si sezidajo stavbo, ki bo mestu v ponos in ki bo že na zunaj s svojo monumentalnostjo pripovedovala o blagostanju meščanov.¹ Začeli so z zidanjem gotovo še pred prelomom stoletja, na najlepšem prostoru v mestu, kjer je takrat stala stara utrjena pristava stiškega oskrbnika. Namen, postaviti mogočno cerkev, in pa zgodnji čas, ko so bile reminiscence na romniko še kolikor toliko žive, se zdi važnejši vzrok za zidavo kripe kakor pa terenske nepravilnosti, ki bi se dale odstraniti na lažji, cenejši način. Nadaljevali so z zidavo prezbiterja, zdi se da dovolj počasi in ga končali vsaj do leta 1429., ko je bil posvečen. S tem letom je zidanje prenehalo. Taka je ostala cerkev najbrž vse do ustanovitve kapitlja.

Najbrž starejši kot kripta in prezbitelj je v svojih temeljih stolp. Vrhovec je mnenja, da je spodnji del četverokota s skoro 3 metre debelim zidom stari Gradec, to je stolp iz utrdbe stiškega samostana. Ko so se odločili, da porabijo to staro trdnjavo za cerkveni stolp, so ga povišali za toliko, kolikor je danes četverokotnik. To se je zgodilo ob istem času, ko so zidali prezbitelj. Dokaz za to je venčni zidec, ki teče okoli

¹ K. Črnologar, Kunstgeschichtliches aus Unterkrain. MMK 1891.

Sl. 4. Kapiteljska cerkev: kripta, talni načrt

prezbiterja in zakristije. V profilu enak kos zidca je ohranjen v zidu zvonika pod cerkveno streho na severovzhodnem oglu.

Vedno hujša gospodarska stiska, v katero so zašli meščani predvsem radi turške nevarnosti, je ustavila nadaljnjo graditev. Že istega leta 1429.,² ko je bil posvečen prezbitelj, so Turki prvič napadli mesto. Nekaj let za tem je videlo mesto pred obzidjem domačega sovražnika — Celjane, leta 1435. in 1442. V naslednjih letih so Turki ponovno plenili v okolici mesta, a njega samega niso mogli zavzeti. Umevno je, da v takih razmerah ni bilo mogoče misliti na to, da bi se dozidala cerkev. Meščani so morali skrbeti predvsem za močno obzidje in ostale obrambne priprave proti Turkom. V teh nemirnih časih je bil ustanovljen kapitelj. Turška nevarnost, ki je meščanom prizadevala toliko skrbi, je tudi kapitelj kmalu spravila v denarne zadrege. Kanoniki so morali zidati proštijo, gospodarske stavbe, oskrbovati kos mestnega obzidja in poleg vsega tega še posojati deželnemu knezu za vojno proti Turkom potrební denar.

Vendar je potreba zahtevala povečanje cerkve, zato so se odločili za zasilen izhod. Prezbiteriju so prizidali ladjo v lomljeni črti do stolpa. Ladje niso obokali, temveč so je prekrili z ravnim lesenim stropom. Sledovi tega stropa se vidijo še danes na cerkvenem podstrešju. Severna in južna stena sta še dober meter nad sedanjim obokom pobeljeni. Tik nad beležem so v stenah velike, četverooglate, nasproti si ležeče luknje, v katerih so ležali tramovi, ki so nosili strop. Nobenega dvoma ni, da so nameravali ladjo zopet podreti in jo znova pozidati v slogu prezbiterja. To so preprečile vedno večje nesreče, ki so zadevale mesto in ga spravljale v vedno slabši gospodarski položaj. Turškim napadom so se pridružili še pogosti požari. Leta 1540. je pogorel velik del mesta. Kmalu za tem, leta 1576., je mesto znova pogorelo do tal. Tokrat je pogorela tudi kapiteljska cerkev. Vdrl se je leseni strop v ladji, pogoreli so oltarji, zastave in slike, raztopili so se zvonovi in mnogo starih nagrobnikov in napisov je razpadlo. Tako porušeno cerkev je našel ob svojem nastopu prošt Polydor Montagnana (1582 do 1604). Da bi mu bilo mogoče popraviti cerkev, je sklenil s kanoniki posebno pogodbo, da so mu prepustili v ta namen svoje dohodke.² Ladjo so obokali in ji prizidali na vsaki strani troje kapel. Delo je končal šele prošt Marko Khun (1604—1622) leta 1621., kar pove letnica na podboju južnih vrat. To je tudi edina trdna letnica, ki jo poznamo. Taka je ostala cerkev do danes.

Stolp je dvignil prošt grof Thurn Valsassina leta 1667. Na spodnji četverokot je pozidal osmerokot in ga pokril z baročno streho. Tak je ostal vse do leta 1860., ko ga je dal prošt Jernej Arko (1852—1868) gotizirati in pokriti s škriči. Leta 1878. so ga pokrili z bakrom, ki ga je vzela svetovna vojna. Danes je krit s pločvino.

Talni načrt šentrupeške cerkve iz Steklasove knjige Zgodovina šent Ruperške župnije.

Talni načrt pleterske cerkve izmeril F. Avsec.

² Ta in sledeči datumi po Vrhovcu.

Arhivalna študija.

(Nadaljevanje)

Za pripravo, oziroma sani, da se je spravil imenovani kos iz kamnoloma v Ljubljano, sem poleg dveh tramov, ki mi jih je dal g. komornik, potrošil za železje, hrastovino, kovača in mizarja ter druge potrebne stvari 16 gld. 11 kr.

Za trikratno popravo tega vozila, ki se je pokvarilo na cesti, sem izdal 7 gld. 56 kr.

Za prevoz imenovanega obeliska iz kamnoloma v Ljubljano je bilo treba 12 dni in pol, kak dan po 20 parov volov, kak dan po 18 in kak dan po 17 — po potrebi, zakaj cesta je bila strašna.

Naj pomisli sl. magistrat, kako hudo je, če mora biti človek ves dan osebno zraven in nima niti toliko časa, da bi lahko pojedel kaj drugega kot kos kruha. Ponoči pa smo morali, kjer smo pač bili, spati pri kakem kmetu na stelji, v tako grdem in mrzlem vremenu, kakršno je bilo tisti čas. Končno smo 13. dan prispeli srečno v Ljubljano, kjer sem po sklenjenem dogovoru plačal voznikom po dve petici na dan za vsak par volov, onim pa, ki so bili pri ojnicah, po tri petice na dan. Skupaj sem plačal 266 petic, kar znaša 75 gld. 22 kr.

Delavcem, ki so pomagali pri vožnji, sem plačal 19 gld. 14 kr.

Za hrano in pijačo delavcem in voznikom sem potrošil 13 gld. 4 kr.

Za podstavek pod piramido, in sicer za izkopavanje, umivanje in brušenje sem dal 110 gld. — kr.

Za podstavek, kamor so naslonjeni trije kipi s tremi ploščami, kamor pridejo napisi, za tri »vaze« nad imenovanim podstavkom, in sicer za izkopavanje, prevoz v Ljubljano, umivanje in brušenje sem izdal 330 gld. — kr.

Za tri kipe s skalovjem, ki je pod njimi ter okrog njih, iz finega genoveškega marmorja, in sicer za prevoz iz Benetk v Ljubljano in njih — to je nagih figur — izdelavo, ki je — kakor se vidi — skrbna, ter za brušenje računam za vsakega 400 gld., za vse tri torej 1200 gld. — kr.

Za luknje v imenovanih kipih zaradi napeljave vode po kanalih je bilo treba mnogo truda in časa, kar stane 110 gld. — kr.

Za kotel, ali kakor se reče z umetnostnim izrazom, za »vazo« (il vaso), bi lahko uporabil več sestavljenih kosov, s čimer bi se prihranilo na stroških. Toda g. Radič, mestni župan ljubljanski, mi je ponovno dejal, da moram delo napraviti trpežno in močno, kolikor mogoče s celimi kosi, in da naj ga izdelam dobro v čast občinstva, češ da bom za gotovo poplačan in da bom zadovoljen. To mi je bilo obljubljeno tudi po drugih gg. sl. magistrata.

Za izvršitev naročila sem se zelo potrudil, ne samo v celotnem delu, ampak posebno v tem, da sem nabavil debele in cele kose ter zato z velikimi stroški izkopal veliko luknjo v kamnolomu, tako da sem z debelimi, velikimi, lepimi in močnimi kosi — kakor bi bili iz brona — napravil ves kotel v lepi simetriji.

Vsak kos kotla brez prevoza — izkopavanje, obdelava in brušenje — stane 130 gld., vseh šest torej 780 gld. — kr.

Trije ogelni kamni imenovanega kotla — izkopavanje, obdelava in brušenje — po 80 gld. kos, stanejo brez prevoza 240 gld. — kr.

Za prevoz imenovanega kotla, vsebujočega 9 kosov in eno ploščo, iz kamnoloma v Ljubljano, ter za nabavo sani — razen dveh kosov hrastovine in enega tramu, ki mi ga je dal g. komornik — to je za železje, kovača in kolarja ter za dve močni kolesi s pripadajočimi deli sprednjega voza — sem potrošil skupno 27 gld. 54 kr.

Dalje sem izplačal 18 voznikom, ki so pripeljali teh 9 kosov in eno ploščo, po dve petici na dan za vsak par volov, skupaj 173 = 9 petic, kar znaša 49 gld. 10 kr.

Ker sem dal na ukaz g. Radiča vsakemu vozniku pri nakladanju pol mere vina in za en kr. kruha na dan, sem izdal vsega skupaj 35 in pol bokalov vina po 15 soldov, kar znaša 5 gld. — kr.

71 rženih kruhov pa stane 1 gld. — kr.

Delavcem, ki so pomagali pri vožnji — kak dan jih je bilo 7, kak dan 8 — sem plačal po eno petico na dan, skupno za 110 dni znaša 31 gld. 10 kr.

Ker sem dal delavcem vsak dan po en bokal vina in po en kr. kruha, znaša to 9 gld. 21 kr.

Na diskalceatski mitnici sem plačal 1 gld. 29 kr.

Stroški za tri stopnice pod kotlom z ogelnimi kamni okrog — za izkopavanje, prepeljavo in obdelavo — znašajo 350 gld. — kr.

Da sem napravil obok pod vodnjakom, kakor tudi ves temelj okrog njega, všteti železje, malto, pesek, kamnoseke, zidarje in druge potrebščine, sem potrošil 500 gld. — kr.

Da sem postavil ves vodnjak, je bilo treba lesa, desk, žebeljev, tesarjev, ki so postavili oder, železja, svinca, malte, peska, škripcev za dviganje, voznikov, kamnosekov, zidarjev in malovarjev, ki so pripeljali kolosalni obelisk kakor tudi tri kipe in 9 kosov kotla ter vse kamenje vodnjaka na trg, prištevši vse potrebščine, mislim, da ne bo dovolj 500 gld. — kr.

Opozarjam, da moram dobiti les, deske, vrvi, škripce, ko bo delo končano, nazaj.

Celotna vsota znaša 4826 gld. 41 kr.

V smislu pogodbe sem prejel od g. komornika 2400 gld. — kr.

Dalje sem prejel od g. Perra 400 gld. — kr., ki mu jih moram vrniti.

Dalje sem prejel od g. komornika za dobavo quadrostucca 200 gld. — kr.

Skupaj 3000 gld. — kr.

Torej manjka, da se more delo končati 1826 gld. 41 kr.

Skupaj 4826 gld. 41 kr.

NB. V tej zadnji postavki 1826 gld. 41 kr. je všteto 231 gld. 41 kr., ki sem jih do sedaj potrošil iz svojega

lastnega denarja, ne pa ono, kar imam mrtvega kapitala v kamnolomih, da sem dobil vse kose cele, kakor tudi ne všteti 400 gld., katere moram vrniti g. Perru.

Francesco Robba, kamnosek.

Nato je Robba navedel stroške, ki so bili še potrebni za delo pri vodnjaku:

Najprej je treba deloma še obdelati in izbrusiti obelisk, da bo popolnoma gotov, kar stane 80 gld. — kr.

Pri podstavku za obelisk manjka še obdelava in brušenje, kar znaša 60 gld. — kr.

Pri treh kipih manjka deloma še brušenje, manjka del skalovja ter luknje za cevi, da se napelje voda, za kar je treba 195 gld. — kr.

Za tri vaze, ki manjkajo nad podstavkom, kamor se naslanjajo figure, je treba 30 gld. — kr.

Za izdelavo petih velikih kosov kotla in enega ogelnega kamna (il cantone) je treba 230 gld. — kr.

Za temelj z obokom je treba 500 gld. — kr.

Da se končno ves vodnjak postavi in izvrši tako, da bo metal vodo, je treba 500 gld. — kr.

Skupaj 1595 gld. — kr.

Toliko še manjka za dovršitev dela.²¹⁹

Za stroške, ki so bili potrebni za nadaljevanje in dovršitev dela, je priložil Robba svoji prošnji še drugo, naslednjo specifikacijo:

Da se naredijo temelji in obok, je treba štirih kamnosekov in štirih kopačev, in sicer po 8 grošev za kamnoseka in po 4 groše za kopača na dan, kar znese na dan petic 6 = 20.

Za porabo železja, za oder, jeklena dleta, kladi in kladi in drugo potrebno železje petic 2 = 12.

Da pripeljejo vozniki quadrostucco, je treba za vsak navaden voz 36 soldov — za velike kose v razmerju z njih velikostjo vsak dan po štiri vozove petic 7 = 6.

Ko bodo kamnoseki in kopači končali z izkopavanjem in podzidavanjem in ko bodo vozniki dovolj navozili, bodo začeli delati temelje štirje zidarji in štirje malovarji ter dva kamnoseka, kar bo dalo dnevno stroškov petic 10 = 24.

Malto, železo, svinec in druge potrebščine bo dal sl. magistrat.

Da se izdelata 5 kosov kotla, podstavek za obelisk, tri vaze nad podstavkom in obelisk, je treba dveh kamnosekov, enemu po 9 grošev, drugemu po 8 grošev na dan, kar znese na dan petic 1 = 20.

Za porabo plavca v kosih in v prahu, španske terre rosse in drugih primesi petic 1 = 24.

Za brušenje nagih figur je treba kiparja s 14 groši na dan in enega brusača z eno petico na dan, to je na dan petic 3 = 10.

Za porabo plavca v kosih in v prahu in drugih primesi petic 2 = 6.

Ko bosta kipar in brusač zbrusila kipe, bosta napravila vanje luknje za cevi, za kar je treba posebnega orodja; ko bodo cevi napravljene, bo treba obsekati kamenje okrog figur in pod njimi, kar znaša skupaj petic 28 = 8.

Kadar se kotel brusi, ga je treba vrteti in obračati, da ga je mogoče obdelovati od vseh strani; za to delo pa je treba vsakikrat po 8 ali 10 mož, včasih pol dneva, včasih pa po uro več ali manj. Isto je treba storiti,

če se postavijo dol kipi, da se brusijo, kakor tudi, da se potegneta v delavnico ona dva kosa kotla, ki sta zunaj delavnice, za kar pa ne bo dosti 10 mož na dan; za brušenje obeliska je treba narediti isto, kar se bo zgodilo vsak teden trikrat in vsakikrat bo stalo 4 do 5 petic.

Ker sem porabil ves svoj denar v kamnolomu in deloma pri delu ter sedaj nimam sredstev, da bi vzdrževal in plačeval delavce, prosim sl. magistrat, da mi povrne 231 gld. 41 kr., ki sem jih dal iz svojega za že izvršeno delo imenovanega vodnjaka.

Francesco Robba, kipar in arhitekt.²²⁰

Na podlagi seznama celokupnih stroškov za vodnjak bi se zdelo, da je bil l. 1749. že postavljen, četudi še ne povsem dovršen. Vendar je iz obeh dodatnih seznamov, ki podrobno navajata stroške, ki so bili še potrebni za nadaljevanje vodnjaka, dovolj jasno razvidno, da ni tako. Po ugodni rešitvi Robbove prošnje se je pričel šele polagati temelj.

Račun za vodnjak je torej znašal 4826 gld. 41 kr.

V smislu pogodbe je Robba prejel (zadnji obrok 1747)	2400 gld. — kr.
Od g. Perra je dobil posojilo v znesku	400 gld. — kr.
Od g. Raniloviča pa dne 8. nov. 1748	200 gld. — kr.
Iz svojega porabil	231 gld. 41 kr.
Stroški za delo, ki ga je moral še izvršiti	1595 gld. — kr.
	4826 gld. 41 kr.

Na račun te vsote je prejel do 5. okt.

1747	Skupaj	2400 gld. — kr.
Dne 6. maja 1749		231 gld. 41 kr.
V obrokih po 100 gld. do 16. dec. 1749		1500 gld. — kr.
	Ostane	695 gld. — kr.

Teh 695 gld. je prejel Robba na podlagi odloka župana Matevža Frančiška Perra dne 22. febr. 1752 s tem, da se mu je brisal dolg 600 gld. in se mu je v gotovini izplačalo 95 gld.²²¹

Vodnjak ni bil dovršen poleti l. 1749., kakor je bil Robba obljubil, in tudi l. 1750. še ne. Dne 13. jan. 1750, ko je zagrebški kapitelj tožil Robbo zaradi nekega kamnoseškega dela, ki ga še ni dovršil, je magistrat odločil, da mora biti vodnjak končan spomladi l. 1750., nakar se mora Robba takoj odpraviti v Zagreb.⁹³

Zgodilo se ni ne eno ne drugo, kakor smo že omenili.

Dne 5. maja 1750 je poročal magistratu v Ljubljani gvardijan frančiškanskega samostana v Nazaretu na štajerskem, kako je grof Viljem Miglio volil za nov oltar na čast sv. Frančišku v njihovi samostanski cerkvi denarno vsoto, in da se je tozadevno v njegovem imenu s Frančiškom Robbo sklenila pogodba za oltar iz marmorja, pod pogojem, da bo postavljen do praznika Marijinega vnebovzetja l. 1748. Vendar do sedaj oltar ni niti postavljen niti še ves dovršen. Grof Miglio pa tega ne dolži toliko kamnoseka, kakor njih samih, radi česar je samostan v nevarnosti, da izgubi svojega patrona in dobrotnika. Ker se Robba izgovarja, da ne more izpolniti pogodbe, ker je zaposlen

²²⁰ l. c.

²²¹ Akt in pobotnice v lj. mag. arh.; mestna računska knjiga, p. 36.

z delom pri ljubljanskem magistratu, zato prosi gvardijan mestni magistrat, naj mu pošlje potrdilo, da je Robba resnično in z neizogibnim delom obvezan nasproti mestni občini in da je torej pravilno opravičen. — Magistrat je potrdil, da Robba ne sme iz Ljubljane nikamor oditi, še manj pa prevzeti kako drugo delo, dokler ne bo popolnoma dokončal vodnjaka, za katerega je bil »pro bono publico« sklenil pogodbo.²²²

Robba je bil do tedaj dovršil v Nazaretu le spodnji del oltarja z menzo²²³, za kar je bil že naprej prejel 240 gld.²²⁴ Ko je samostan prejel od ljubljanskega magistrata potrdilo, da je Robba zadržan z delom pri vodnjaku in da zato ne more priti v Nazaret, je dal s privoljenjem grofa Miglio oltar dokončati v štuku.²²⁵ Delo je trajalo od 6. maja do 12. avgusta 1751 pod gvardijanom Tomažem Žagarjem. Ves oltar je stal 501 gld.²²⁶ Dne 13. junija 1752 je bil postavljen oltar

²²² G. P. 1750, p. 142.

²²³ Samostanska kronika v Nazaretu, p. 155—156.

²²⁴ Avgustin Stegenšek, Dekanija Gornjegrajska, Maribor 1905, p. 76.

²²⁵ Kronika, p. 156.

²²⁶ Diarij v samostanskem arh. v Nazaretu.

sv. Antona Pad., pendant oltarja sv. Frančiška Asiškega. Oltar je ves iz štuka; stal je 374 gld. 39 kr. Omenjamo ga zategadelj, ker je njegov spodnji del povsem enak spodnjemu delu Robbovega oltarja sv. Frančiška, tako v barvah kot v oblikah.²²⁷ L. 1755., ko je bila v Nazaretu birma, je ljubljanski škof Ernest Amadej Attems posvetil oltarja sv. Frančiška in sv. Antona. Ker je dobil oltar sv. Frančiška kasneje novo menzo, je bil dne 12. avgusta 1897 vnovič posvečen.²²⁸

Dne 4. jan. 1751 je tožil trgovec Anton Mariner Robbo zaradi dolga 37 gld. 12 kr s 6 % obrestmi, in sicer na podlagi računa z dne 26. avg. 1747, ki naj ga v 14 dneh plača, če se hoče izogniti rubežni. Sodišče izda Robbi tozadevni nalog.²²⁹ Dne 5. febr. 1751 je tožil Mariner Robbo v isti zadevi, sedaj na plačilo v 8 dneh,²³⁰ dne 25. febr. pa na plačilo v treh dneh.²³¹

²³⁰ l. c., p. 50—51.

²³¹ l. c., p. 80.

²²⁷ Kronika, p. 157.

²²⁸ A. Stegenšek, l. c., p. 76.

²²⁹ G. P. 1751, p. 7—8.

(Dalje prihodnjič.)

STROJARJI NA FORŠTATU

DONESEK K ZGODOVINI OBRTOV V STARI LJUBLJANI

UVOD

Obrtniki so bili v stari Ljubljani najštevilnejši meščanski stan. Bili so v upravi mesta precej vplivni, ker so imeli v zunanjem mestnem svetu večino, dočim so v notranjem mestnem svetu prevladovali trgovci. Sredi 18. stoletja je bilo v Ljubljani čez 300 obrtnikov, kar je za 8000 prebivalcev tedanje Ljubljane že lepo število. L. 1802. je njih število naraslo na 500 nasproti 12.000 prebivalcem.

Ljubljanski obrtniki, po večini združeni v cehih, so se bili mnogokrat nastanili v določenih mestnih delih. Tako so se držali peki v špitalski in Lingarjevi ulici in pred škofijo, ključavničarji in krojači v ulicah ob Mestnem trgu, ki nosijo še sedaj ime po njih; čevljarji so obratovali v Čevljarski ulici in na Čevljarskem mostu, na katerem so stale do 1840 njih lesene prodajne lope. Na medarje spominja Medarska ulica za škofijo, na mesarje Mesarski (danes Zmajski) most in nekdanja Mesarska ulica ob Pogačarjevem trgu; na kleparje Kleparska steza v začetku Starega trga; na starinarje nekdanja, danes zazidana Starnarska steza (šla je ob Plavčevi hiši št. 30 od Starega trga proti današnjemu Gallusovemu nabrežju); na sodarje Sodarska steza ob ulici na Grad; na vrvarje ali vožarje Vožarski pot ob pričetku Karlovške ceste; prav tam kaže Zvonarska ulica na nekdanj cvetočo zvonarsko obrt. V Trnovem vzbujajo Velika in Mala čolnarska ulica in Opekarska cesta spomin na trnovske čolnarje in opekarje, na Poljanah pa Suknarska ulica, Barvarska in Lončarska steza na dotične obrti,

D R. R U D O L F A N D R E J K A

ki so se tod izvrševali od starine. Kakor tu navedeni obrti, so imeli tudi obrti *strojarjev*, *jerharjev*, *usnjarjev* in *milarjev* ter del *barvarjev* svoja posebna stajališča, in sicer večinoma v zgornjem delu šentpetrskega predmestja (»na forštat«), pa tudi še v sosednem, tik ob levem bregu Ljubljanice zazidanem delu Kapucinskega predmestja, to je v sedanji Wolfovi ulici in vzhodnem delu Kongresnega trga do Gledališke stolbe.

Značaj teh obrtov, njim lasten oster in neprijeten duh po kožah, loju in čreslu, uporaba raznih, ljudskemu zdravju škodljivih barvil in drugih kemičnih primesi so jim po naravi sami odmerjale prostore za obrtovališča zunaj tesno zazidanega in gosto obljudenega notranjega mesta in če le mogoče ob vodi.

Najpripravnejša mesta za to so se našla v tistih delih ljubljanskih predmestij, ki so mejili na Ljubljanico, saj je bila reka včasih, ko še ni bilo kanalizacije,¹ najpripravnejša in najcenejša pot, po kateri so se odvajali odpadki in odplake teh obrtov. Zato vidimo, da je že sredi 18. stoletja ves ob levem bregu ležeči del »forštata« do današnje Resljeve ceste gosto zazidan s hišami in obrtovalnicami strojarjev in jerharjev, milarjev in barvarjev. Skoraj vsaka druga hiša na levi strani Sv. Petra nasipa od današnjega Zmajskega mostu do Marijinega trga je bila strojarna ali usnjarna, jerharija ali barvarna; vmes so se pojavile pozneje tudi milarne. Te hiše so segale, kakor

¹ Prvo kanalizacijo glavnih mestnih ulic je dobila Ljubljana še le l. 1816.

Mesarski most okoli 1860 z Urbasovo hišo

razvidimo iz tedanjih zemljevidov, še v drugi polovici 18. stoletja prav do vode, prilično tako, kakor so se dvigale hiše med Frančiškanskim mostom in Gledališko stolbo pred nedavno izvršeno končno regulacijo Ljubljanice s temelji tik nad reko. Sedanji Sv. Petra nasip se je le počasi izoblikoval iz ozke steze konec 18. stoletja v kolovoz in šele okoli 1850 dobival današnjo obliko široke obrežne ceste. Zadnji spomin na nekdanjo zazidavo sta bili Steinmetzova in Mayrjeva hiša na gornjem koncu šentpetrskega nasipa; pozidani sta bili tik nad obrežnim zidom in sta zapirali s postranskimi poslopji dohod z nasipa na Marijin trg.

L. 1762. je štela Ljubljana 5 strojarjev, 3 jerharje, 5 barvarjev in 3 milarje. To število se drži do 1850, od tedaj pa počasi pada. Strojarne, milarne in barvarne izginjajo z bregov Ljubljanice. Nekatere se preustroje v tvornice (Janesch, Reich), večina pa preneha brez sledu in le stara hišna poslopja, kolikor so se še ohranila v prvotni obliki (Lassnikova hiša ob Dvorskem nasipu, Janeževa [danes dr. Volavškova], Kupičeva [Podkrajškova], Paurova [Ložarjeva], Strelbova [Rohrmanova] in Patátova [Marchiottijeva] hiša na Sv. Petra cesti) spominjajo v svojem ustroju zlasti pa po širokih strešnih linah, določenih za sušenje, na čase, ki so bili.

Naslednja izvajanja gredo za tem, da seznanjajo današnji rod s temi starimi obrti in obrtniki, da razgrnejo prvič sliko nekdanj mogočnih in imovitih obrtniških rodov, kakršni so bili Činčare, Dermote, Pauri, Klemenčiči, Tomci, Dolenci, Kneidli, Kupiči, Dittli in Steinmetzi na »forštat«¹, Risterji, Schlechterji, Balsi in Perlesi na Marijinem trgu, Segmüllerji, Lampiči, Gerberji, Apeji, Pirci, Prohinarji in Gestrini pred Fištamskimi vrati.¹ Več ko polovica izmed njih je bila slovenskega rodu in ne smemo jih zato prištevati med Nemce, ker so se posluževali v pismenem in trgovskem občevarju takrat še edino veljavne nemščine.

¹ Fištamska (= vicedomska) vrata so stala med današnjim Dvornim trgom in fištamijo (starim deželnim dvorcem) ter so ločila Gosposko ulico od predmestja. Predel »Pred fištamskimi vrati«¹ (Vor dem Vitztum-Thor) je obsegal današnji Kongresni trg in vso Wolfovo ulico do Marijinega trga.

S popisom teh obrtov začnemo tam, kjer so se začeli, namreč ob križišču sedanje Resljeve ceste s Sv. Petra cesto. Še tja do l. 1825. je držala Sv. Petra cesta v nepretrgani hišni vrsti od sedanjega Marijinega trga prav do Znamenjske ulice. Na mestu sedanje Resljeve ceste so stale na desni in levi strani enonadstropne hiše. Poznejšega mesarskega (današnjega Zmajskega) mostu še ni bilo. Ta most se je zgradil, seveda še lesen, namesto prejšnje brvi leta 1820.; obenem so podrli na desni strani ceste stoječo hišo platnarja Boštjana Mihevca, stavbišče pa zravnali v trg pred mostom (Resljev trg). Ta trg je zapirala na sever še enonadstropna hiša in stara gostilna »pri Irgliču«² (Sv. Petra cesta stara št. 89, nova št. 39), ki je bila od 1830 last mestnega mesarja Janeza Urbasa, pozneje pa njegovega sina Karla. Odpravo te hiše in zvezo Resljevega trga, odnosno mesarskega mostu s kolodvorom, je sprožil že leta 1857. žirovski kaplan Jernej Lenček² v koledarju »Slovenski romar«. Stvar pa je dozorela šele l. 1881., ko je mestni zastopnik na predlog trgovca Ivana Perdana sklenil, da odpre to novo cesto. Mestna občina je nato dne 28. februarja 1882 odkupila Urbasovo hišo, jo še tisto leto podrli in poverila Kranjski stavbni družbi zgraditev nove »Resljeve ceste«² čez svet porušene Urbasove hiše in naprej čez travnike in polja Pekovske zadruge do južnega kolodvora. Cesta je bila v glavnem dovršena l. 1883.

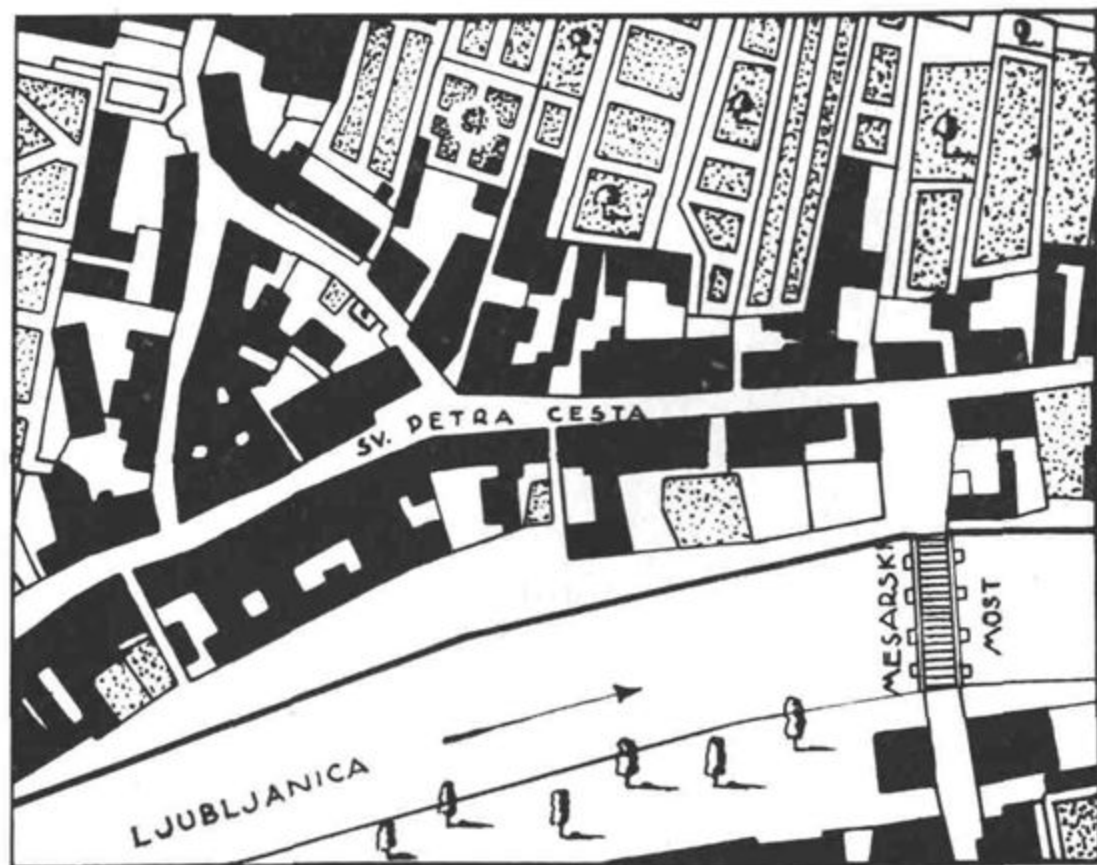
I. ŠENTPETRSKO PREDMESTJE

1. HIŠA ŠT. 18 (DANES ŠT. 32)

V e n a z z i.

Prva hiša na Sv. Petra cesti, od mesarskega mostu na levi strani v smeri proti Marijinemu trgu, je stala tam, kjer danes stoji Leustekova dvonadstropna hiša, Sv. Petra cesta 32. To hišo je okoli 1856 sezidal Ivan Levc (Leuz), barvarski mojster iz Dola, poročen z Uršulo Zimmermann. Njegov sin Jožef Leuz je l. 1865. namestil na koncu proti mesarskemu mostu svojo

² Prim.: Ivan Vrhovnik, Ljubljana, bodi bela, Kronika 1935, s. 77.

Okolica Mesarskega mostu in »Forštata«¹ sredi XIX. stoletja

špecerijsko trgovino, dočim je bila na vogalu proti Sv. Petri cesti kavarna »Austria«.

Predhodnica Levčeve hiše je bila stara enonadstropna hiša št. 18, ki je zavzemala le vogal sedanje hiše ob Sv. Petra cesti, dočim je bil na prostoru proti Sv. Petra nasipu vrt. Nje lastniki so bili prav do konca 18. stoletja sami mesarji: od 1700 do 1727 Matija Robida, od 1728 do 1755 France Podrekar, od 1756 do 1763 Uršula Podrekar, od 1763 do 1784 Tomaž Wölfling, od 1785 do 1789 Jurij Gabrovšek, od 1789 do 1792 Jožef Senica. Od slednjega sta jo kupila 26. aprila 1792 ljubljanski veliki trgovec *Lenart Vogou*, po rodu iz Železnikov, in tržaški kavarnar in tvorničar čokolade *Štefan Venazzi*, po rodu iz Švice. Namestila sta v poslopju milarno in svečarno. Leta 1794. je Lenart Vogou izstopil iz družbe, vstopil pa je kot solastnik Štefanov brat *Peter Jakob Venazzi*, ki je obrat tudi dejansko vodil, dočim je Štefan Venazzi ostal v Trstu. Dne 23. marca 1818 sta brata v Trstu sklenila razdelilno pogodbo, po kateri ostane njih premoženje v Švici nedeljeno, Štefan prevzame kavarno in čokoladno tvornico v Trstu, Via Malcanton, Peter pa milarno in svečarno v Ljubljani v svojo izključno last. Po Petrovi smrti (13. oktobra 1815) je vodila obrt njegova vdova *Marija Venazzi*. Okoli 1841 je prišla v plačilne težave in morala prodati poleg prodajalne lope na Čevljarškem mostu št. 20 tudi sosedno hišo na Sv. Petra cesti št. 17, ki je bila 1815 prišla v posest Venazzijevih.

Po njeni smrti (5. febr. 1850) je milarska obrt prenehala, hišo pa sta podedovali njeni hčerki Marija por. Potočnik in Jožefa por. Weidinger. Prva je postala 1855 edina lastnica hiše, ki jo je še isto leto (2. maja) prodala Ivanu in Uršuli Leuz.

2. HIŠA ŠT. 17 (DANES ŠT. 30)

(P a t á t.)

Ta dolga, enonadstropna hiša, danes last dedičev trgovca z usnjem Ivana *Marchiottija*, se je v bistvu ohranila taka, kakršna je bila pred stodvajset leti, ko so jo prezidali. Sezidana pa je bila okoli 1715 in je bila skoraj 100 let sedež usnjarskih obrtov. Prej je bilo tu dvorišče, ki je spadalo pod Codellijevo graščino. (Codellische Hofstatt še v davčnem urbarju iz l. 1714.) Prvi usnjar, ki je obrtoval v novi hiši, je bil *Martin Dolenc* (1715—1763), njegova naslednika

Bivša Patátova, potem Meralova barvarna na Sv. Petra nasipu 27

Venazzi-Patát-Marchiottijeva hiša Sv. Petra cesta 30

sta bila *Jožef Grahelj* (Grachill, tudi Gracheg), ki je obratoval od 1763 do 1796, in *Jožef Pogačar* (1796 do 1815). L. 1815. je kupil hišo sosed *Peter Jakob Venazzi* ter jo temeljito popravil in prenaredil, a je še istega leta umrl. V hiši se odslej usnjarska obrt ni več izvrševala. Ko jo je morala vdova Marija Magdalena Venazzi zaradi dolga, ki ga je imela pri bankirju Gustavu Heimannu, 1841 na dražbi prodati, jo je kupil jermenar Longin Blumauer, od katerega je prešla 1863 na Kristino Putré, dne 21. febr. 1873 pa na barvarja *Maksa Patáta*, roj. 1814 v Huminu (Gemoni) na Beneškem. Ta je vanjo preselil (v obrežne prostore proti Sv. Petra nasipu) svojo barvarno, ki jo je bil od 1855 izvrševal na Poljanskem nasipu kot naslednik barvarja Janeza Jurija Neckermanna.

Maks Patát je bil trikrat oženjen, prvič (2. febr. 1857) s Filipino Entner iz Eisgruba, ki mu je umrla 6. sept. 1863, v drugič (5. aprila 1864) s Frančiško Gestrin, hčerko barvarja Franceta Gestrina s Poljan št. 19, in ko mu je ta l. 1870. umrla, v tretjič z Marijo Kos, roj. 1835 v Železnikih. Otrok v vseh treh zakonih ni bilo. Patát je bil odličen obrtnik, njegova barvarija znana po vsej Ljubljani. Dne 22. junija 1886 je zadobil tudi meščanstvo. Štiri leta nato je umrl 14. aprila 1890.

Od Patátove vdove je barvarijo 1894 prevzel bivši njegov pomočnik *France Merala*, roj. 1851 na Beričevem, ki je barvarijo na Sv. Petra nasipu 27 vodil do svoje smrti (5. sept. 1916) v južnem pritličnem traktu, ki ga je 1911 odkupil od Patátove hiše. Obrt je nadaljevala vdova Marija Merala do 1926. Severni del hiše (Sv. Petra cesta 30) je 1911 po smrti Marije Patátove prešel na njenega brata, trgovca Ivana Kosa v Celovcu, od tega pa 12. julija 1912 na Ivana Marchiottija, roj. 1867 v Podgori pri Dolskem, ki je bil že 1897 odpri svojo veliko trgovino z usnjem.

3. HIŠA ŠT. 16 (DANES ŠT. 28)

(S t ř e l b a.)

Ta hiša, ki jo je sedanji lastnik Viktor Rohrman 1931 dvignil na dve nadstropji in tudi sicer prenaredil, je v 19. stoletju postala sedež znamenite *Střelbove milarne*. V 18. stoletju je bila dolgo let (od 1715 do 1763) last mesarja in prekajevalca Matije Bankota (Wankho), od katerega je prešla 1765 na krčmarja

Nekdanja Strelbova milarna na Sv. Petra nasipu 25

Urbana Zupana, od tega pa 1794 na njegovega sina Luko Zupana, pisarja in zakupnika belopeškega gospostva. Od njega jo je 20. marca 1836 kupil milar *Jožef Strelba*,³ r. 19. maja 1804 v Pragi kot sin praškega meščana Ignaca Strelbe in Terezije Fürstl.

Strelba je bil prej milarski pomočnik pri največjem tedanjem ljubljanskem milarju Andreju Focku na Streliški cesti 70 (danes Drelsejeva hiša št. 12). Dne 22. maja 1826 se je oženil z Marijo Ido Rovanovo (Ruan), hčerko meščana in krčmarja Jožefa Rovana v Špitalski ulici 266 (Stritarjeva ulica 3) in postal, ko je kupil Zupanovo hišo, ljubljanski meščan (5. aprila 1842). Njegova milarna je bila po prenehanju Fockove milarne na Poljanah (1824) in Venazzijeve na Sv. Petra cesti (1841) najznamenitejša milarna v Ljubljani ter izvažala svoje izdelke daleč čez meje Kranjske.

Delavnice so bile v spodnjih prostorih, na Sv. Petra nasipu. Desno pritlično poslopje (gledano z nasipa), ki se danes uporablja za skladišče gob, je bila izdelovalnica za milo, v pritličju srednjega enonadstropnega poslopja pa so na dvoriščni strani topili sveče, dočim je služil prostor, obrnjen na Sv. Petra nasip, za pisarno. Delovni prostori so bili precej tesni in slabo razsvetljeni.

Strelba je prodajal svoje blago v Ljubljani v prodajalni lopi št. 3 na Špitalskem mostu, ki jo je dobil 29. febr. 1832 od tasta Rovana na račun dote; ko so se pa l. 1840. lope s starega špitalskega mostu odpravile, se je preselil v poslopje bivšega meščanskega špitala v Špitalski ulici 271 (danes Stritarjeva ul. 6), kjer si je iz nekdanje drvarnice napravil prodajalno. Ko mu je mestni magistrat izplačal za odpravljenost lopo na Špitalskem mostu odškodnino 1200 fl. (dne 10. aprila 1844), je prodajalno v Špitalski ulici 271 prepustil tvrdki Mallner & Mayer, sam pa se preselil v ozko prodajalnico poleg, kjer so se Strelbovi izdelki prodajali do potresa 1895.

Od Strelbovih hčerk se je najstarejša, Marija, leta 1855. poročila s trgovcem Matevžem Rantom, ki je

³ Ime pišem po današnjem češkem pravopisu, tako da se izgovarja dvozložno, ne pa, kakor so jo izgovarjali doslej, trozložno. Da je to pravilno, dokazuje pripis v poročni knjigi stolne župnije l. 1826., v katerem je izrečno pripomnjeno, naj se vpis Strzelba izgovarja kakor Strelba (sprich: Strelba).

1873 kupil od Kosovih dedičev staro Schlechterjevo hišo na Marijinem trgu 46 (danes št. 1). Drugo Strelbovo hčerko Karolino je vzel 1861 bogati brodogradnik na Reki, Jurij Franc Franul de Weissenthurn, sin tržaškega notarja dr. Vincenca Franula de Weissenthurn, ki je 1811 izdal italijansko-slovenski slovar. Pozneje se je Jurij pl. Franul umaknil v privatno življenje v svojo vilo na Opčinah nad Trstom. Z najmlajšo Strelbovo hčerko se je l. 1865. oženil trgovec Franc Leuz, že omenjeni lastnik hiše na Sv. Petra cesti 18 (32), ki je aprila 1912 umrl v Celovcu.

Od Strelbovih štirih sinov je imel *Aleksander*, najmlajši, roj. 1838, nekaj časa trgovino z mešanim blagom na Sv. Petra cesti 9 (14), 1867 pa se je preselil v Celovec in ustanovil tam veliko milarno. Poročen z Ano Raubarjevo, je 1887 umrl v Celovcu. Drugi sin *Jožef Strelba ml.*, roj. 7. julija 1834, je podedoval po očetovi smrti (26. maja 1875) njegovo obrt in hišo in postal 1877 ljubljanski meščan. Tudi pod njim je milarna prav dobro uspevala. V začetku 1866 je odprl v svoji hiši tudi gostilno. Umrl je razmeroma mlad (46 let) 20. sept. 1880, zapustivši hišo vdovi *Rozi Strelba*, ki pa je vodila milarno le kratek čas, ker se je 1886 poročila s primarijem deželne bolnišnice dr. Francetom Fuxom (stanovala je v njegovi novo zgrajeni hiši na Resljevi cesti št. 9).

Ker edini, tedaj še maloletni sin Jožefa Strelbe ml. Jožef, roj. 1871, ni kazal veselja do obrti, je prevzel 1881 Strelbovo milarno *Viktor Rohrman*, roj. 15. julija 1858 v Novem mestu, sin novomeškega župana in milarja Antona Rohrmana. Dne 3. maja 1881 se je poročil z Rozo, edino hčerko Jožefa in Roze Strelbe, povzdignil milarski obrt na Sv. Petra nasipu, razen tega pa sezidal 1884 v Šiški novo, na tovarniški način urejeno milarno, ki je zaposlovala do 30 delavcev. Zaradi premočne zunanje zlasti nemškočeške konkurence je 1892 obe milarni opustil ter se lotil trgovine z deželnimi pridelki, poslopje milarne v Šiški pa prodal 1921 frančiškanskemu konventu.⁴

Njegov svak Jožef Strelba se je 1896 poročil z Antonijo Rothovo, hčerko graščaka Antona Rotha na Grbinu pri Litiji.

⁴ Nekdanjo Strelbovo milarno so preuredili oo. frančiškani v samostan, v katerem je danes tudi župnijski urad. Poslopje stoji na južni strani nove župne cerkve sv. Frančiška v Šiški.

Maks Patát z ženo Karolino, roj. Kos

Milar Franc Merala

4. HIŠA ŠT. 15 (DANES ŠT. 26)

(Švelc — Golob — Strelba.)

Starejši lastniki te hiše, ki je bila 1865 podrta, so bili molar Janez Vidmar (1775—1786), molar in krčmar Janez Avsec (1798—1822), njegova vdova Jera Avsec (1822—1830) in sodar in krčmar Miha Ambrož (1830—1845), ki pa je imel svoje glavno obrtvališče na Sv. Petra cesti 82 (53). Po rodu iz Jarš ob Savi, se je bil 1792 poročil z Elizabeto Šantel, hčerko krčmarja Jurija Šantla. Od njegovih otrok je postal sin Miha Ambrož ml., roj. 14. februarja 1808 v Ljubljani, sprva okrajni komisar pri gospodstvu Smlednik, 1848 državni poslanec in 1861 prvi slovenski župan ljubljanski.

Hišo št. 15 na Sv. Petra cesti je Miha Ambrož star. dal za doto hčerki Jožefi, ko se je 1827 poročila z milarskim pomočnikom Janezom Švelcom, roj. 1795 v Kranju, sinom kramarja Martina Švelca.

Janez Švelc je v tej hiši (v traktu na vodo) l. 1831. odprl manjšo milarno, ki pa se ni mogla meriti s sosedno Strelbovo. Od njegovih sinov, ki sta bila oba izučena milarja, je starejši Jožef Švelc postal pozneje mesar in gostilniški najemnik v Potočnikovi hiši Sv. Petra cesta 143 (3), mlajši, Janez Švelc, roj. 1835, pa je vodil očetovo milarno. Poročen z Uršulo Kališ, je okoli 1864 prišel v težave in moral 1865 hišo prodati. Bil je potem še nekaj časa milar na Gruberjevi ulici 4, s časom pa je obubožal in umrl kot dninar l. 1879. Od njegovih sinov je postal mlajši Anton Schwelz, roj. 1861, premožen trgovec v Poljčanah. Njegov rod cvete še danes po sinovih Viljemu, Alfredu in Herbertu.

Švelcovo hišo št. 15 je kupil 1865 mesar in gostilničar Franc Golob, jo podrl in sezidal na nje mesto novo, ki še danes stoji. Začetnice njegovega imena (F. G.) in letnica zidave so vklesane nad hišnim vhodom. Golob je tu 1868 odprl gostilno in ji nadel samo-slovenski napis »Pri golobčku«. A že 1876 mu je bila hiša na dražbi prodana; kupil jo je Jožef Strelba, Golob se je po okupaciji Bosne 1878 izselil v Banjaluko in tam odprl gostilno, s katero si je dokaj opomogel.

Po smrti Jožefa Strelbe je prešla 1881 hiša na njegovo vdovo Rozo, od te pa 1907 na njeno hčerko Rozo, poročeno Rohrmanovo. Gostilna »Pri golobčku« se je

Viktor Rohrman

vodila še do 1915. Leta 1924 so Rohrmanovi temeljito preuredili sosedno Strelbovo hišo št. 28. V zvezi s tem je opustitev Strojarske steze, ki je držala med hišami št. 28 in 26 kot ozka stezica iz Sv. Petra ceste na Sv. Petra nasip. Mestna občina je s kupno pogodbo z dne 24. decembra 1924 ta javni svet (parc. št. 535/1) prodala Rozi Rohrmanovi, ki je nato vhod iz Sv. Petra ceste zazidala, dočim je steza ostala v notranjosti hiš neizpremenjena. V lokalu hiše št. 26, ki zapira vhod v nekdanjo Strojarsko stezo, je bila do avgusta 1936 pisarna dr. Frana Počka. Danes je tam mlekarina.

5. HIŠA ŠT. 14 (DANES ŠT. 24)

(Melzer.)

Soseda nekdanj Švelcovi hiši je bila enonadstropna hiša, ki je stala tam, kjer se cepi od Sv. Petra ceste Prečna ulica. V tej stari hiši so delovali skozi več ko 150 let celi rodovi usnjarjev in strojarjev. Tu sta obratovala od 1720 do 1751 usnjarja Janez Mišič, oče in sin, za njima usnjarja Martin Fischer (1752—1763) in Martin Kneidel (1789—1795), potem barvar (Schönfärber) Matija Gerber (1795—1802), strojarji Avgust Dittl (1802—1804), Matevž Peharc (1804—1809), Fortunat Janež (1809—1811), Matija Weiss (od 1811 do 1830) in končno zopet Avgust Dittl. Bili so to premožni obrtniški rodovi, katerih zastopnike najdemo tudi v mestnem svetu (Kneidel, Dittl). O nekaterih (Gerber, Dittl, Janež) bomo še podrobneje govorili.

Dne 19. maja 1830 je hišo kupil Anton Melzer, profesor kirurgije in porodništva na kirurški šoli v Ljubljani. V lasti Melzerjeve rodbine je ostala hiša 90 let. Po očetovi smrti (19. marca 1871) jo je podedovala njegova hči Viktorija, po njeni smrti (24. marca 1896) pa njen nečak (sin brata Rajmunda) dr. Anton Melzer, zdravnik v Welsu. Njegov sin, Anton Pavel Melzer je hišo l. 1920. prodal trgovcu z usnjem Karlu Antonu Kregarju. Ta je 1921 staro hišo do tal podrl in sezidal na nje mesto enonadstropno moderno hišo, segajočo s stranskim (dvonadstropnim) krilom do Sv. Petra nasipa 18. V hišo sta se vselila lastnik s svojo trgovino in na novo ustanovljena Slavenska banka, ki se je pa že 1927 preselila v Stritarjevo ulico. Hišo je kupila 7. marca 1927 Prometna banka, a jo je še isto leto (11. julija 1927) prodala sedanji lastnici, primarijevi soprogi Jeli Minařovi.

(Dalje prihodnjič.)

Jožef Strelba star. z ženo
Marijo Ido

Jožef Strelba ml.

Delavska knjižnica v Ljubljani

MARIJINO KRONANJE PRI FRANČIŠKANIH V LJUBLJANI

FRANCE STELÉ

Z dovršitvijo freske Marijinega kronanja na oboku ladje frančiškanske cerkve je bilo s koncem poletja 1936 končano največje slovensko slikarsko delo zadnjega časa. Kakor smo že v razpravi o freski Marijinega vnebovzetja v prezbiteriju iste cerkve ugotovili,¹ so se dela na obnovi slikarskega okrasja frančiškanske cerkve pričela l. 1925. in se nadaljevala s precejšnjo, popolnoma upravičeno previdnostjo. Naloga je bila nekoliko komplicirana, ker nihče ni točno poznal stanja slik na obokih, čeprav je bila njihova zelo slaba ohranitev že za pogled iz daljave nedvomna in je bilo že od začetka odprto vprašanje, če ne kaže mesto zamudnega restavriranja po Kastnerju preslikanih Langusovih kompozicij staro slikarijo sploh odstraniti in jo nadomestiti z novimi, prostornini bolj ustrezajočimi kompozicijami. Ko smo se po treh v uršulinskem samostanu shranjenih Langusovih ski-

¹ Kronika II. (1935), str. 221—226.

Sl. 1. M. Sternén, Marijino kronanje v frančiškanski cerkvi v Ljubljani. Sistem slikanega oboka

cah prepričali, da je Kastner predmet Langusovih slik čisto na novo naslikal in ga bistveno prekomponiral, je končno padla odločitev v prilog novim slikam. Med delom na restavraciji slik v kapelah, ki so bile bolje ohranjene, je v Sternenu zorel načrt za nove slike na glavnih obokih. Svoje skušnje, pridobljene z delom restavriranja spomenikov baročnega slikarstva je sedaj sistematično dopolnil s potovanji na Dunaj in v Benetke, kjer se je poglobil v zgledna dela velikih mojstrov baročnega iluzionizma, A. Pozza in G. B. Tiepola. O razmerju njegove prve, l. 1935. izvršene freske do domačega in avstrijskega iluzionizma, posebno pa do Tiepola, smo razpravljali v prvem članku (Kronika II.). Pokazali smo tudi, kako so ga globlji, umetniško utemeljeni oziri vodili do bistvene predelave kompozicije in k ustvaritvi dela, ki ga z Langusovim oziroma Kastnerjevim veže samo v podobitev istega predmeta, sicer pa sta tako formalni kakor barvni pojav novega dela bistveno različna od Langusovega, še bolj pa od Kastnerjevega naziranja.

Nova Sternénova freska na oboku ladje te naše izsledke o njegovem razmerju do problema slikanega oboka in do izročila te umetnostne stroke bistveno izpopolnjuje, obenem pa nam odkriva nov, nič manj kakor prezbiterij zanimiv pogled v umetnikovo snovanje sploh. Kakor v prezbiteriju se je tudi v ladji Sternén oprl na predpogoje, ki jih je v duhu baročne tradicije ustvaril prvi slikar te cerkve, Matevž Langus. Obok frančiškanske ladje je podolžna banja, v katere podnožje so zarežane od obeh strani radi bazilikalne osvetljave prostora sosvodnice, tako da za velike enotne slikarske kompozicije podnožni pas oboka odpada in samo teme nudi slikarju za kako večjo kompozicijo dolg pravokotnik s konkavno ploskvijo. Ta način obokanja je prišel k nam iz Italije z novimi, baročnimi tipi dvoranske cerkvene arhitekture. Tudi za način slikanja takih obokov so bili merodajni italijanski vzori, kakor so se razvili od razcveta iluzionističnega dekorativnega slikarstva, od Pietra da Cortone in drugih njegovih utemeljiteljev dalje. Prvo, radi svoje virtuozne kvalitete sugestivno zgledno rešitev iluzionistične okrasitve takega stropa je uresničil pri nas v letih 1703—1706 v novi ljubljanski stolnici Italijan Giulio Quaglio in s tem delom ustvaril izhodišče slovenskemu iluzionizmu, katerega glavni zastopnik je bil Frančišek Jelovšek. V njegovem delu, ki ga v tej smeri predstavljata posebno slikana banja oboka prezbiterija župne cerkve v Kamniku, poslikana l. 1734., in obok ladje župne cerkve sv. Petra v Ljubljani, poslikan v letih 1731—1734, se jasno vidi, kako je v našem domačem razvoju prevladal v primeri s svobodnejšim, smelejšim in seve tudi perspektivno bolj kompliciranim načinom poslikanja obokov ljubljanske stolnice enostavnejši, vestneje na realno arhitekturo oprt način. V obeh imenovanih delih se je Jelovšek vidno naslanjal na Quaglijevo delo, v Kamniku celo v poskusu obvladati z enotno zasnovo celotno ploskev oboka z vsemi njegovimi izrastki.

SL. 2. KASTNER (PO M. LANGUSU) MARIJINO
KRONANJE NA OBOKU LADJE FRANČIŠKANSKE
CERKVE V LJUBLJANI

Vendar pa ta svobodna, nebrzdana forma v okornejši Jelovškovi slikarski obdelavi ne vzdrži primere s Quagliem delom ter nas ta slikar v skoraj istočasno nastali kompoziciji na oboku sv. Petra veliko bolj zadovoljuje. To pa predvsem zato, ker se je modro podredil arhitekturi. Z omejitvijo iluzije na temensko ploskev oboka se mu je posrečilo njegovo najbolj uspelo delo te smeri. »Zadnji slikar avstrijskega baroka«, kakor ga je imenoval Ilg, M. Langus, je dobrih sto let po Jelovškovi slikariji pri sv. Petru prevzel njegov način in ustvaril oni okvir glavni kompoziciji na oboku pri frančiškanih, ki ga je prevzel sedaj tudi Sternen (sl. 1). Sicer je predpogoje za ta način ustvaril že Quaglio v stolnici, vendar je bilo njegovo slikano dopolnilo obstoječe arhitekture prezamotano in ni moglo preiti v delavniško nasledstvo brez važnih sprememb, ki so obstajale v tem, da je slikar poslikal podnožje banje z dozdevno štukirano dekoracijo, katere kompozicija se je naslanjala na konstruktivne črte resnične arhitekture. V tem okviru je zaokrožil in vokviril konstruktivno mirujoče, »mrtve« ploskve in jih okrasil s figuralnimi prizori. Navzgor je podnožje banje izravnal in zaokrožil s slikanim močnim venčnim zidcem, nad katerim se odpira skozi teme oboka prost pogled na nebo. M. Langus je skoraj doslovno posnel sestav slikarije v ladji cerkve sv. Petra. Tako je vokviril na temenu banje v ladji frančiškanske cerkve veliko pravokotno ploskev za glavno sliko, v obokih sosvodnic in na jezičkih, s katerimi se banja med njimi opira na steno, pa je upodobil samostojno vokvirjene figuralne prizore. Sternen je sicer to podnožje na novo naslikal, vendar pa je v zavesti, da to namenu idealno ustreza, prizore samo ponovil in jih ni preoblikoval. Nikakor pa se ni mogel sprijazniti z glavno sliko na temenu oboka, ki jo je prevzel sicer po vsebini, po formi pa jo je bistveno predelal.

Vzroki za to so deloma v zgodovini slikarije na frančiškanskih obokih, deloma v osebnem stremljenju slikarjevem. Že v sliki v prezbitერიju je Sternen dokazal, da je pri reševanju dane arhitekturno krasilne naloge zanj merodajen ideal baročnega iluzionizma. Tam smo videli, da mu za dosego tega ideala

Sl. 3. M. Langus, skica za Stari testament na sliki Marijinega kronanja v frančiškanski cerkvi v Ljubljani (uršulinski samostan v Ljubljani)

Sl. 4. M. Langus, skica za Novi testament na sliki Marijinega kronanja v frančiškanski cerkvi v Ljubljani (uršulinski samostan v Ljubljani)

tudi formulacija iste naloge po »zadnjem avstrijskem baročnem slikarju« Langusu ne zadostuje, ampak si je svojih oporišč iskal za celih sto let popreje v delu klasičnega iluzionista Benečana G. B. Tiepola.

Kratko opazovanje fotografije prednice Sternenove slike v ladji pri frančiškanih (sl. 2) nas prepriča, da je ta slikarija ustrezala komaj najprimitivnejšim težnjam iluzionizma. Iluzionizem je po svojem značaju predvsem kaotičen, posameznosti so mu malo važne, ako doseže z rafinirano izrabo barve in luči, linearne in zračne ter barvne perspektive velik, oglušujoč in slepeč splošni učinek. Vsega tega pa je prednici Sternenove slike manjkalo. Suho, akademično korekten v duhu iluzionizma je bil sicer njen okvir, kompozicija sama pa je bila na obok razpeta slika, izdelana po načelih vodoravne prespektive vsakdanjega gledanja. Mase, iz katerih je bila sestavljena, so bile razdeljene po ploski tako, da so jo zadovoljivo pokrivala in enakomerno obvladovala. Gibanje v globino, v najvažnejšo razsežnost iluzionistične kompozicije je bilo skoraj popolnoma izločeno, ker so bile figure razvrščene v linearnem, dvorazsežnem redu po ploskvi, čeprav sicer pred neomejenim zračnim ozadjem. Iz vsega je jasno, da je šlo slikarju bolj kakor za slepilen vtis iluzionistične zasnove za jasno, nazorno izrazitev vsebine slike. Mesto baročnega vršanja, mesto opoja v barvi, svetlobi in kretnjah smo videli na ti sliki same umerjene, plemenito idealizirane in po geometričnih ozirih simetrije shematizirane kretnje, katerih medsebojna razmerja naj gledavcu kar mogoče nedvoumno izrazijo vsebino. Duh, ki je vel iz te slike, je bil nazarensko didaktičen; ob njem ni bilo prostora za umetniški temperament, ki je ena glavnih sestavin baročnega umetniškega ustvarjanja.

Ta končni izraz pa je dobila slika Marijinega kronanja pri frančiškanih šele po potresu, ko jo je popolnoma preslikal slikar Kastner, tipičen predstavnik zapoznelega nazarenstva. Zato nas mora v tej zvezi tem bolj zanimati razmerje Kastnerjeve slike do prvotne Langusove. Kakor poroča napis na koru, je Langus poslikal pri frančiškanih najprej dve stranski kapeli l. 1845., nato pa med leti 1848 do 1855 celo

Sl. 5. M. Langus, skica za sliko nad oknom v vzhodni steni prezbitorija frančiškanske cerkve v Ljubljani (uršulinski samostan v Ljubljani)

cerkev.¹ Žal nam je takrat nastala slika na oboku ladje danes neznana. Da jo je Kastner po potresu popolnom preslikal, je bilo vidno že na prvi pogled, ker so bili tipi glav, kretnje in način obdelave popolnoma njegovi. Pri odstranjevanju te slikarije je Sternen ugotovil, da je bila zanjo napravljena popolnoma nova podlaga, ki je Langusovo pokrila in da se Kastner ni opiral niti na obrise prvotnih figur. Dve pri uršulinkah ohranjeni Langusovi skici, ki predstavljata spodnji skupini starega in novega testameta, pa nas prepričujeta, da je osebe po svojem okusu tudi pregrupiral (sl. 3 in 4).² Posebno močne spremembe opazamo v drugi vrsti starega testameta, kjer je skupino na oblakih popolnoma podredil osrednji postavi Noetovi, ki z zavzeto hvaležnostjo sprejema znanilca miru golobčka. Značilno je tudi, da je Kastner popolnoma opustil barko za Noetom, ki jo ima Langusova skica. Čisto po svoje je preuredil tudi skupino svetnikov novega testameta, kjer je Jožefa in Janeza Krstn. postavil v sredino, kar je bolj ustrezalo sodob-

¹ Napisi se po obnovitvi glasé: 1. V zapadni kapeli na moški strani: M. Langus p. 1845. — 2. V srednji kapeli na moški strani: M. Langus p. 1848. — 3. Stari napis na koru: »G. fajmoshter in kljuzharji fo neutrudno fkerbeli in miloferzhni dobrotniki fo pomagali da fim vletu 1845 dve stranske kapele, od leta 1848 do leta 1855 pa zelo zerkev fmalal — Mathäuf Languf«. — 4. »V zaupanju v Božjo previdnost in velikodušnost dobrotnikov so bile v l. 1933. in 1934. stranske kapele, ki so izvirno delo Langusovo, obnovljene. Leta 1935. in 1936. pa je bil strop nad velikim oltarjem in v ladji na novo poslikan. Obojno delo je izvršil akad. slikar prof. Matej Sternen.«

² Ker se nahaja pri uršulinkah tudi skica za sliko, ki jo je naslikal Langus nad oknom na vzhodni steni frančiškanske cerkve, kjer je sedaj po Kastnerjevi kompoziciji posneta Marija, obdana od frančiškanskih svetnikov, tudi to sliko priobčujemo (sl. 5). Predstavlja nam apostole, zbrane okrog odprtega Marijinega groba. Ali je bila ta slika na projektiranem mestu tudi izvršena, ni znano; dvomljivo je predvsem radi tega, ker se je isti prizor nahajal kot spodnja skupina kompozicije Marijinega vnebovzvetja na prednici Sternenove slike v prezbitoriju, ki je tudi sama prevzela ta motiv. Ni pa izključeno tudi, da ga je sem prenesel šele Kastner, ko je bilo po prestavitvi oltarja k steni zazidano okno in prvotna slika nadomeščena s sedanjo.

nemu svetniškemu češčenju kakor Langusova razdelitev. Ker skica za zgornji del slike ni ohranjena, ne moremo presoditi, koliko je bila lepa v krogu okrog zemeljske oble razvrščena skupina svetnikov novega testameta, skupina kronanja, zasluga Langusova, in koliko je bila posledica idealistično ikonografskega hotenja Kastnerjevega. Iz ohranjenih skic domnevamo, da Langusovo delo ni bilo tako tuje iluzionističnemu izročilu kakor znano nam Kastnerjevo. Spremembe, s katerimi je Kastner posegel v njegovo kompozicijo, so ustrezale na eni strani sodobnemu verskemu čustvovanju, na drugi pa so izločale nedvomno vse, kar je bilo v Langusovem delu še baročnega izročila. Zato ni dvoma, da je Kastner prav bistveno spremenil Langusovo delo po vsebinskem in po formalnem izrazu.

Tako je stal Sternen pred delom, iz katerega je življenje izbrisalo tisto v tradiciji zakoreninjeno bistvo, s katerim ga je ustvaril Langus; stal pa je tudi pred delom, ki je tehnično že toliko razpadlo, da bi obnovitev pomenila novo slikanje. Vse njegovo osebno razpoloženje, ki je izviralo iz koloritičnih, čisto slikarskih naziranj impresionizma in iz historičnega ideala resničnega iluzionizma, h kateremu se je tako odločno priznal v prezbitoriju, pa se je upiralo ponovni rešitvi problema, kakor ga je nazadnje bolj literarno in didaktično kakor umetniško poglobljeno rešil Kastner. Primerjanje Kastnerjeve in Sternenove slike je prezgovorna priča različnega pojmovanja dane naloge, zato mu moramo posvetiti par trenutkov (sl. 2 in 6).

Snov, ki jo oba upodabljata, je ista: Marijino kronanje v nebesih, upodobljeno v versko zgodovinski perspektivi odrešenja po izvirnem grehu obremenjenega človeštva po križanem Odrešeniku. Tudi glavne sestavine obeh slik so iste, že po prvi, Langusovi konceptiji dane. Spodaj so predstavniki starega testameta z Abrahamom, darujočim Izaka, v sredi; v srednji vrsti so svetniki nove zaveze; v zgornji polovici slike pa se vrši nad zemljo v nebeškem prostoru s sv. Duhom v višavah slovesni obred Marijinega kronanja. Toda že po snovni sestavnosti so med obema slikama važne spremembe, ki tudi vsebinski pomen močno spreminjajo. Značilna razlika je že v prizorišču. Kastnerjev prizor se razvija ves na oblakih, v zračnem prostoru vzporedno s ploskvijo oboka, v idealnem prostoru brez zveze z zemljo. Sternen pa je postavil osnovno skupino, zastopnike starega testameta, na realna tla in odtod sliko razvil v zračni prostor z vidnim odklonom od ploskve oboka v višino. Skupino starega testameta je omejil samo na eno vrsto in značilno spremenil njen sestav. V sredi je pustil Abrahama z Izakom na grmadi in ga upodobil v trenutku, ko privrši iz višin angel in prepreči nameravano človeško žrtev. Ob Abrahamu na levi stoji kot eden najvidnejših predstavnikov stare zaveze David, na desni Mojzes s tablam zapovedi. Srednji sestav dopolnjujeta dve skupini: na levi izgon Adama in Eve po angelu iz raja, na desni uboj Abela po Kajnu, ki drvi v podobi pračloveka od mesta dejanja v ospredje; za njim vstaja v konjeniku z vihrajočo zastavo v perspektivi prvega uboja vizija človeške zgodovine kot vrste bratomornih vojsk. Skupino z Noetom je Sternen sploh opustil.

V duhu idealističnega pojmovanja nazarenske smeri in estetskega čustvovanja predvojne dobe je upodobil Kastner stari testament v samih idealnih likih v idealiziranih položajih. Celo Abraham z Izakom na sredi dostojanstveno kleči in le teatralično, simbolično dviga svoje bodalo. Vsako namigavanje na temne strani človeške zgodovine je izločeno, zato niti Adam in Eva nista našla prostora v ti skupini plemenitih, svetniško pojmovanih osebnosti. Koliko se je v dobrih tridesetih letih od postanka Kastnerjeve slike spremenilo naše pojmovanje človeške zgodovine! Kako teži na nas zopet zavest tragičnega zapletljajja, ki ga je povzročil izvirni greh! O tem nam jasno priča Sternenov koncept. V tej perspektivi blede pomen znanilcev miru, simbolov zaveze med Bogom in starim testamentom in se na prvo mesto vriva spoznanje, da smo v svoji slabosti sledili kači, ki ji bo po proroški napovedi žena strla glavo in da smo Kajnovu pleme. Zato se Sternenov Mojzes ne obrača pobožno k višavam, kakor bi Bogu poklanjal zapovedi, ki so izvršile svojo nalogo, ampak se kot strog, svojega nauka prepričan učitelj, ki z energično kretnjo kaže na tablo, kakor nekda, ko je stopil z njimi pred malikujoče Izraelce, obrača naravnost k nam, k vsemu sodobnemu človeštvu.

Mesto prizora z Noetom, ki ves zavzet sprejema golobčka z oljno vejico v kljunčku, je Sternenov postavil med stari in novi testament Križanega, ki kot izpolnitelj starozakonskih hrepenenj zavzema vrh mavrice, razpete nad starim zakonom. Križ drži navzdol plavajoč angel; drug angel mu plava od spodaj naproti in v roteči prošnji dviga k njemu roke, kakor da prosi za izvršitev odrešenja. Pojasniti je treba, da je ta angel v svojem položaju danes nekoliko nemotiviran, ker je moral slikar med delom spremeniti svoj prvotni koncept, ki je predstavljal v duhu starega, mistično ikonografskega izročila angela s ke-

lih, v katerega se je stekala Rešnja kri. Na desni od križa pa je planil navzdol tretji angel, ki z energično kretnjo obeh rok preprečuje Izakovo daritev. Po vodilnem, vsebinsko globoko utemeljenem motivu križanega Odrešenika je razdeljena v dve polovici, potisnjeni ob stran, skupina svetnikov nove zaveze. Nad njimi plava med oblaki vsemirja zemeljska obla, takoj nad njo pa kleči na oblaku Marija in udana pričakuje, da sprejme krono, ki ji jo bo posadil na glavo v imenu sv. Trojice Bog Oče. Okrog zemlje in skupine kronanja je vse v razigranem obrednem in zmagoslavnem veselju: živahni angeli trobentači plavajo ob zemlji navzdol in oznanjajo slovesni dogodek spodnjim skupinam, drugi vihte kadilnico ali prinašajo Mariji žezlo. Vrh slike zaključujejo perspektivno za pogled nazaj izdelane figure Vere, Upanja in Ljubezni.

Kolika razlika je med Kastnerjevo in Sternеноvo sliko že v snovnem sestavu, čeprav sta upodobila oba isti dogodek! Že pri opisu ste morali občutiti, kako globoko v času postanka ene in druge slike so utemeljene te osnovne spremembe. Pri Kastnerju mirno, pobožno, z upanjem prepojeno sožitje predstavnikov obeh testamentov, združenih v enoten doživljaj po svečanosti v nebesih. Saj je ta svečanost namenjena tisti, po kateri je prišel na svet Odrešenik, ki je odkupil človeštvo madeža izvirnega greha in vse pravične obeh testamentov združil v gledanju božjega veličastva v nebesih. Duh, ki je narekoval to pojmovanje naloge, je bil duh v končno zmago božanske prvine v človeški zgodovini samozavestno zaverovanega človeštva v stoletju po revolucijah in duhovnih krizah, ki so sledile velikemu francoskemu prevratu in se v drugi polovici XIX. stol. umirile. Kako drugače danes občutimo in presojava usodne dogodke iz človeške zgodovine in njih mistično zvezo s trpljenjem Odrešenikovim, pa nam kaže Sternenova slika. Dva

Sl. 7. M. Stern, angeli trobentači na sliki Marijinega kronanja v frančiškanski cerkvi v Ljubljani

Sl. 8. M. Stern, angel iz Abrahamove daritve na oboku frančiškanske cerkve v Ljubljani

Sl. 9. M. Sternen, skica za barvno kompozicijo slike Marijinega kronanja v frančiškanski cerkvi v Ljubljani

svetova sta: eden, ki se koplje v luči in veselju zmagoslavja, sproščeni, duhovni svet nebeščanov in božjih čednosti; drugi mrk, kaotičen, na zemeljsko realnost navezani svet s pečatom izvirnega greha, ki še ni izgubil svojega žela. Veže ju mistični dogodek Sinovega učlovečenja in odrešenja. Vsebinski pomen spodnjega dela slike je po Sternenu bistveno tako spremenjen v zavesti, da povojnega človeštva ne gre uspavati s prevelikim optimizmom v zveličavno moč milosti, ampak mu je predvsem treba izprašati vest, pretresti ga in ga skesanega zopet napraviti dostopnega višjim spoznanjem. Kakor v zrcalu mu je zato Sternen predstavil grešno počelo človeške zgodovine na zemlji in nadčloveško trpljenje Odrešenikovo. Dediščino prve naj s Kajnovega rodu izmije rešnja kri sina druge Eve, katere kronanje pravkar praznujejo nebesa!

Važen pa je za presojo Sternenovega dela predvsem tudi formalni moment. Po njem šele se nam odkrije vse njegovo mojstrstvo. Kastnerjeva slika je bila po formalni strani nazadnje le samo s figuralnimi sredstvi izražena dekoracija dane ploskve. Če si predočimo idealni lik, po katerem so bile razvrščene po ploskvi figuralne skupine, opazimo celo presenetljivo doslednost in pretehtanost: kakor bi bila v dano odprtino stropa postavljena monštranca. Trdno stojalo ji nudi skupina starega testamenta, ročaj je označen v Noetu, zgoraj pa so v krogu kakor glorijski okrog hostije okrog zemlje razvrščeni svetniki s skupino kronanja. Ta lik nima dosledne zveze z dozdevnim prostorom, v katerem se nahaja. Vezan je samo v ploskvi s svojim okvirom, kar je poudarjeno tudi s tem, da ga do skrajnih mej tega okvira dopolnjujejo pomožne skupine, angeli. Kastnerjeva slika kljub neomejenemu prostoru, pred katerim se razvija, le ne ustvarja iluzije, dozdevnosti pogleda v prostor za mejami arhitektonsko dane prostornine, ampak jo nazadnje le zapira. Zato vsaj v obliki, kakor jo je ponovil Kastner, arhitekturnih sil ni sprostila, ampak jih še bolj vezala.

Sternen pa je kot pristen iluzionist uveljavil v svoji sliki predvsem tudi gibanje v tretjo razsežnost, v globino navideznega odprtega prostora. To gibanje je sicer razmeroma malenkostno; dolgi ozki okvir je bil za to nalogo kolikor toliko neprikladen, oko gledavčevega ga v vsej celoti kar ne more objeti. Slediti more gibanju v globino samo postopoma in ga bolj razumsko kakor optično enotno spoznava. Zato je zelo važno, da je Sternen postavil osnovno skupino na trdna, resnična tla. Odtod se vrši v glavni osi ploskve odklon od osnovne ploskve v globino do viška v svetem Duhu že blizu zemlji nasprotne strani. V okvirnih skupinah je gibanje v globino posebno jasno izraženo v svetnikih, ki zajamejo precejšno prostornino, v kateri plava zemlja. Gledavec, ki naj bi se postavil pod vrh kompozicije, sv. Duha, se tu v idealnem stožcu, pod katerim stoji, lahko obrača in občuti dozdevnost globine posebno v zaključku kompozicije, v božjih čednostih. V tej konstrukciji bi pri doslednem poglobljanju in perspektivnem pomanjševanju proti globini izgubila preveč svoje veljave glavna skupina, kronanje. Zato je bil slikar kakor glede vporabe iluzionističnega sistema tudi glede perspekti-

vičnih velikostnih razmerij prisiljen k kompromisu in je figure v ti skupini primerno povečal.

Po svoji prostorninski sestavini pa obe novi Sternenovi sliki vse drugače služita izrazu prostora frančiškanske cerkve kakor prejšnji. Sedaj šele so se oboki kakor v pravem iluzionizmu razklenili in je prostornina postala mogočnejša kakor je bila po dani arhitekturi. Vse, kar se nudi našim očem, kadar se obrnejo navzgor, v svobodno skozi oboke v prostor se razlivajočem ozračju, je stekano tako čisto in dosledno iz barve in svetlobe, je izraženo tako slikarsko, resnično iluzionistično, da bi verjeli, ko bi nam rekli, da je vse samo privid, ustvarjen po pretkani čarovniji. Izraz velikega mojstrstva tega dela podpira tudi nekoliko trda slikarija Langusova v kapelah, od katere se oko z naslodo zopet in zopet obrača v višavo in občuduje raj Sternenovih angelov. Ti angeli, ki jih je Stern en študiral v vseh mogočih kretnjah in jim posvetil vso svojo ljubezen, spadajo med najlepše ustvaritve slovenske umetnosti (sl. 7).

Po svojem formalnem konceptu Sternanova slikarija idealno obvladuje prostor, ki ga krasi. V vzdolžni osi prostora se razvijata dva dogodka v perspektivnem konceptu omejena vsak na svoj prostor. Kmalu ko gledavec prestopi prag enega ali drugega,

Sl. 10. M. Stern en, študija za angela

Sl. 11. M. Stern en, kompozicijska študija za Ljubezen

doseže točko, kjer naj se ustavi in s pogledom navzgor razbere prizor, ki se nudi njegovim očem. Vsak prostor, ladja in prezbitერიj, je v tem oziru samostojen. Razlika je celo v stopnji svetlobe, ki se preliva po enem ali drugem oboku. Stern en je dobro pogodil, ko jo je dal prostornejši ladji več kakor prezbitერიju.

Gledavec, ki občuduje danes bogastvo barv in svetlobe, katero je slikar pričaral na frančiškanske oboke, ki ga prevzame Magnificat Vnebovzete v prezbitერიju, ki mu imponira odločnost angela, izganjajočega prva človeka iz raja, ki mu v dušo prodira starčevska modrost Mojzesa, ki ga plaši pojav pračloveka v Kajnu in ga s svečanim veseljem navda Jubilate angelov, pa se prav nič ne zaveda ogromnega, občudovanja vrednega truda, ki ga je slikar posvetil svojemu, danes tako samoumevnemu delu. Vrsta slik, ki sem jih dodal temu članku, ima namen poučiti čitatelja nekoliko tudi o tem. Predvsem je značilno, kako je slikar začel svoje delo. Izhodišče za njegovo stvariteljsko domišljijo sta bila oblika oboka in predmet, ki naj ga naslika. Ta predmet ni bil več samo idealna pobuda za umetnika, kakor v slučajih, ko mu naročnik naloži umetniško še ne obdelano nalogo, ampak mu je bil dan v realni, umetniško že uresničeni obliki Langusove in Kastnerjeve kompozicije, ki naj jo nova slika nadomesti. Tudi je naročnik želel, naj bi vsebina ostala kakor jo je sedanjosti izročala obstoječa slika. Tako je bil slikar kolikor toliko vezan. Šlo mu je predvsem za to, kako bo v danem okviru uresničil iluzionistični ideal, ki mu je bil srčna zadeva in kako bo na sodobnejši način izrazil staro vsebino. Kako je njegova domišljija preoblikovala kompozicijo in kako je predmet slikarije tudi snovno predelala, smo zgoraj opisali. Videli smo, da je s tem bistveno, za osebno nagnjenje slikarjevo značilno in glede razmerja do dane snovi za naš čas simptomatično spremenila tako formalni kakor vsebinski izraz slikarije. Ko je v slikarjevi duši končno dozorela ta idealna oblika nove slike, se je lotil njene izdelave v realnih podobah, v takozvanih skicah. Baročni slikar, pa tudi slikar polpreteklosti, tako Jelovšek, Langus ali Kastner bi bil to skico izrazil z risbo, ki bi na zmanjšanem formatu za sliko določene ploskve v glavnih obrisih naznačila razdelitev skupin in figur ter zajela njih glavna razmerja in kretnje. S tem bi

zase in za naročnika uresničila pravo vidno obliko bodočega dela, nakar bi ga v podrobnostih, v perspektivnih razmerjih in barvi preštudirala ter sestavila tisto zadnjo, veljavno skico in karton, po katerem bi slikar delo izvršil. Sternenu ni izhajal od obrisnega pojava svoje kompozicije, ampak kot zvest impresionist od njenega barvnega pojava. Kompozicija sestavnih mas, izražena v njih barvnih sorazmerjih, mu je bila glavno oporišče. Priobčujemo zadnjo teh barvnih skic, ki je pa že toliko določna, da v teh lisah spoznavamo že tudi bodoče figure in skupine (sl. 9). Prva skica pa je bila sploh še popoln kaos barvnih lis, kjer sta si svetloba in senca, luč in barva delila svoja glavna področja. Posamezne skupine in figure je študi-

Sl. 12. M. Sternenu, študija za sedečo figuro

diral med tem v podrobnih skicah za kretnje, za perspektivni izraz, za medsebojna razmerja, za draperije oblek, za gole dele teles in posebno za glave (sl. 10, 11, 12, 13 in 14). Prve oblike težavnejših položajev figur si je osvojil najprej po domišljiji v majhnih risbah. Nato jih je študiral po živih, nalašč za to postavljenih figurah, mogoče tudi po narejenih figurah ali celo po fotografijah nameravanih kretenj. Iz teh skic si je končno sestavil tisto zadnjo celoto, ki naj v izvršenem delu pomaga barvnemu pojavu slikarije do utvare resničnega življenja. Končno je moral vso sliko v posameznih delih izdelati v takozvanem kartonu, kjer je skupine in figure izrisal na prozoren papir v naravni velikosti in v končno veljavnih obrisih (sl. 15 in 16). Med tem je bil pripravljen na oboku pod njegovim nadzorstvom grob omet, ki naj nosi v fresko tehniki izvršeno slikarijo. Na ta omet mu je zidar vsako jutro, predno je pričel z delom, nametal zadnjo, fino plast v tolikem obsegu, kakor ga more poslikati v enem dnevu. Na ta omet je s pomočjo kartona prenesel obrise tega, kar je nameraval izvršiti. Karton je položil na določeno mesto na omet in s črtalom vlekel po obrisih, ki so se vtisnili v mehki podlagi. Ko je imel tako pripravljene obrise, je šel s čopičem na delo in izvršil za ta dan določeno nalogo (sl. 17). Karton in barvna skica sta mu bila pri delu važna pripomočka. Čim manj popravljanja, tem bolje! Slikar presnih slik (fresk) hiti, da izrabi čas. Poznejše spremembe so zvezane z nevšečnostmi, kajti vsako bistvenejše popravilo zahteva, da se tisti del ometa odstrani, omeče nanovo in nanovo poslika. Slikar nima več pregleda čez celoto, ki jo slika, edino merilo sta mu karton in skica; včasih sicer odstrani par desk z odra, da kontrolira od spodaj stopnjo iluzije, ki jo delo dosega, nazadnje lahko kontrolira na ta način še tudi celoto, vendar so kake bistvene spremembe in popravila združene z velikimi nevšečnostmi in je resnično izboljšanje ponesrečenega dela skoraj izključeno, razen če bi ga nanovo naslikali. Užitek je opazovati slikarja na odru med delom (sl. 17). Pri Sternenu smo opazovali, kako je naraščala zanesljivost poteze čopiča od dela v prezbitteriju do dovršitve slike v ladji. Občudovali smo mojstrstvo v posameznostih, ki se na daljavo pogosto izgubijo (sl. 18). Sledili smo njegovi roki in zaletu njegovega hotenja, ki ga je držalo do zadnjega v skrajni napetosti, a smo čutili, ko so padli zastori med njim in občinstvom in ko se je sam kot gledavec postavil med nas sodnike, da so se še enkrat plaho dvignile peruti njegovega stvariteljskega hrepenenja: Če bi mi bilo dano vse to še enkrat naslikati, bi bolje naredil!

Mi pa vemo, da je vsako človeško delo samo postaja na potu k boljšemu, popolnejšemu znanju in spoznanju in zato kljub temu občudujemo slikarjevo delo. Dosegel je tisti cilj, ki dviga umetniško dejanje nad vsakdanje rokodelstvo: K novemu življenju je zbudil Trnulčico, doslej dremajočo učinkovitost notranjščine frančiškanske cerkve.

Sl. 16. M. Stern, karton za sliko svetnika v skupini Novega testamenta

NEKAJ O LJUBLJANSKIH ULIČNIH IMENIH IN O PRIIMKIH IZ ZAČETKA 17. STOLETJA

(PO DVEH NOVIH URBARJIH IZ LET 1620.—1623.)

V. F A B J A N Č I Č

Lani sem našel v ljubljanskem mestnem arhivu dva urbarja, ki doslej nista bila nikjer zabeležena. Obsegata dobo od l. 1620. do l. 1623. vključno. To sta dve dokaj drobni knjižici, vezani v pergamentne ovoje, popisane z latinsko svetopisemsko vsebino iz stare zaveze. Prvi urbar nosi na platnicah naslov: »Vrbarr Der Statt Laybach A o 1620, 21, 22 für H. Geörgen Widitsch Camrern«, drugi pa »Vrbarr Der Statt Laybach No 1623 Für Herrn Hanß Cornion Ober Statt Camrern«.

Oba ta ljubljanska mestna blagajnika sta bila za tedanjo Ljubljano dokaj važna moža. Jurij Vidič in Janez Cornion se prvič imenujeta v občinskem sejnem zapisniku (»Protocoll der Fürstlichen Hauptstatt Laybach«) na dan sv. Jakoba l. 1608., ko so izvolili za mestnega sodnika vdruživ Ahacija Ambschla (Valvasor piše Amschel). Vidič in Cornion sta bila člana zunanjega sveta (»Die Herrn 24ger«). Povzpela pa sta se oba do najvišjih časti, s katerimi je razpolagalo ljubljansko mesto. L. 1612. je Jurij Vidič postal član notranjega sveta (»Die Herrn 12er«), l. 1613. in 1614. je bil mestni sodnik, prav tako leta 1615. do 25. julija, ko je bil župan Janez Krstnik Bernardini. Za njim je postal sodnik Andrej Strobl, Vidič pa je bil zopet član notranjega sveta do l. 1617., ko je bil v tretjič izvoljen za mestnega sodnika. To službo je opravljal do l. 1618. V letih 1624. in 1630. pa je bil celo ljubljanski župan. Vidič je torej bil glavni mestni blagajnik že potem, ko je bil prej mestni sodnik.

Cornion je bil od l. 1608. dalje »štiriindvajsetak«, l. 1622. in 1630. pa mestni sodnik prav tedaj, ko je v drugič in zadnjič županoval nekdanji mestni višji blagajnik Jurij Vidič. (Vidič in Cornion sta imela vsak svojo hišo v področju Novega trga.) Veljavo prvega mestnega blagajnika opisuje Vrhovec v »Ljubljanskih meščanih« pravilno takole: »Jeden nótranjih svetovalcev je bil prvi blagajničar (Oberstadtcammer). Vodil je vse mestne račune, prejemal razven davkov, vse mestne dohodke in izplačeval, kar si je mesto napravljalo troškov.« (str. 34).

Urbarjev pa Vidič in Cornion nista pisala sama, marveč so od njune roke le razni popravki, opombe in dopolnila.

Urbarja sta važna, ker prav za leta 1617.—1633. (vključno) niso ohranjeni občinski sodni zapisniki. Podatki pa se dajo na drugi strani izpopolniti in kontrolirati po ohranjenih davčnih knjigah in po knjigah o prejemkih in izdatkih. Tudi se v teh urbarjih navaja več krajevnih označb kakor v navadnih davčnih knjigah, ki poznajo v glavnem samo tole razdelitev mesta:

Od l. 1600. do 1621.: »Am Platz« (sedanji Mestni trg); »Vor dem Closterthor« (»Klosterske urata«, — Valvasor XI., str. 667, pred današnjim Krekovim trgom); »Am Altenmargkht« (Stari trg); »Rossen Gassen« (Rožna ulica); »Krenngassen« (Hrenova ulica); »Vor dem Altenmarkhter Thor« (»Pisane

urata«¹ — Valvasor ibid. — gornji začetek današnje Karlovške ceste); »Am Neuenmarckht« (današnji Novi, prej Turjaški trg); Thornau (Trnovo); Im Purgstall (Gradišče); »Vor dem Teutschenthor« (»Nemške urata« — Valvasor ibid. — pred današnjim ilirskim spomenikom); »Vor dem vitzdombthor« (»Fiztamske urata«, — Valvasor ibid. — pri izhodu iz Gosposke ulice pred današnjo univerzo); »Bey S: Johannes«² (Šentjanžovo predmestje med Blatno vasjo in med Dunajsko cesto, zadaj za sedanjo frančiškansko cerkvijo. — Vrhovec, Ljubljanski meščanje, str. 41).

L. 1622. se v davčni knjigi prvič pojavlja naziv »Vor dem Spitalthor« (»Spètalske urata«, — Valvasor ibid. — pred Tromostjem pri vhodu v sedanjo Stritarjevo ulico). Prej so tiste hiše (18 obdavčencev) spadale pod »Vor dem Vitzdom Thor«.

L. 1643. se v davčni knjigi prvič bere naziv »Vor dem Carlstetterthor«, in sicer samo v registru, nato pa drži stari naziv »vor dem Altenmarkhterthor« do l. 1653., ko se v kazalu zopet pojavi »vor dem Carlstetter Thor«. Tako pa ostane le do l. 1664., ko se zopet v celoti uveljavi stari naziv in ostane s par presledki (n. pr. l. 1681.) tja do l. 1752., do kamor so shranjene posebej vezane mestne davčne knjige.

L. 1640. se v davčni knjigi mestnega davkarja za Stari trg Franca Cirianija³ prvič kot podokraj Starega trga pojavi ime »Im Perg oder Nornsteig« (današnja Reber). Seveda je to ime mnogo starejše. Ta Nornsteig se poslej stalno imenuje, piše se pa prav različno, n. pr. Am Norensteug (l. 1688.), in Perg oder Narren Staig (l. 1706.) itd.

Zanimivo je, da stoji v davčni knjigi iz l. 1657. namesto prejšnjega »bey St. Johannes« zdaj prvič natančneje »Bey St. Johannes In der Vorstatt«, v kazalu pa celo samo »In der Vorstatt«. Tako vse do l. 1666., ko stoji v kazalu samo Bey St. Joannes. Od l. 1681.

¹ To ime se je rabilo še pred 100 leti. Glej MAL f. 11 Pars II iz l. 1823, kjer se nemški nazivi takole podajajo v slovenščini: Stadt (eigentliche) Laibach: Mestu Lublana; St. Peters Vorstadt: St. Petersk Vorstadt, auch insgemein Vorstat; Kapuziner dto = Kapuzinarsk detto; Gradischa dto = Gradishe detto; Pollana dto = Polane detto; Karlstädter Vorstadt = Vensuni pisanich Urat, pred pisanich uratach; Hühnerdorf = Kuriavafs; Tiernau Vorstadt = Ternovo; Krakau dto = Krakov.

² Nemške nazive sem prepisal iz ljubljanske davčne knjige za leta 1600—1603. V splošnem pa se tedaj in še dolgo pozneje niso mnogo zmenili za pravopis. Zato srečujemo v poznejših letih vse te nazive pisane na najrazličnejše načine: n. pr. Rosengassen, Khreengassen ali Chroëngasse, Thurnau, itd. itd.

³ Tale Ciriani je bil mestni sodnik od l. 1636 do 1638. in od l. 1642. do 1644. L. 1647. pa je bil izvoljen celo za župana. Mož je moral biti premožen, ker je l. 1640. plačal 12 gld. hišnega davka za 2 hiši na Starem trgu, od obrti pa 18 gld. Povrh je imel še po eno hišo na Rebri in v Hrenovi ulici.

SL. 6. M. STERNEN, SLIKA MARIJINEGA KRONANJA NA
OBOKU LADJE FRANČIŠKANSKE CERKVE V LJUBLJANI

se zopet uveljavi »Bey St. Johannes in der Vorstatt« vse do l. 1709., ko pozna davčna knjiga zopet samo »bey St. Johannes«. Ta naziv gre do konca knjig, t. j. do l. 1752.

Končno naj omenim, da pove davčna knjiga iz leta 1686. bolj pobliže, kako je razumeti naziv »pred samostanskimi vrati«. Tam piše prvič (in zadnjič):

»Vor dem Closter Thor ad Pallane«.

To so vsi krajevni nazivi, kar jih je najti v ljubljanskih mestnih davčnih knjigah. Natančnejši so sodni zapisniki, oz. zapisniki sej mestnega sveta. Za danes pa si hočemo nekoliko ogledati oba urbarja iz let 1620. do 1623. Navedli bomo tudi vsa imena in primke. Bili so to po večini preprosti ljudje, vendar iz njih prav lahko nazorno posnamemo sestavo tedanjega ljubljanskega prebivalstva. Seznam pa še zdaleč ne obsega vseh Ljubljančanov, ker so zapisani le tisti, ki so plačevali urbarske dajatve. Izpopolniti bi ga bilo z izpiskom iz davčnih knjig, iz sejnih zapisnikov mestnega sveta, iz knjig o prejemkih in izdatkih itd. Vendar upam, da bo s tem krajšim seznamom tudi ustrezno marsikomu, ki bo v njem našel razne zanimive primke, morda tudi lastnega.

Prva v seznamu je *Rožna ulica*, seveda samo z nemškim nazivom *Rossengassen*.

V tej ulici se navajajo naslednja imena:¹ Uršula Čičigaj, vdova; Janez Rankhardt; Jakoba Novaka, jermenarja, dediči in vdova; Jernej Šušterčič, jermenar; Adam Kapus (Khapus); Pavla Thunkhla, ključavničarja dediči in vdova; Miklavž Khlain in za njim Krištof Otto;² Toman Šušteršič; Gašper Rodl, mesar; Jernej Vidmar; Marx Schneberger, klobučar; Franc Weiss, sodar; Jakob Kačar (Khatscher), mesar; Elizabeta Delak (?) (De Lagin, vdova; *gospoda* von Schnitzenbaumba dediči; Janez Legat (Legath), krojač; Adam Khobetzl, krojač; Jakob Haffner, ključavničar; Tomaža Škrbine (Sckherbina) dediči; Marina Kasal (Cassalin), vdova; Jurij Biankin (Wiankhin in Wianckhin); zidarja Stürtzenstainerja dediči; Helena Žubran ? (Schubranin); Matija Rokavec (Rokhauetz); Matije Štruklja (Strukhl in Struckhl) dediči; Jeronima Bartholey-ja dediči in za njim Matija Umek (Vmeckh), čolnar; Luke Petka (Petigkh in Petickh) dediči; Gregor Mayr, mesar; Peter Stalič (Stallitsch); Janez Dietrich, puškar (Püschler Schlosser); Margareta Kheberl, vdova; Jurija Kosa (Khuss) dediči; Lovrenc Wolff.

Im Perg da man Zum Vitzdomb Thurn gehet (ob današnji Židovski ulici).

Tu se imenujejo: Adam Okužlar (Okuschlar), mesar; Marka Robide (Rubida) dediči; Štefan Veitl, mesar; Jakob Juršin (Jurschin), sel (Pott); Miha Weiss, sodar; Marka Daniča, tesarja, dediči; Marko Pucinar (Putzinar), tkalec.

Hrenova ulica (In der Chröngassen).

Jernej Freythoffnickh; Andrej Marschall; Janez Hiller; Uršula Čurn (Tschurnin), lončarica; Gregor Hlebanja (Chlebaina); Pavel Ciriani, *lekarnar* (Appo-

¹ Pravopis je nemški in se pogosto menja. Kjer je ime nedvomno slovenski, sem ga transkribiral v sedanjo pisavo, po potrebi pa navedel tudi izvirno pisavo.

² Miklavž Klain je bil l. 1620. mestni sodnik, Krištof Otto sodnik l. 1624. in 1625., župan pa od l. 1634. do 1637. in od l. 1641. do 1643.

Sl. 13. M. Sternen, študija glave, ki gleda navzgor

tegger); Jurij Musar (Jury Mussar); Luka Piščanec (Pischanitz), za njim pa Miha Puschl; Matevž Plemenčič (Mattheusch Plementsich), sodar; Baltazarja Vratca (Wratetz) dediči; Matthes Bartt, klobučar; Jernej Lavrič, krznar; Andrej in Lovro (Laurre) Andrejčič (Andreitschitsch), deželni sel (Landschaft Pott); Gašper Musar, deželni sel; Tobija Pitterle; Gašper Perec, čevljar; Baltazar Walch; Anton Gidinelli, za njim pa Angello della Porta; Pavel Kastelec (Casteltz); Lovre (Laure) Schnell; Gašper Liechtenberger, za njim pa Nikolaj Rainschall, klobučar; Andrej Kopač (Khoppatsch), pek; Janez Radl, jermenar; Andrej Merlak (Merlackh), mesar; Andrej Premek (Premekh), krznar; Matevž Žlebnik (Schlibnickh), čevljar; Jernej Strobl, klobučar; Štefan Hoefflerle, volnar (Wohlenschlager); Janez Trettenstain; Štefana Saligmana dediči; Samuel Crainer (tudi Khrainer), žid ?; Matevž Mavsar (Mausser) kot naslednik Ande Klemenčič (Ande Clementschitschin witib); Elizabeta Haass, vdova; *gospod* Jurij Bittorfer; Luka Perdan, zlatar; Janez Ellikher, klepar; Matija Ogradnik (Ogradnickh); Jernej Mali (Jerny Mally).

Stolp na Žabjeku (Schabiekh Thurn).

Tu se imenuje najprej Pavel Tunkhl, ključavničar, ki je plačeval od kovačnice (von ainer Schmidten) 1 gld. na leto. Na njegovo mesto je prišel Tobija Pitterle, ploščar (Plattner). Najzanimivejše pa je vse- kakor, da je bila v tem stolpu *pivovarna*. Takole pravi urbar iz l. 1622.: »*Michell Khrüegl Buer Proyer hat dises 1622. Jarr das gwelb vnder dem Sabyekh Thurn sowoll das gwelbl vnder der Stiege Negst dabey ge-*

legen, in Zinss bestanden, gab dauon . . . 5 fl.« V urbarju za l. 1623. pa stoji: *Bierbreuer Zinst Vom Thurn nemblicher Michael Kriegl Bierbreuer* (dalje isto besedilo).

Istega leta je zapisan še tretji najemnik: Janez Kosiř, strojar (*»Hanns Caschier Gerber Zinst von einer auffgerichten hütten vnd offen . . . fl 5.*

»Am gang an der Ringmauer beim Altenmarkhter Thor (ob današnjem *Vožarskem potu*).

Jakob Schwailler, vrvar (*»Sailler gibt Von dem Zwinger beim Schabiekh . . . 2 fl*) in Gašper Otto, vrvar, ki je tudi plačeval 2 fl.

Vor dem Altenmarkhter Thor (pred pisanimi vrati).

Benedikt Nebergoy je plačeval za vrt 30 krajcarjev; Jurij Greill in za njim Osvald Krachler, volnar (wohlanschlag), je plačeval za hišo 1 fl. 20 kr.; Janez Hribernik, za njim Lenard Nuthy in nato Maruša Frinc (?) (Marusch Vorlinckha), ki je plačevala od hišice in vrta (von einem heussl und gartten) 30 kr.; Matija Kebar, za njim Gregor Schleyner, klobučar, je plačeval od hišice 10 kr.; Andrej Makovec (Makhouetz), *beraški strah* (*»Betl Richter«*), za njim pa Luka Tomšič; dalje *birič* (*»Scharg«*) Micula Rembtschacher in drugi *»Petl Richter«* Peter Juri (Jury), za njim pa vdova Neža Koluder (Agnes Kholludrin Wittib); končno *livar Quintilio Romano* (*»Zinst Von des hannss Albin selig Giesshietten vnd gartten in allem . . . 2 fl. 20 kr.»* in pa Tomaž Ručigaj (*»Zinst von einem grüntl gar draust beym Prikhl so Ime auf wolgefallen aussgelaassen worden« . . . 48 kr.»*).

Am Altenmarkht bey St. Jacob (Šentjakobski trg).

Tu so vpisani v urbar samo *stiški opat* in *jezuitle*. Prvi je plačeval 2 gld. in 24 kr., slednji pa so bili popolnoma oproščeni. Urbar pravi: *»Herr Abbt von Sittich gibt Järliche von seiner behaussung am Altenmarkht, für Steurn, Robaith, Wacht, vnd andere gebührliche Mitleiden 2 f 24 kr.«* Za jezuite pa: *»Herrn Abbt von Landtstrass behaussung, haben die herrn patres Societatis Jesu so zu nechst bey St: Jacob gelegen Inen, vnd Raichen Jarlich für Steurn Robait Wacht vnd andre gebiehrliche Mitleiden . . . Ist Von Irer führl. dhrl. in dem 1607 Jar befreit worden.«*

Am Narn Steig (Reber).

Neža (Nescha) vdova po Wolfu Appelu, sedlarju; Martin Grau, sedlar; *babica* (Hebam) Koncilija (Cantzilia); Bošteta (Basste) Dorna, čevljarja, dediči; Matevž Kurtzhals, sedlar; Jernej Maurus, nožar; Kocijan Jordan, krojač; Martin Kossier; Sebastijan Maček, kositar; Jurij Žlebnik, mesar; Avguštin Porau-ne; Andrej Lemovec; Luke Zieglerja, *čuvaja na stolpu* (Turner), dediči so plačevali od hišice in vrčička (von einem heussl vnd gärtl) . . . 8 krajcarjev.

Mestno kopališče na Starem trgu (Gemainer Statt Padthaus am Altenmarkht).

Tega kopališča A. Koblar v spisu *»Kopališča v Ljubljani«* (Izvestja l. 1900) ne omenja. Vrhovec, Hauptstadt Laibach (str. 71) ve sicer za to kopališče *»städtisches Officiers u. Badhaus«*, pove pa o njem le to, da je bilo na št. 6 na Starem trgu. Zato bom doslovno citiral urbar iz l. 1620.—22.: *»Das Padthaus am Altenmarkht ist Maister hannssen Voglmillern Padern widerumben aussgelaassen worden, auf ein Jar lang so*

K članku: *Marijino kronanje pri frančiškanih v Ljubljani*

Sl. 14. M. Sternen, študija glave

sich Georgi angefangen Zinst fl 35«. Pod tem prečrtano: *»Den 20. Xber A° 620 Erlegt mir Statt Camrern, in abschlag dises Zinss Christoff Pogner 20 fl. Item den 9. Apprill ao 621. Zalt mir P. ain Jar mit 15 fl. Völlig. Idest 35 fl.»*¹

Den Obern Stokh sambt allen Zimmern hat Herr M. Jochannes Putschar (Bučar) Verhörer (!) Adno cath. am Badthaus im Bestandt für das 621. Jarr P: 25 fl angenommen. Jdest — fl. 25.« Vse to je pisano z roko blagajnika Vidiča samega.

V naslednjem urbarju iz l. 1623. pa že ni več *»zalsliševalca«* Bučarja v mestnem kopališču. Tam stoji: *»Gemainer Statt Badthaus am Altenmarkht. Dass Badthaus am Altenmarkht, darin Cristoph pogner von vnderem Stokh. Vnd padtstuben fl 35—. Von Den*

¹ To je bila dokaj visoka številka, če pomislimo, da je letna županova plača tedaj znašala 50 gld. nemške veljave in še te je župan Adam Weiss prejel 31. avgusta 1620 za nazaj, od sv. Marjete 1619 do sv. Marjete 1620. Pobotnica je v mestnih knjigah o prejemkih in izdatkih za leto 1620. Opomniti pa je, da je mestni pisar Abraham Derlatsch imel v isti dobi polletno plačo po 182 gld. kranjske veljave, ki je bila tisto leto le za kako desetino manjša od nemške. — 50 gld. nemške veljave je prejel »županskega deputata« tudi župan Giovanni Battista Bernardini (*»borgomastro«*), tudi za nazaj l. 1623. Pobotnica je v *laščini* in naslovljena na S. Giovannija Cornionija.

obern Stokh im padthaus Cristoph ott. Sayller Zinst fl 25—« To je napisal višji mestni blagajnik Hanss Cornion.

Sledi rubrika, ki je prečrtana že v prvem urbarju, v drugem pa je sploh ni več. Zakaj ne, izhaja iz prečrtanega besedila:

Bey dem Vitzdomb Thor gegen dem Wasser (nekako na današnjem Dvornem trgu).

Balthauser Trometter Zinst . . 30 kr. Opomba: »Ist das heüssl durch gem: Statt *weg Pauung des Thurns Vnd Pfasterung des Plaz daselbst abgebrochen worden*, vnd ist also oedt.« Dalje: »Mehr Zinst Er von ainem andern grundt gleich darbey 40 kr.« Opomba: Insimilj wie oben.

Am Platz gegen dem Wasser (pri Cankarjevem nabrežju)

se navajajo: »Die Herrn von Landthery . . . zinsen von ainer Hofstatt . . . 40 kr, Mehr von dem andern Hauß daselbst . . . 40 kr«; kotlar Mihael Surin (Zorin ?) je imel v najemu *obzidni stolp* (»zinst von einem Thurn daselbst in der Ringkhmuer . . . 10 kr.« »Hanns Domenico Werlin Zinst von ainem *Stallele* beim Spital Thor, so Ime auf wolgefallen von E. Er. Mag. Concedirt vnd Vergünstigt worden . . . 40 kr.«)

Zanimiva beležka o mlinu »za šolo pri šenklovžu« (*Hindter der Schuell bey St. Nicolai*):

»Die aufgebaute Mühl betreffend auf dern gebey gemainer Statt etlich Tausendt gulden aufgelossen, Vnd hernacher auf der Landstände gegen denen herrn Von Laibach derentwegen entstandenen disputat, Ist widerumb oedt gelossen worden.«¹

Tomaž Zdražnik (»Thomasch Sdraschnickh zinst von dem Gartl dabey . . . 15 kr.«, prečrtano in je na listku prilepljena opomba: »dises gartel hat dass Wasser weckh geschwebt, will hinfür weill oedt, nichts geben. Jar 1621 nichts«). Voda je torej odplavila vrt.

Pri frančiškanskih vratih (»*Bey dem Closter Thor*« pri Fabijanovi hiši) so naštet:

Matevž Hrvat (Matthes Crabath), krznar; Thoman Röringer (»zinst von Zweyen gründten . . . 40 kr.« Opomba: »Ist zum *Khayl. Spital*l eingezogen worden vnd raicht nichts mehr«) in Anthoni Khnafl.

»*Bey dem Zwinger am Closter Thor*« (pri zidu ob istih vratih) se imenuje samo:

Vrvar Jacob Messl ali Mössl (»Sailler zinst von dem Zwinger . . . 4 fl.«).

»*Vor dem Closter Thor* (sed. *Krekov trg proti Poljanam*) se beležijo: »Jury« Perec, za njim pa Mihalič; Andrej »Skhrabitsch«, voznik; Matija Ostanek (Matthia Osstanickh), tesar, za njim pa »Jurry Mally«; gospod Niclas Khlain; Thomass Draschnickh je plačeval 1 fl. »von einem heüssl am Schlossberg« ter Janez Krstn. Verbec, ki je plačeval 40 kr. »vom Graben vor dem Closter Thor gegen dem Schlossberg«.

¹ O tem mestnem mlinu in jezu, ki sta ovirala odtok Ljublanice in so ju zato morali podreti, piše Valvasor v XI. knjigi, str. 678., Vrhovec pa na str. 121. (Hauptstadt Laibach). Šolo pri šenklovžu so v drugič sezidali, ko jim jo je dovolil avstrijski nadvojvoda Ernest na cvetno nedeljo l. 1418. in je temu pritrdil oglejski patriarh Ludovik (MAL, en pergament in en papir).

Sl. 15. M. Sternen, karton za skupino angelov

Pri šentjanžu (Bey St. Johans):

Pek Jurij Strenen ali Maček («Jury Strenen oder Matschickh prodt pekh»); kovač Jurij Hodnik; Hanns Peter Locatell; Petter Hainricher; Georg Greill; Toman Lukančič in pek Jurij Goste (Jurry Gasste Brott Peckh); Jožef Lazar; Gašper Dolničar; dninar Andre Zender (ain Tachwerch); Pavel Babšek, dninar; Mihael Taller; dediči Janeza Ostermana; dediči Janeza Pfannerja; trgovec Nikolaj Hrvat (Crabath Handelsman); dediči Matevža Logarja; Luka Kralj (Khraill); Leonhardt Vischkhoy, za njim: Primosch Voyda gatschar; Vencel Selan; Jerny Schilibier ter Jožef Sgantschitsch.

Kot najemniki sveta pri šentjanžu (Von den Gründten bey St. Johannes) se imenujejo:

Čevljar Andrej Rubida; Maruša Hriberniki; Matevž Murn («ain Ziechrer»); Marko Žlebnik (Marco Schlebnickh); Matevž Sumernikh, zidar; Linharda Breclja (Lienharden Wrezls Witib) vdova; krojač Matija Cunder (Zunder); Gašper Dolničar, čevljar.

Stari Lazaret (Alt Lassareth):

«Jerny Sdraschnickh ain Fuherman zalt Zins Järlichen von dem Khleinheussl beim Lasareth . . . 2 fl»

«An der Schütt Vor dem Spittall thor» (sipina pred špitalskimi vrati):

Jurij Dorn, kovač; Jernej Srakar (Srackher); Jerneja Freithoffnickha dediči («zinsen von ainem Ackher zu nechst daranbey . . . 1 fl 20 kr»).

«Bey dem Creutz vor dem Spittall Thor (pri križu pred špitalskimi vrati) je stala gostilna. Urbar pravi: «Von dem Wirdtshauss daselbst bey Creuz darinen Lucas Hladan zinst . . . 5 fl 20 kr.»

Im Purgstall (Gradišče):

Vrban Jeromančič, za njim Gregor Žorga (Vrban Jeromantschitsch an Jezo Gregor Schorga); Jacob Kherscha, krojač: «Martin Warekh zinst von einem örtl im graben hindter dem Zeughauss»;¹ Konrad Peer, sedlar, za njim pa Toman Bezjak (Wessyackh), krojač («zinst von ainem Gartl am Graben vor dem Deutschen Thor . . . 15 kr»); Basste Verbar; Florian Potratta; Marko Sdražnik in gospa Uršula Kuralt (Kuraldtin). Večinoma so plačevali od vrtov pred Nemškimi vrati.

Trnovo onstran Gradaščice s krčevinami. («Thurnau Jenseits der Khlain Laybach sambt den Neuprüchen»).

Tu je seznam precejšen. Vendar ga navajam v celoti, ker so po večini domača imena:

Pavel Ciriani plačuje od steklarne (von der Glasshieten) . . . 2 fl; Lovrenc Schwarz, sodar Luka Kholer; Abraham Derlač; Jožef Maharčič, za njim pa Jurij Schuelkho; Andrej Maurer; Jurij Bezjak (Wessackh); Janez Veslaj (Wessley in Wesloy); Marx Zdražnik; mizar Luka Rubida; Jurij Sitar; Lienhard Schuesster; Miha Dimec; Adam Matic (Mattaz); Gašper Ranta; Primož Kos (Khuss); Adam Eppich; Hanže Zdražnik; Mihael Taller; Lovre Prener; Andrej Janec (Janetz); Jernej Pipan (Jerny Vpipan); Matevž Videc (Mattheusch Videtz) in Jurij Remec; Štefan Kogler; Jurij Dimnik (Jury Dimbnikh); Marx

Lautter; Matija Bokalšek (Matthia Wokhalschekh); Miha Kramar (Cramer); Lovre šetina; Andrej Volk (Volckh); Jurij Vidič (mestni višji blagajnik je plačeval od njivice (Agherl) pri Mestnem logu 1 fl. 10 kr.); Gašper Petrič; Andrej Glajc (Glaitz); Matija Garweiss; Martin Pance; Hanže Tacer; Jurij Žagar; Osvald Rupnik; Gregor Smrekar; Martin Warekh; Hanže Dimnik; Jernej Artač, ribič, od hišice proti Ljubljani («dient von ein heusel, am ort gegen gross Laybach fluss so dess 621. angetreten . . . 40 kr»).

Mlin v Koleziji (Müll an der Collesia).

O tem mlinu, ki je o njem pisal n. pr. Vrhovnik (Izvestja l. 1905., str. 173.), ni v obeh urbarjih drugega kot sledeča opazka: «Dise Mühl hat in Statt Camer buech, Ir besondere Rubrigkhen vnd ist alda dise geföll einkhomen». V mestni knjigi o prejemkih iz l. 1620. stoji, da je mlinar «Jacob Hallossa» plačeval mestu po 40 gld. nemške veljave na leto.

Prulski travniki (Wissen zur Priell so im Khauffrecht verlichen):

Po 1 gld. 20 krajcarjev so plačevali od travnika (nekateri so imeli tudi po dva travnika): Miha Taller, Marx Stettner, gospod D. Joseph Gandin, Gregor de Luka, Janeza Dienerja dediči, Urban Khundtner, Nikolaj Crabath in meščanski špital, ki je plačeval samo 40 kr. Zanimiva je opazka na koncu: «Herrn Fortunato Juckhat (bil je mestni blagajnik) ist dises 1622 Jar Von Einem Er: Mag. der graben vnd Taycht Von Sabieckh biss Zum Witscher Thore (!), gegen raichung Järlichen 40 kr Zins auf Zechen Jarr verlichen worden.»

Gartten Im Zwinger bey St. Larentz (pri cerkvi sv. Lovrenca na Bregu).

Tega je imel zastonj sam g. mestni višji blagajnik, kot je že bila navada: «Den hat ein Jedwederer ob: Statt Camrer Innen». V urbarju iz l. 1623. pa piše: «Den bewohnt ein Yeder Statt Camrer».

Gartten im Zwinger bey dem Deutschen Thor (pri današnjem Ilirskem spomeniku).

Tudi tega je imel višji blagajnik Jurij Vidič za 2 gld.: «Georg Widitsch zinst von dem Zwinger, auf der Lingken Seyten, Über Eines Er. Magts: den 12. Xber 1622. Jar Geschechene Bewilligung fl. 2.»

Od desnega zidu pa je dajal Ludovik Agnelli 1 fl. 20 kr.

An der Ringmaur hindter der hofferischen behausung.

Tam sta bila biriča stari Cigler in Blaže: «Yetzo bewonens die 2. Gerichts Khnecht, der alte Züegler und der Blasche. derweg tregt khain geföll. P. memori» (opomba na pilepljenem listku).

Alt Zieglstadl.

Tam je imel hišico Matevž Mrak, ki je od nje plačeval 2 gld. Hišica pa je bila slaba in se je podrla. Opomba pravi: «diss heussl ist wuest vnd odt, auch beraît eingefallen.»

Mojster (gornje opekarne) Janez Gril je plačeval od njive in travnika 2 fl. 40 kr. Toda svet so prekopali in zemljo predelali v opeko.

Zato urbar iz l. 1623. ne omenja več dohodkov iz te postavke pri stari opekarni.

¹ Vrhovec pravi, da so orožarno l. 1525. premestili od Nemških vrat na Grad (Hauptst. L., str. 18).

Prodajalne na čevljarskem mostu (Laden auff der Obern Prukhen).

Bilo jih je 31, med temi l. 1620. samo 6 čevljarskih. Morda bo zanimivo, če prodajalce na sedanjem čevljarskem mostu naštejemo po vrstnem redu njihovih prodajalnic:

št. 1. Janez Greiner, klobučar, za njim pa Andrej Jankovič; št. 2. Miha Koprivšek, čevljar, za njim pa Jurij Schwarz, steklar; št. 3. Janez Roscher, steklar, za njim pa Miha Koprivšek, čevljar; št. 4. Jurij Winkhler, jermenar; št. 5. Lovrenc Winkhler, sedlar; št. 6. Krištof Conduth, jermenar; št. 7. Matevž Kurzhals, sedlar, za njim pa Marx Slana, čevljar; št. 8. Jernej Šušteršič; št. 9. Janez Breclj (Wretzl), ostrogar; št. 10. Henrik Eder, sedlar; št. 11. Rudolf Furing, *zvonar* (Glogengiesser), za njim neki »Buechfüerer«, ki pa mu ni navedeno ime, in končno l. 1623. Janez Job Weber, *knjigovez*. Morda sta zadnja dva ista oseba?; št. 12. Matevž Feichtinger, ključavničar; št. 13. Janez Gabrejna, sedlar; št. 14. Filip Kharisch, čevljar, za njim pa Matija Khunsti, tudi čevljar; št. 15. Jernej Maurus, nožar, za njim pa Ambrož Zuckhullin (tudi Zockhollin pisan), *izdelovalec sabelj* (Sablschmidt); št. 16. Peter Tax, čevljar; št. 17. Jakob Felber, ključavničar; št. 18. Mihael Remer, *urar* (Vrmach); št. 19. Katarina Khurzhals, za njo pa Konrad Stosser, »Buechfüerer«; št. 20. Matija Maurus, nožar; št. 21. Janez Wallach, čevljar; št. 22. Filip Pitschilin, za njim pa Miklavž Rubina; št. 23. Miklavž Rubina, za njim pa Janez Markovič, čevljar; št. 24. Baltazar Schwager, vrvčar (Schniermacher); št. 25. Primož Rauch, čevljar; št. 26. Baltazar Alt, čevljar; št. 27. Barbara Andrejčič, za njo pa Jakob Ramb,

ostrogar; št. 28. Adam Rojšek, čevljar; št. 29. Jakob Jakoš, čevljar; št. 30. Primož Godinšek, čevljar, in št. 31. Andrej Siber, suknostržec (Tuchscherer).

Plačevali so prva dva po 5 gld., tretji 6, ostali pa po 10 in 12 gld. urbarskih dajatev.

Pod trančo (Vndter dem Comaun).

Tu so imeli svoje prodajalne in stojnice: čevljar Gašper Perec; Samuel Crainer; Jakob Lichtenberger; Jera Kastelic (Costelkha) in lectar Baltazar Eder.

Mesnice pri spodnjem mostu pred špitalskimi vrati (Fleischbenckh bey der vndtern Pruckhen am Spital Thor).

Tukaj je bilo 7 mesnic, ki so nosile vsaka svojo številko. Mesarji, ki so plačevali po 10 gld., so bili zapovrstjo tile: Pavel Mrak; Matija Štrukelj (Matthia Strukhl) in za njim Gregor Skaršič (Sckarschitsch); Martin Wormitz, za njim Anže Somrak (Sombrackh), za tem pa Miha Kramar (Chramer); Peter Spreitzer; Miha Pavšič, za njim pa Anže Penec (Pennetz); Gregor Okužlar (Okhuschlar), za njim pa Simon Mravljinec (Mraulinitz); Mihael Skhrayner.

Branjeveke (Fratschler In der Statt).

Jera Prosser; Helena Weiss; Jera Cip (Zipin) je prodajala pred špitalskimi vrati; Ande Weiss, soda-rica; Helena Ambtman, za njo pa žena Martina Wannacka, plačevala je 1 gld. zato, ker ji je bilo l. 1621. dovoljeno kuhati na mestnem trgu (am Platz); Alena Mataj (Allena Matayaukha); Neža Skander (Nescha Scandrauka), vdoda; Neža Koluder (Nescha Kholudrauka), vdova; Urša (Urscha) Weger(in); Barbara Mekhetzeuca(!), vdova v Krakovem; Urša Glaje in Neža, žena Hrvata Januša (Nescha dess Janusch Cra-bathen weib).

K članku: **Marijino kronanje pri frančiškanih v Ljubljani**

Sl. 18. M. Sternen, Mojzes, del slike Starega testamenta pri frančiškanih v Ljubljani

VOJAŠKI NAGROBNI NAPIS IZ EMONE

D R. B A L D U I N S A R I A

V začetku septembra lanskega leta so v Ljubljani pred hišo Groharjeva ulica 3 pri polaganju plinskih cevi naleteli na majhno poznoantično grobišče, ki ga bo kustos Narodnega muzeja R. Ložar na drugem mestu objavil. V grobišču sta ležala drug poleg drugega dva sarkofaga. Kot material za enega teh sarkofagov so porabili, kakor se vidi, neki velik arhitrav. Prav tako jim je služil za pokrove starejši material, tako pri enem sarkofagu neka starejša rimska nagrobna plošča z reliefom in napisom. Ker je ta napis vsebinsko zelo interesanten in za zgodovino Emone važen, ga tu z ljubeznivim pristankom g. R. Ložarja objavljamo. O formi in o umetnostno zgodovinskem položaju te nagrobne stele bo R. Ložar sam izpregovoril. Tu za enkrat samo toliko, kolikor je potrebno za razumevanje samega napisa. (Gl. sl. Kronika 3, letnik III, str. 195.)

Plošča je iz belega apnenca, spodnji del je odlomljen, isto tako je bil pri drugi porabi odklesan ves vzvišeni reliefni okras. Višina ohranjenega dela je 1'65 m, širina 0'76 m, debelina 0'22 m, višina črk je 0'10 do 0'075 m. Plošča se končuje zgoraj z zelo nizkim zatrepom, kar je značilno za zgodnjorimske nagrobne spomenike. Izpod zatropa je gladko napisno polje brez okvira. Višina tega dela je 0'98 m. Spodaj se nahaja med gladkimi pilastri z listnatimi kapiteli, ki posegajo tudi na ozke strani plošče, reliefni okras, ki je v vsebinski zvezi s položajem umrlega: zgoraj hrastov venec z draguljem in trakom (*coronna gemmata*), pod tem kopje in samo deloma ohranjeni ščit, torej njegova vojaška odlikovanja.

Napis se glasi:

T(itus). Iunius. D(ecimi). f(ilius)

Ani(ensis). Montanus

tr(ibunus). mil(itum). VI. praef(ectus)

equit(um). VI. praef(ectus)

fabr(um). II. pro. leg(ato). II

Pokojni se je torej zval Titus Junius Montanus, bil je sin Decima in je pripadal tribusu (upravnemu okraju) Aniensis, potemtakem je bil najbrž doma iz gornje Italije. Od 3. vrste dalje je sumarično našteteta njegova vojaška kariera (*cursus honorum*). Služil je najprej šestkrat kot vojaški tribun (*tribunus militum*), šestkrat kot *praefectus equitum*, t. j. poveljnik konjeniških oddelkov, dvakrat kot *praefectus fabrum*, t. j. prvotno poveljnik inženirskih čet, pozneje nekako šef generalnega štaba pri legiji, in končno dvakrat kot vršilec dolžnosti legata, legijskega komandanta. Škoda, da nam ni izrečno povedal, v katerih vojaških enotah je služil, kakor je to drugače običajno na rimskih nagrobnih spomenikih. Zgodovinska vrednost našega napisa bi bila potem nesorazmerno večja, vendar je tudi v tej sumarični formi zelo interesanten in, kakor bomo pokazali, za zgodovino Emone važen.

Jasno se vidi, da je mož pripadal nižjemu plemstvu, t. zv. viteškemu staležu (*ordo equester*). Ko je v Rimu nekdanje nasprotje med patriciji in plebejci izgubilo

svoj pomen, se javlja proti koncu republike (od časa Grakhov) novo plemstvo (*equites*), ki dobiva za cesarstva vedno večji pomen, ker so se cesarji radi posluževali tega nižjega plemstva kot protiutež proti visokemu senatorskemu plemstvu. Vitezi so služili isto tako v vojski, kjer so jim bila rezervirana določna poveljniška mesta, posebej v avksiliarni (pomožni) vojski. Zlasti pa so jim bila pridržana razna mesta v novi cesarski upravni organizaciji. Senatorska in viteška kariera (*cursus honorum*) sta torej v glavnem jasno ločeni. Edinole služba vojaškega tribuna, kakor jo imamo tudi na začetku kariere našega T. Junija Montana, je vsaj za republike skupna. Od Cezarja dalje se pa tudi vojaški tribuni vedno bolj izbirajo iz vrst viteškega staleža in za Avgusta je samo še po činu najstarejši tribun iz senatorskega staleža. Na zunaj so se razlikovali med seboj po širokem rdečem pasu, ki so ga nosili na spodnjem robu tunike (*tribuni laticlavi* = senatorski, *tr. angusticlavi* = viteški tribuni). Viteški stalež T. Junija Montana je popolnoma jasno razviden šele iz naslednjega čina, iz *praefecturae equitum*. Ker se je rimsko konjenišvo rekrutiralo izključno iz vrst zavezniških narodov, niso mogli biti poveljniki iz senatorskega staleža, ki mu je bilo pridržano samo poveljstvo nad rimskimi državljani. Podobno je s *praefectura fabrum*. Zelo zanimiv in dokaj redek je zadnji čin, vršilec dolžnosti legata (*pro legato*).

Rimska republika od začetka ni poznala stalne vojske niti stalnih poveljnikov. Na čelu legije so bili senatorski vojaški tribuni (*tribuni militum*), ki jih je rimski narod sam izvolil kot *magistratus populi Romani* in ki so se med seboj neprestano menjavali v komandi, kar je seveda zelo neugodno vplivalo na bojno pripravljenost vojske. Šele Cezar je prekinil s staro tradicijo in postavil na čelo legije, vsaj po potrebi, posebnega komandanta, svojega odposlanca, t. j. *legatus legionis*. Ker so v legijah služili samo rimski državljani (*cives Romani*) in ker so tem mogli poveljevati samo *magistratus populi Romani*, ki si jih je narod sam izvolil v komicijah (zborih), so to mogli biti samo senatorji. Legate je postavljala seveda cesar iz vrst senatorskega plemstva, toda ker so senatorji dobivali svoj položaj edinole s pomočjo izvolitev, se je s tem obenem obdržala fikcija, da so tudi kot legati izvoljeni od samega naroda. Za velikih vojn, zlasti ko je Avgust osvojil alpske kraje in Illyricum, se niso mogli vedno ozirati na to. Prišlo je do tega, da so morali tudi sposobni oficirji viteškega staleža prevzeti poveljstvo nad legijami, toda ne kot pravi legati, ker niso bili *magistratus populi Romani*, ampak *pro legato*, torej kot namestniki ali vršilci dolžnosti legata.

Nas bi seveda najbolj zanimalo, kateri legiji je T. Junius Montanus na koncu poveljeval. Da ni umrl v Emoni morda kot upokojenec, ampak kot aktiven oficir, je gotovo. Naš napis našteva, kakor rečeno, vojaško kariero samo sumarično. Ne bomo se pa motili, če rečemo, da je to bila *legio XV Apollinaris*.

Iz Tacitovih *Annales* I 23 sl. izvemo, da so bile ob smrti cesarja Avgusta v Panoniji tri legije, ki so bile v skupnem poletnem taboru in so se tam uprle. To so bile legije: *VIII Augusta*, *IX Hispana* in *XV Apollinaris*. Za legio VIII Aug. vemo iz raznih nagrobnih napisov (CIL III 4060, 10878, 10879 in Časopis za zgod. in narodop. XXVI 1931, 186 sl. nr. 11), da je bila v Poetoviji (Ptuj). Za leg. IX Hisp. so zgodovinarji že prej domnevali, da je imela svoj tabor v Sisciji (Sisak). Ostane samo še leg. XV Apol. Njen tabor je moral biti vsekakor blizu italijanske meje. Za to govori, kakor je poudaril že E. Ritterling v svojem odličnem članku »*legio*« pri Pauly-Wissowa, *Realencyklopaedie der klass. Altertumwissenschaft*, zv. XII, dejstvo, da prevladujejo med vojaškimi napisi v Aquileji ravno napisi XV. legije, dočim so tam spomeniki ostalih panonskih legij, VIII. Aug. in IX. Hisp., v primeri s XV. legijo v veliki manjšini. Treba je tudi pripomniti, da so vsi ti napisi iz zgodnjega časa cesarstva. Iz Tacitovih analov vidimo tudi, da so panonske legije bile v skupnem taboru ne predaleč od Vrhnike (Nauportus).

Da je legija XV Apol. imela svoj stalni tabor ravno v Emoni, sledi iz sledečega razmotrivanja. Areal, ki ga obdaja znani rimski zid v Ljubljani, ima formo in točno velikost rimskega tabora za eno legijo ($522'30 \times 435'50 \text{ m} = 22'75 \text{ ha}$; prim. pregled dimenzij pri Nowotny, *Mitteilungen d. Ver. f. Gesch. d. Stadt Wien* IV 1923, 15). V spodnjih plasteh t. zv. hiše Primitiviana (insula II, prostor 6) se je našlo ob priliki izkopavanja rimsko železno orožje, meči, ščitna grba (Schildbuckel), kopje, pilum itd. (W. Schmid, *Emona* str. 100). Da je to orožje, kakor se je to domnevalo, iz neke vojašnice, ki naj bi stala v sredi civilnega mesta in ki bi se sploh ne razlikovala od ostalih civilnih poslopij, je izključeno, ker ne poznamo takih primerov. Ob Dunajski, sedaj Tyrševi cesti, blizu Sv. Krištofa, so se baje našle celo opeke z žigom XV. legije (W. Schmid, *Emona*, str. 65, op. 5). Tudi druga dejstva, ki jih bomo takoj omenili, govorijo za to, da imamo v Ljubljani ostanke rimskega vojaškega tabora.

Premestitev legije XV. Apol. na Donavo, v Karnuntum, za katero so bili merodajni strateški razlogi, se je zgodila, kakor so nam pokazala preiskovanja v tamošnjem legijskem taboru in točna interpretacija vojaških nagrobnih spomenikov (Nowotny, *Röm. Limes in Oesterreich* XII 1914, 166 sl.; Bortlik-Egger, *Ber. d. Ver. Carnuntum* 1923—25, 23 sl.; E. Polaschek, *Jahrbuch f. Landeskunde v. Nied. Oesterr.* N F XXI 1928, 40 sl.), v prvi dobi cesarja Tiberija, morda neposredno pod vtisom omenjenega upora treh panonskih legij. *Canabae*, t. j. civilna naselbina, ki se vedno razvija v zvezi z vojaškim taborom in ki v pravnem pogledu ni posebej organizirana, se sedaj ojačijo z naselitvijo veteranov, ki tvorijo nekako drugo obrambno črto, in dobijo šele sedaj rimsko kolonialno pravo. Mesto se zove po naših virih *colonia Julia Emona*. Priimek Julia dobivajo pa kolonije, ki jih je poznejši cesar Avgust pred letom 27. pr. Kr. ustanovil, torej pred časom, ko mu je senat podelil častni naslov *Augustus* — od tega časa se zovejo Avgustove kolonije *Julia Augusta* —, ali pa kolonije iz časa njegovega naslednika Tiberija. Mommsen in po njem

Nagrobni kamen iz Groharjeve ulice

razni drugi zgodovinarji so to podelitev kolonialnega prava Emoni radi bližine Italije preložili v starejšo dobo, nekako v leto 34. pr. Kr., torej v sredo Oktavianovega vojnega pohoda proti Iliriji, ko sta bila tudi Tergeste in Pola povzdignjena v čin rimske kolonije. Ali ravno dejstvo, da Emona v prvem času cesarstva ni pripadala Italiji, kakor obe omenjeni mesti, ampak je bila šele okoli l. 200 po Kr. priključena Italiji, dalje dejstvo, da je bila Emona l. 16. pr. Kr. ob priliki aneksije Norika ločena od te province in dodeljena vojaško zasedeni provinci Panoniji, odnosno ob tem času še nedeljenemu Iliriku, dokazuje, da je Emona imela ob času aneksije Norika še vojaško

posadko. Legijski tabor in mesto s kolonialnim pravom pa sta do časa Hadriana nezdržljiva. Radi tega je tako zgodna podelitev mestnega prava Emoni, kakor se to navadno misli, tudi brez ozira na tedanji strateški položaj, izključena. K temu pride še to, da Avgust v svojem poročilu (*index rerum a se gestarum*, po ohranjeni kopiji, zvanem navadno Monumentum Ancyranum), ki ga je sam sestavil o svojih delih in ki je bilo ovekovečeno na dveh bronastih ploščah pred njegovim mavzolejem v Rimu, v 28. poglavju, ko našteva po imenu province, v katerih je ustanovil kolonije, Panonije odnosno Ilirika sploh ne omenja, iz česar sledi, da na tem ozemlju sploh ni ustanovil nobene kolonije.

Z druge strani se je do sedaj premalo upoštevalo, da so se tudi kolonije, ki jih je ustanovil Avgustov naslednik Tiberij, zvale samo *colonia Julia*. Cesar Tiberij je bil, kakor je znano, od Avgusta po adoptaciji sprejet v *gens Julia*, ni pa se, kakor poroča Cassius Dio, posluževal častnega naslova Augustus, zlasti ne v prvem času. Kolonije, ki jih je on ustanovil, se torej niso zvale *colonia Julia Augusta*, ampak prosto *colonia Julia*. Iz vsega tega sledi, da je bilo kolonialno pravo podeljeno Emoni šele po prihodu legijske posadke v prvem času cesarja Tiberija.

Če je dopolnitev zadnje vrste na obeh fragmentih nekega velikega stavbnega napisa (sedaj v Narodnem muzeju v Ljubljani) točna in če smemo tu res čitati »*murum dederunt*«, potem se sedaj (nekako v aprilu — maju l. 15. po Kr.) v Emoni dozida obzidje, ki je bilo prvotno še namenjeno vojaškemu taboru, sedaj pa služilo novo stvorjeni koloniji. To obzidje — vsaj v svojem zgornjem delu — pa vsekakor ni identično s še danes ohranjenim in vidnim, tipično poznoantičnim »Rimskim zidom« v Ljubljani. V območju tega obzidja so bile najbrž naseljene veteranske rodbine, pri čemer gotovo niso takoj zazidali vsega razpoložljivega prostora (kar je že domneval W. Schmid,

Oesterr. Jahresh. XIX/XX Beibl. 164). Ob cesti, ki pelje iz tabora proti severu, torej na sovražni strani, se šele sedaj razvije neka nekropola (pokopališče). Značilno je, da začne vrsta rimskih novcev iz nekropole ob Tyrševi cesti šele z nastopom vlade cesarja Tiberija (to so novci z napisom *Div. Aug. pater*). Tudi keramične najdbe se ujemajo s tem (Nowotny n. n. m.).

Pa se vrnimo zopet k našemu nagrobnemu spomeniku! Lahko rečemo torej, da je umrl T. Junius Montanus bržkone v času cesarja Avgusta v Emoni kot interimistični komandant legije XV Apol. Da bi bil nagrobni spomenik iz časa pred bitko pri Akciju, je formalno in vsebinsko nemogoče. Da bi bil iz časa po Avgustu, istotako ni verjetno. Neki terminus ante quem tvori vsekakor doba cesarja Klavdija. V karieri T. Junija Montana manjka namreč t. zv. *prae-fectura cohortis*, komanda nad avksiliarno kohorto, čin, ki je od časa Klavdija dalje obvezen za daljnjo vojaško kariero viteškega staleža (prim. Sueton, vita Claud. 24). Isti cesar je tudi odredil, da se mora *prae-fectura equitum* opravljati pred legijskim tribunatom, kar tudi še ni primer na našem napisu. Ni pa nam treba, da gremo tako daleč nazaj, že iz tega razloga, ker Emona ob tem času sploh ni imela več posadke.

Pobavili smo se malo bolj obširno s tolmačenjem tega napisa, da bi pokazali veliki pomen, ki ga ima ta nova najdba za zgodovino Emone. Naš spomenik je nov člen v verigi dokazov, da imamo na ozemlju, obdanem s t. zv. rimskim zidom, prvotno tabor legije XV. Apol., ki je ostala v Emoni do začetka vlade cesarja Tiberija. Če bo torej sedaj novi napis razstavljen v novem mestnem parku ob rimskem zidu, je to zanj najbolj primerno mesto. Saj je T. Junius Montanus ravno tukaj deloval. Želeti bi bilo samo, da se ta važni spomenik tako razstavi, da bo sicer dobro viden, pa vseeno zavarovan pred poškodbami.

K ZGODOVINI KNEŽJEGA DVORCA V LJUBLJANI

D R. R U D O L F M O L È

Na prostoru kjer zidajo novo poslopje univerzitetne knjižnice, je stala svoj čas najlepša in največja ljubljanska palača, ki jo je postavil 55. kranjski deželni glavar Wolfgang Engelbreht grof Turjaški (Auersperg) in so jo imenovali Knežji dvorec. Velikonočni potres l. 1895. je ponosno poslopje sicer precej poškodoval, vendar bi se bila ta arhitektonska umetnina z majhnimi žrtvami in dobro voljo še lahko ohranila.

Kdaj je to poslopje nastalo, ni bilo natančno znano, vendar smo po naključju zvedeli, kdaj se je začelo zidati. Dne 1. februarja t. l. je namreč pri kopanju temelja za novo univerzitetno knjižnico udaril delavec z rovačo na neki kamen, ki se je razbil in pokazal lepo bleščečo ploščico. Kamen je bil približno 1½ metra globoko v zemlji v temelju Knežjega dvorca pri njega glavnem vhodu v Gosposki ulici. Delavec je oddal najdeno ploščico svojemu gospodarju, g. stavbe-

niku M. Curku. Dobro ohranjena ploščica je srebrna in pozlačena z 22karatnim zlatom, dolga je 10,7 cm, 9,4 cm visoka, približno ½ mm debela in ima na obeh straneh vrezane napise. Prva stran nam pove ime Wolfa Engelbrehta Turjaškega z njegovimi častnimi in uradnimi naslovi, na drugi strani pa beremo, da je začel zidati palačo, t. j. Knežji dvorec dne 20. aprila 1660.

Ploščica je reproducirana skoraj v naravni velikosti.

Napis je tale:

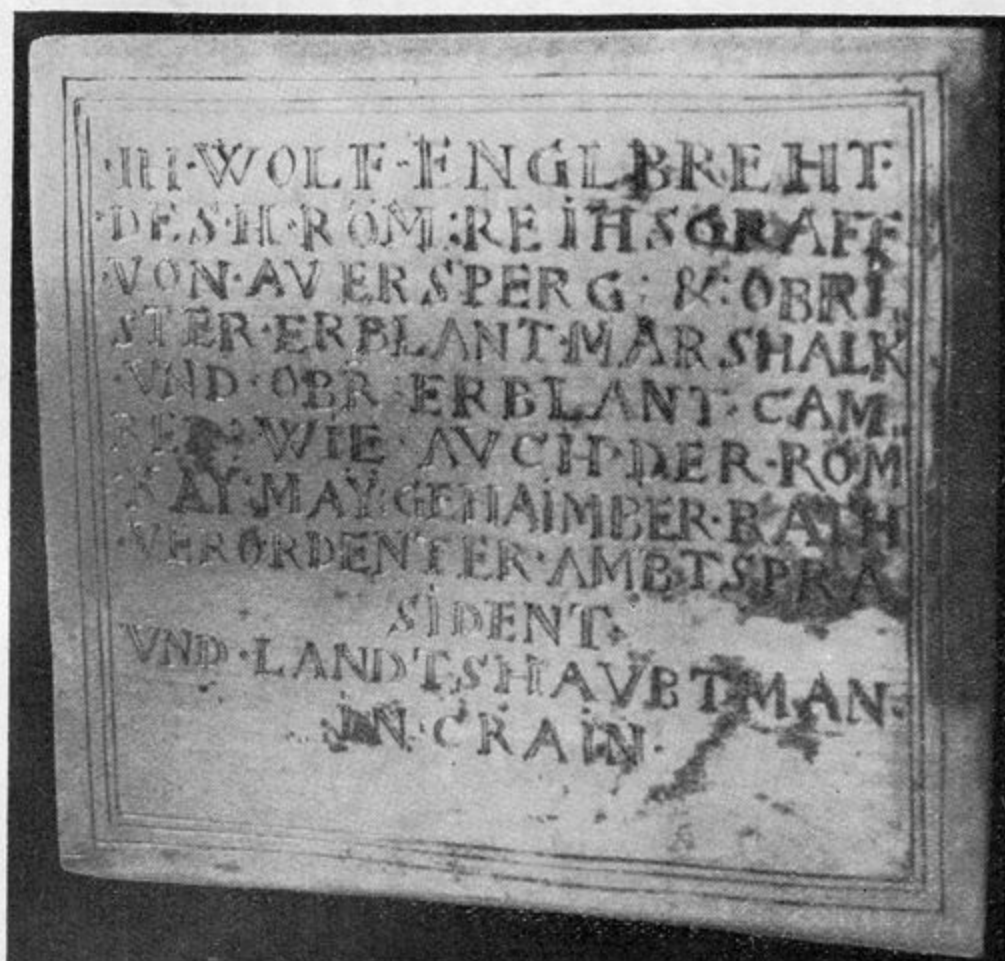
· IH · WOLF · ENGBREHT ·
· DES · H · RÖM : REIHSGRAFF
· VON · AVERSPERK : & : OBRI-
STER · ERBLANT · MARSHALK
· VND · OBR : ERBLANT · CAM-

SL. 17. M. STERNEN PRI IZVRŠEVANJU FRESKE MARIJINEGA KRONANJA
V FRANČIŠKANSKI CERKVI V LJUBLJANI

Pozlačena plošča, ki so jo našli pri zidanju univerzitetne knjižnice v temeljnih zidovih nekdanjega Knežjega dvorca

RER · WIE · AVCH · DER · RÖM
 · KAY : MAY : GEHAIMBER · RATH
 · VERORDENTER · AMBTSPRÄ-
 SIDENT ·
 VND · LANDTSHAVBTMAN ·
 · IN · CRAIN ·
 · HAB · DISES · GEBEY · IN · GOTTES
 · NAMEN · ANGEFANGEN · DEN XX
 · APRILIS · M · DC · LX ·
 · FORTVNAM ·
 · REVERENTER · HABE ·

Prevod: Jaz, Wolf Engelbreht svete rimske države grof Turjaški in najvišji dedni deželni maršal in najvišji deželni komornik kakor tudi rimskega cesarskega veličanstva tajni svetovalec, uradni predsednik odbornikov in deželni glavar na Kranjskem
 (na drugi strani)

sem to poslopje v božjem imenu začel dne 20. aprila 1660.

(grb)

Imej v časti usodo.

Ta letnica je važna, ker bo ovrgla marsikatero krivo datiranje. Vrhovec piše: »Die ursprünglich in gerader Linie verlaufende Mauer erlitt später, u. z. im Jahre 1642 eine kleine Veränderung, als nämlich das Auersperg'sche Palais erbaut wurde und ein Theil desselben wegen Platzmangel, oder besser gesagt, der grossartigen Anlagen des Baues halber, über die Befestigungslinie hinausgeschoben wurde. Der Fürst führte die abgebrochene Ringmauer bogenförmig um sein Palais auf.« (Hauptstadt Laibach, str. 14). Isto tudi na str. 141, ko pravi pred natančnejšim, po Valvasorju posnetem opisu te palače: »Gegenüber dem Landhause erhob sich seit 1642 ein stolzerer Bau, 4. das Auerspergpalais.

Kje je Vrhovec dobil to letnico, nisem mogel do-
 gnati; tudi sam je ni dokumentiral.

G. mestni arhivar Fabjančič me je ljubeznivo opo-
 zoril na sezname prodane opeke iz mestne opekarne;
 priključeni so knjigam o dohodkih mestnega magi-
 strata (Empfangs-Buech in Ziegl Register).

Pregledal sem si registre iz let 1640, 1642, 1644,
 1646 (registrov iz let 1641, 1643, 1645 ni več v ar-
 hivu). Potem sem prelistal registre iz let 1659, 1660,
 1661, 1663, 1664, 1665 (registrov iz let 1662, 1666,
 1667 ni več v arhivu).

Imenovani Turjačan je kupil l. 1640. 4900 kosov
 razne opeke (Mauerziegl, Gewelbziegl, Pflasterziegl)
 skupno za 54 fl. 40 kr. — Leta 1642. pa za 304 fl.
 66 kr. 2 vinarja 36.050 kosov razne opeke (Mauer-
 ziegl, Gewelbziegl, Hohlziegl, Gesimsziegl). L. 1644.
 vsega skupaj 950 kosov (Hoolziegl, Thochziegl) za
 24 fl. 18 kr. 3 vin. — L. 1646. je kupil 7500 (Mauer-
 ziegl, Hoolziegl, Tachziegl, Gewelbziegl) za 50 fl.

Važno je leto 1642., ker je tega leta W. E. Auersperg
 potreboval mnogo opeke, vendar bi ta množina ne za-
 doščala za zidavo tako ogromne palače, kakršna je
 bila Knežji dvorec.

Pisar je pri vsakem kupcu natančno pripisal imenu
 še uradne in častne naslove ali pa samo uradni ali
 častni naslov. Kakor je znano, so bili Turjačani dedni
 deželni maršali (Landtmarschalcks — tudi drugače
 pisano) in komorniki (Camrer) že najbrže od l. 1450.
 (Valvasor, Die Ehre, IX. 10—11.) — Pisar je napisal
 v registru l. 1842. »grofovsko milost gospod deželni
 maršal« (Ihrer Grafflichen Gnaden Herrn Landtmar-
 schalcks), še prej 1640 »njegovi milosti gospodu de-
 želnemu maršalu« (Jhrer Gnaden Herrn Landmar-
 schalk). L. 1644. so prodali opeko »gospodu, gospodu
 Wolfu Engelbrehtu grofu Auerspergu« (»Herrn Herrn
 Wolf Engelbreht Graffen V. Auersperg«); sedaj brez
 naslova! — W. E. Auersperg je postal 1649 deželni
 glavar (Valvasor, Die Ehre, IX. 67.)

Kakor smo videli gori, je bila množina opeke premajhna, da bi bila mogla zrasti tako velika palača, a tudi po naslovih, ki jih pripisuje pisar kupcu, lahko sklepamo, da Knežji dvorec ni mogel nastati že l. 1642.

Ako si pa pogledamo registre iz leta 1660. in leta 1661., je množina opeke tako velika, da bi se moglo sezidati v dveh letih tako veliko poslopje, kakršno je bilo Knežji dvorec, če prištejemo še veliko množino kamenja za temelje in spodnje zidove.

Leta 1660. je mestna opekarna prodala »Njegovi ekscelenci gospodu deželnemu glavarju« (Jhre Excellenz Herrn Landtshaubtmann) ali pa »Njegovi ekscelenci gospodu grofu Auerspergu« (Jhre Excellenz Herrn Graffen v' Auersperg) razne opeke za 1042 fl. 44 kr. Ta opeka se je razdelila takole: 67.300 kosov zidne opeke (Mauerziegl), 64.000 kosov opeke za oboke (Gewelbziegl), 11.400 kosov strešne opeke (Tochziegl), 400 kosov polovične strešne opeke (halbe Tochziegl), 1000 kosov (Gescheibsziegl), 200 kosov polovičarjev (Halbziegl); poleg tega je kupil še 2 jami apna (2 Loch Kolch). — L. 1661. je izdal deželni glavar 842 fl. 91 kr. 3 vin. za 50.000 kosov zidne opeke (Mauerziegl), 47.000 kosov opeke za oboke (Gewelbziegl), 16.200 kosov strešne opeke (Tochziegl) in 150 kosov polovičarjev (Halbziegl). —

Zanimiv je datum 13. oktobra 1661, ko so prodali deželnemu glavarju 200 kosov strešne opeke za 1 fl. 32 kr., ker sicer nisem nikjer našel nobenega datuma. Zanimivo je tudi dejstvo, da je deželni glavar še po tem času kupil 12.000 kosov strešne opeke. Gotovo je to dokaz, da so prav takrat najbrže pokrivali to veliko poslopje. Kako je bilo l. 1662., ne morem dognati, ker ni več registra v arhivu. V splošnem morem samo sklepati, da je bilo poslopje dovršeno, ker je mestna opekarna prodala vse leto samo za 1637 fl. 1 kr. opeke. To skupno vsoto izkazuje Knjiga o dohodkih, medtem ko je bil celoten izkupiček v l. 1661. 3022 fl. 57 kr., v l. 1660. pa 2938 fl. 39 kr. 2 vin. L. 1663., 1664., 1665. je izdal Auersperg vsote 73 fl. 30 kr., 72 fl. 9 kr. in 21 fl. To opeko je dež. glavar najbrže potreboval za kakšna majhna popravila ali pa tudi za kake dozidave.

Ako si ogledamo še naslove, ki jih je pripisal pisar W. E. Auerspergu, in jih primerjamo z najdeno plo-

ščico, moramo z vso zanesljivostjo potrditi, da se je Knežji dvorec res začel zidati l. 1660., kakor pravi ploščica, zakaj prav v l. 1660. je W. E. Auersperg postal tajni svetnik¹ in se mu je s tem priznal naziv »ekscelence«. Ako pogledamo register iz leta 1659., vidimo, da ga pisar imenuje samo »Landtshaubtmann«, a ne še »ekscelence«. Tudi nakup opeke je bil v tem letu še prav neznan.

Prvi, ki je resno začel dvomiti, da so Knežji dvorec sezidali že l. 1642., je bil dr. Fr. Stelè v svoji študiji »Valvasorjeva Ljubljana« (GMS, 1928). Iz materiala, katerega je našel v zagrebški vseučiliški knjižnici in obdelal v tej študiji, se mi zdi posebno važna slika obzidanega plemiškega dela okrog *Novega trga* (stran 84, slike 39, 40). Na podlagi izčrpnega študija tega in drugega istočasnega materiala se odloči za postanek slike med 1660—70 (str. 86). Med svojim dokazovanjem pa izraža dvom, da bi bil dvorec nastal poprej (str. 94).

Kako pa je mogel Heinrich Costa² trditi, da je Knežji dvorec sezidal knez Ivan Vajkard Turjaški leta 1673., je nerazumljivo. (Ta trditev se ponavlja tudi v MHK, 1857, str. 31.) Saj je že Valvasor (XI., 671) zapisal, da je palača bila last grofa E. V. Engelbrehta Turjaškega, deželnega glavarja. — Morda je nastala ta beležka na ta način, ker je bil Ivan Vajkard prvi knez Turjaški in se je preselil še isto leto po V. Engelbrehtovi smrti (28. IV. 1873) v Ljubljano in se je po njem potem imenoval »Knežji dvorec«.

Knežji dvorec se je začel zidati l. 1660., kar nam dokazuje najdena ploščica. Kdaj se je dozidal, ni natančno znano. Na vsak način pa nekaj let pozneje. S tem, da smo ugotovili to letnico, odpade — kakor rečeno — marsikatero drugo datiranje, zlasti razne trditve in kombinacije Petra Radiča o gledaliških predstavah v Knežjem dvorcu pred šestdesetimi leti sedemnajstega stoletja. (Glej o tem St. Škerlj, Italijanske predstave v Ljubljani od XVII. do XIX. stoletja, Kronika I, 103.)

¹ MHK, 1857, 31.

² Reiseerinnerungen aus Krain, 1848, str. 25.

Grb, ki je z izredno natančnostjo vrezan v drugo stran plošče

NOVOMEŠKI MEŠČANI V 18. STOLETJU

I V A N K O Š T I A L

Dolenjski muzej je dobil od novomeškega magistrata dva debela, v svinjsko usnje povezana folianta, ki se tičeta občinskih zadev v 18. in deloma še v 19. stoletju.

Prvi ima nadpis: »Catalogus deß Ehrßamben Raths und Gemeinde dißer Landfürst: Statt Rudolphswerth« in sega od l. 1715. do 1784. Obsega pa tri oddelke: imenike članov 1. notranjega in 2. zunanjega svetovalstva in 3. občinskega svetovalstva, ki je imelo 48 glav.

Prvi član notr. svetovalstva je J. J. Novak, izvoljen l. 1715., zadnji pa Fr. Grm, izvoljen l. 1782. Pri vsakem je povedano, v katerih letih je bil mestni sodnik, špitalski mojster ali mestni blagajnik. Če smemo sklepati po priimkih, je bilo največ Nemcev: Drölb, Langer, Pettermann, Ebner, Meitinger, Strobl, Burger, Merkhel, Seyfridt, Staub, Moohr, Tanzmann, Ruess, Sager... Člani *zunanjega* svetovalstva so se imenovali tudi »die Herren Vierundzwanziger«, ker jih je bilo 24; tukaj so slovenski priimki v večini. Enako je pri občinskih zastopnikih. — Omembe vredno se mi zdi, da so bili nekateri kot nevredni izključeni iz notranjega ali zunanjega svetovalstva (»excludirt«, »ausgeschlossen«): Andrej *Perovšek* dne 23. X. 1741 zaradi hudodelstva; Janez *Graylandt* 7. VII. 1744 zaradi hudodelstva »ausgelöscht«; blagajnik V. *Skubec* 23. VI. 1783 oddan v kriminalni zapor in izbrisan; padar Jože *Zalokar* (»Sallacher«) 2. VII. 1763 v polnoštevilni seji »na veke« izključen, ker je ob kolekturi pri sv. Florijanu »prevzetno govoril«, češ, naj mu sv. Florijan »die posteriora lecke«; F. *Schükh* 26. IV. 1765 zaradi nepokorščine proti mestnemu sodniku; Tomaž *Merjasec* (brez letnice) zaradi klepetavosti; Martin *Gorenjec* 28. X. 1746 zaradi hudega jezika; K. *Čine* brez razloga in letnice, tako tudi Fr. Grm; A. *Kocijančič*, klobučar, 8. II. 1752 brez navedbe razloga.

Drugi foliant ima nadpis: »Raths-, Ausschuß- und Bürger-Matricket der landesfürstl: Kreisstadt Neustädtl in Krein« in ima 5 oddelkov: I. imenik članov svetovalstva, II. meščanskega odbora, III. meščanov po letih, IV. zapisnik važnejših dogodkov in V. abecedni seznam meščanov. Podpisal se je Fr. S. Janežič, mestni sindik, svetovalec in meščan l. 1797. Zapisana dejstva obsegajo čas od l. 1742. do 1811. —

Na 2. strani bereš, da mora biti po »sistemu« iz leta 1760. mestno svetovalstvo sestavljeno iz 1 sodnega upravnika, 1 mestnega sindika, 4 notranjih in 4 zunanjih svetovalcev, 1 sluge (z naslovom mestnega stražmojstra) in 4 policijskih stražnikov. »Službeno osebje« pa mora obsegati 1 blagajnika, 2 zaprisežena stražnika mestnih vrat, 2 gozdna hlapca, 2 sodna služitelja in 1 bobnarja. — Med meščani so bili: 8 *mesarjev*: Fr. Kalčič, A. Fabijan, F. Smrekar, J. Gregorič, M. Fuchs, M. Rohrmann, J. Grollnig, M. Rohrmann; 1 *materialist*: J. Jacomini (Lah); 5 *kramarjev*: Dom. Rizzoli (Lah), J. Moratelli, (Lah), M. Mohorčič, L. Kršič, F. Košir; 1 *kavarnar*: J. Marchese (Lah); 1 *krčmar*: J. Kuthiaro (Lah); 4 *trgovci*: J. Fabiani (Lah), A. Kanduč, J. Mohorčič, J. Škrem; 1 *kositrar*: A. Sartori (Lah); 6 *ključavničarjev*: Fr. Wolf, M.

Wolf, J. Pogačnik, J. Preme, T. Kuschmann, J. Potokar; 3 *irharji*: J. Nessing, J. Hofmann, J. Braunsseis; 3 *nogavičarji*: R. Groß, M. Zalokar, J. Goegel; 9 *tkalcev* (»Leinweber«): J. Govekar, M. Hribrnik, G. Ponemšek, Bl. Jahn, J. Kastelec, Fr. Potokar, A. Miklič, D. Reznuznik, Fr. Penca; 14 *krojačev*: G. in J. Smrekar, Fr. Sovan (v Ločni), M. Košak, Fl. Kinsky, J. Mravlje, M. Brunner, J. Sekula, J. Mausser (Kočevce), J. in Fr. Nadel, N. Noll, A. Fischer, J. Kušar; 1 *padar*: Jožef Zalokar; 5 *mizarjev*: L. Košir, A. Nagel, G. Vollmann, J. Fridrich, J. Vidic; 1 *kipar* ali *podobar*: A. Fridrich; 3 *iglarji*: A. Gregorič, J. Wolf, Fr. Wolf; 4 *podkovniki*: M. Bertoncelj, Fr. Brezovar, Fr. Redl, J. Rizinger; 4 *klobučarji*: Fr. Pall, T. Wohner, J. Prung, G. Wohner; 16 *strojarjev*: M. Ancelj, F. Gadner, Fr. in M. Luzar, M. Ibljanšek, L. Papež, F. Pečak, J. Mirtič, A. Kastelec, A. Zurec, J. Peletič, Fr. Krammer, T. Kostrevec, J. Ovsec (»Aussez«), Fr. Kocijan, J. Hitevec; 2 *lekarnarja*: A. Žagar, J. Schrott; 2 *lončarja*: M. Greiland, K. Schleibach; 2 *kolarja*: J. in M. Unterlockauer; 2 *usnjarja*: A. Nachtigall, Fr. Papež; 2 *glavnikarja*: Gr. Ivančič, M. Lusner; 2 *puškarja* (»Pichsenstifter«): Ign. Rotter, M. Žagar; 6 *krznarjev* (»kožuharjev«): M. Ovniček, J. Bizjak, Fr. Perger, J. Beja, J. Hofbauer, A. Kočevar; 2 *črnivca* (»Schwarzfärber«): A. Žagar, S. Lampič; 7 *pekov* (»Brodbeck«): A. Einicher (v Bršljinu), A. Žitnik, P. Šparavec, A. Kaplja, L. Bevšek, J. Golob, M. Štibrník; 14 *čevljarjev*: M. Einicher, S. Šiška, J. Zajec (»Seiz«), J. Valenčič, J. Maren, A. Prockl, J. Perger, M. Pretner, L. Kollmann, K. Kopecky, M. Kastelec (»Stöhrschuster«, ker je po hišah popravljajl čevlje), V. Križman, P. Tomec, J. Spreiz (»Landschuster« = vaški čevljar); 1 *kordovanar* (»Corduanmacher«): U. Melz; 2 *kirurga* (»Wundarzt«): J. Schreyer, V. Margraff; 1 *pasar*: Fr. Burger; 1 *steklar*: J. Mohorčič; 1 *brusač*: J. Hantschel; 1 *svečar*: Dizma Grm; 2 *mlarja*: J. Reichl, A. Kalčič; 1 *motvozar* ali *vrvar*: Fr. Peer; 1 *urar*: G. Gradin; 3 *brivci*: Fr. Vodnik, P. Ziegler, Fr. Hackoffer; 2 *sedlarja*: Ph. Mottweiß, S. Schwarz; 1 *kmetovalec*: Ign. Golob; 1 *kotlar*: A. Jaeger; 2 *vrvarja*: B. Stricker, Fr. Mayer; 2 *sodarja*: M. Sederl, J. Ambrožič; 1 *dimnikar*: K. Kohl; 1 *knjigovez*: T. Šliber; 2 *železninarja*: A. Kanduč, J. Bačar (»Watscher«); 1 *rokavičar*: H. Prockl; 1 *trgovski uslužbenec*: S. Kanduč; 1 *barvar kož* (»Fellfärber«): J. Witter; 1 *mlinar*: B. Ahlin; 1 *jermenar*: A. Redi; 1 *pozlatar* in *slikar*: A. Hausbaum; 1 *zidar*: M. Kušar; 1 *kamnosek*: J. Hartl; 3 *brez obrta*: J. Sager, K. Banko, J. Kovačič; 1 *fijakar*: Ign. Kalčič; 2 bivša načelnika mestne straže: V. Vesel (»Vesseu«), J. Gregorič; 2 *grajščinska upravnika*: A. Berneker (na Hmeljniku), Fr. Radoni (na Ruprčvrhu); 11 *lastnikov hiš*: S. Govekar, J. Maček, M. Nagel, M. Wenger, L. Luckmann, Fr. Krašovec, J. Lušin, F. Janežič, J. Ambrožič, M. Pressl, J. G. Jelovšek; 1 *komisar pri okrožnem uradu*: A. Taufferer; 1 *meščanski sin*: Fr. Grm.

V zadnjem oddelku se poroča o važnejših dogodkih od l. 1795. dalje: 18. II. 1795 požar v hiši, ki je bila last kostanjeviškega samostana; 16.—17. VIII. 1795

požar v Mottweisovi in sosednih hišah; mes. junija 1796 je bil sindik Luka Rodè na pritožbo mestnega svetovalstva radi »nemirnega vedenja, raznih intrig in pristranosti« odstavljen; 3. IV. 1797 je prišla v mesto (in kmalu odšla) četica francoskih šasêrjev; od 21. IV. do 22. X. je bil tu nastanjen bataljon hesenskih vojakov v angleški službi. Meseca decembra 1797 je bil Fr. N. Persich, prošt in mestni župnik, na

pritožbo župljanstva (»Pfarrmenge«) radi različnih npravstvenih pregreškov z najvišjim odlokom (»höchste Resolution«) odstavljen; njegovo mesto ja zavzel trebanjski župnik R. Zierheim. — Meseca avgusta, septembra in oktobra 1798 so bili potresni sunki, potem izredno huda zima; Krka je zamrznila. Meseca januarja 1799 so preložili pokopališče z »vranjega griča« (Rabenberg) na prostor pred župno cerkvijo, itd. —

PREŠERNOVA ULICA V LJUBLJANI PRED 170 LETI

V I K T O R S T E S K A

Avguštinci v Ljubljani so dali tiskati bakrorezno sliko, ki predocuje Mater božjo dobrega sveta in avguštinsko (sedanjo frančiškansko) cerkev s samostanom in s kosom sedanje Prešernove ulice.

Bakrorezna slika Matere božje dobrega sveta

Bakrorezno sliko (148 × 82 mm) obroblja rokokoski okvir z nadrobno razčlenjenimi školjkami.

Gornja polovica zavzema podobo M. B. dobrega sveta. Risba kaže dobrega umetnika, bržkone Fortunata Werganta, ki je bil rojen v Mekinjah (1721), krščen v Kamniku, umrl v Ljubljani 1769. Gotovo je Wergant naslikal tedaj oljno sliko za cerkev, kakor je njegovo delo žalostna M. B., ki se nahaja v oltarju na listni strani ob svetišču iste cerkve. Po tej oljni sliki, ki se nahaja v cerkvi v srebrnem okviru na oltarju sv. Derata, je slikar potem narisal našo sliko za bakrorez, ki ga je urezal v Augsburgu Klauber.

Sliko M. B. dobrega sveta so začeli častiti l. 1763. v Desanzanu v Gorenji Italiji. Ta slika se je potem v nešteti posnetkih širila po svetu in prišla je tudi k nam. Pri nas je napravil nekaj lepih posnetkov Fortunat Wergant in pozneje Janez Potočnik.

Spodnji del slike zavzemajo avguštinska (frančiškanska) cerkev, samostan in del Prešernove (prej Slonove) ulice. Cerkev se v tem času bistveno ni spremenila, pač pa v malenkostih. Na cerkvenem pročelju opazujemo naslednje spremembe: K vhodu vodijo le glavne stopnice, stranskih ni opaziti. V dolbinah nad vhodom in ob straneh ni zaslediti kipov Boga Očeta, Dev. Marije in angela Gabriela, tudi ne napisa: Ave, gratia plena! Mogoče in verjetno je, da so bili kipi že prvotno v dolbinah, toda zaradi majhne oblike slike niso zaznamovani. Na prostoru, kjer je Wolf naslikal lepo fresko »Angeli molijo sv. Rešnje Telo«, so bila prej tri okna. Prav tako so bila narejena okna na robu pročelja na desni in levi strani. Ta okna so sedaj zazidana; v višini I. nadstropja je naslikal P. Aleksander Roblek sv. Frančiška Asišk. in sv. Antona Pad. Na vrhu pročelja je sedaj ura, ki je prej ni bilo.

Tudi samostan je v bistvu enak sedanjemu, le v posameznostih moremo opaziti razlike.

Na levi poleg samostana vidimo samostansko dvorišče z ograjo. Na dvorišču stoji gospodarsko poslopje in neka manjša stavba, ki je pa na bakrorezni sliki videti le s skrajnim koncem. Tako imamo spomin na Prešernovo ulico, kakršna je bila, preden je magistrat postavil dolgo in nizko trgovsko hišo v tej ulici.

Kdaj je nastala risba za bakrorez? Iz spodnje krajevne slike ne moremo sklepati na starost bakroreza; samo to lahko trdim, da je moral nastati pred 25. sept. 1842, ko je bil odprt novi kameniti frančiškanski most. Znano je namreč, da so mestni očetje sklenili, da podro stari leseni most, ki je bil obremenjen s

trgovskimi kolibami, in sezidajo novega iz kamna. Ker so tako izginile kolibe, so trgovci zahtevali, naj jim magistrat nakaže nov prostor. Zato je bil magistrat prisiljen zgraditi trgovcem nadomestilo; tako je nastala trgovska hiša v Prešernovi ulici. Na sliki te trgovske hiše še ni, torej mora biti slika starejša.

Bolj natančno pa nam pomaga dognati starost slike zgornji del: podoba Marije dobrega sveta. Kakor smo že omenili, se je češčenje te vrste slik začelo v Desanzanu v Gornji Italiji l. 1763., kjer je izvirnik te slike. Odtod se je češčenje urno širilo. Tudi v ljubljanski škofiji so jo zelo častili in nje posnetke so naročale cerkve in zasebniki. Med našimi slikarji jih je največ naslikal Fortunat Wergant. Znano je, da so imeli v avguštinski cerkvi sliko M. B. dobrega sveta. Gotovo jo je naslikal Fortunat Wergant, ki je napravil za isto cerkev še drugo sliko, namreč žal. M. B., ki se nahaja na oltarju na listni strani ob sve-

tišču. Kot predlogo za bakrorez je torej Fortunat Wergant narisal M. B. dobrega sveta in spodaj samostansko cerkev s samostanom vred. Bakrorezna slika je narejena natančno po oljni sliki in kaže vso ljubkost svojega izvirnika.

Bakrorez je urezala v Augsburgu tvrdka Klauber s podpisom: Klauber Cath. sc. A. V. (= Klauber Catholicus sculpsit Augustae Vindelicorum). Napis na sliki se glasi: Das Gnaden Bild Mariae von Guten Rat, welches in der Kirchen deren W. W. Ehrw. P. P. Augustinern zu Laybach vor dem Spital - Thor mit sonderbahrer Andacht verehret wird.

Podpisani Klauber je gotovo Janez Krstnik Klauber, roj. v Augsburgu l. 1712., umrl prav tam l. 1774. (Müller - Singer, Allg. K. L., II, 346.) Slika je morala torej nastati med l. 1763. in 1769., t. j. med začetkom češčenja in med smrtjo slikarja Fortunata Werganta.

JANEZA TRDINE OPIS LJUBLJANE V MENGEŠKEM NAREČJU

D R. A L O J Z T U R K

Ko si je bil reški krčmar »Alle quattro porte« Florijan Virk v Bršlinu pri Novem mestu kupil posestvo s krčmo, se je v pozno jesen 1867¹ z njim in s svojimi knjigami preselil tja tudi njegov rojak in najemnik Janez Trdina, ki je hotel »našo narodnost in značaj in sploh vsa svojstva našega plemena« študirati na Dolenjskem, »v tej glavni in najčvrstejši koreniki Slovenstva«.² V avtobiografski povesti »Ivan Slobodin« sam pripoveduje, da so ga prečenski župljani kmalu »častili kot velikega učenjaka, ki berem knjige s tako čudnimi črkami, da jih doslej v tem kraju takih še nihče videl ni. Za velikega učenjaka me je povsod razglasil že moj gospodar Florec (= Florijan Virk) in ko so ljudje dohajali k nam pit, so sami razgledovali mojo bukvarnico in zijali osupljeni v glagolske kljuke Asemanovega evangelija in v druge take čarobije ter so odhajali s prepričanjem, da razumem vse jezike in knjige sveta in znam gotovo tudi coprati.«³

Svoje knjige je Janez Trdina pozneje razdal največ dijakom,⁴ kolikor mu jih niso prej pokradle deklet s tovarišicami, ki so se zanimale posebno za pesniške zbirke.⁵ Učiteljska knjižnica drž. realne gimnazije v Novem mestu pa je srečna lastnica zgoraj imenovane Trdinove knjige z naslovom: »Assemanov ili Vatikanski evangelistar«. Ta starocerkvenoslovanski kodeks iz XI. stoletja, ki ga je 1736 našel Assemani v nekem samostanu v Jeruzalemu in ki se hrani v vatikanski biblioteki v Rimu, je s posvetilom škofu Josipu Jurju Strosmajerju v Zagrebu 1865 v glagolici izdal dr. Franjo Rački z obširnim uvodom Vatroslava Jagića.

¹ 18. 10. 1867. se je »Janez Trdina, bivši kr. profesor na Reki«, že vpisal kot gost Narodne čitalnice v Novem mestu; uvedel ga je prijatelj dr. Andrej Vojska.

² Trdinova avtobiografija, LZ 1906, 428.

³ Janeza Trdine Zbrani spisi, IX. knjiga, 83.

⁴ LZ 1913, 128 in ŽiS IX., 10. maja 1931, 516.

⁵ Zbrani spisi, IX., 173—174.

Na svoj izvod se je prvi lastnik podpisal v glagolici: »Janez Trdina Mengšan«. Da je delo marljivo študiral, dokazujejo mnogoštevilne s svinčnikom pisane slovenske in hrvatske obkrajnice, cirilske in latinske transkripcije in prevodi.

Pod svoje zapiske o slovenskem glasoslovju na prazni, nepaginirani strani za uvodom je zapisal tale docela trdinovski opis Ljubljane iz sredine prejšnjega stoletja v domačem mengeškem narečju:

»Mengšan popisal bi takole Ljubljano:

Iblana je velək mést; ma duš, kokr slišəm 25 tavžent; kdar pa je smain dan⁶, je pa vse čarn, je ldi kokr mrovlinec. Škricov je dost, možganov pa preklet mav: iblanske gospē pa gledajo prov prliznen: mislēm, de b' nč ne godrnale, če b im vovk kej zavongavu. Po sréd mesta teče Iblanca, hudičov' grda voda. Cârkvâ je več, po so tud prov lpe, de b le te hodičeve trecijanke tâv (prvotno: tâl) tko ne oblzvale, de more čvovk dobr merkat, de ne pade: tko gvahko so kamnē olizale. Na prodey dobi se vse, na pvacē zelenava, pr šušterskēm mōst' tičē, v voštarijah vin, kosiv, al kej drujga; za lemenatam moka, češple pa pred flečkajnarjē in pa — pod turnam⁷ v host, pa so ble enkat velik cnej', tud' po groš: V Iblan' je godrner⁸ nej ta več žvina, pa ne vem kakšēn je, al kaj b' mislu, dost' prida ne bo: gospoda je vsa hodičeva. V Iblan' je tud' en škof pa en frajman.⁹

⁶ Semanji dan.

⁷ V avtobiografiji, LZ 1905, 415—416, pripoveduje Trdina, da je v gimnazijskih letih hodil poleti »z bukvami v rokah pod Turen (Tivoli) k slovečemu studentu, kateremu so dali dijaki ime Hipokrena«, ki »je postala pravo dijaško shajališče, čitališče in zabavišče. Primerilo pa se je tudi včas, da je prirejal v obližju njenem svoje burke poredni Amor«.

⁸ Guvernēr.

⁹ Rabelj; o njegovi službi prim. Ivan Vrhovec, Ljubljanski meščanje, 88 ss.

STATISTIČNI PODATKI O ŠTEVILU IN KAPACITETI TRGOVSKIH, OBRTHNIH IN INDUSTRIJSKIH OBRATOV V NOVO PRIKLJUČENIH OBČINAH VEL. LJUBLJANE

L O J Z E P I P P

Mestni statistični urad je istočasno s popisom prebivalstva v novo priključenih občinah z dne 15. septembra 1935¹ izvršil tudi popis trgovskih, obrtnih in industrijskih obratov in kmetske posesti.

Na ta način smo prišli do dragocenih podatkov, katerih žal nimamo na razpolago za ostali del Ljubljane, za katere so nam za enkrat na razpolago le tovrstni podatki od popisa prebivalstva iz l. 1910. Večji del gradiva obeh najnovejših popisov prebivalstva z dne 31. januarja 1921 in 31. marca 1931 se nahaja namreč v Beogradu ter zadevno gradivo očitno še ni obdelano, vsekakor pa ne objavljeno.

Za popis trgovskih, obrtnih in industrijskih obratov so bile natisnjene posebne (rjave) popisnice, za popis kmetske posesti so pa bile namenjene druge zelene popisnice. Obe popisnici sta stavili tako na popisovalce kakor tudi na prizadete stranke posebne zahteve, katerim niti prvi niti drugi niso bili vedno dorasli.

Zato izvršen popis prebivalstva ni dosegel pričakovanega uspeha.

V kolikor je bilo mogoče zbrano gradivo o popisu trgovskih, obrtnih in industrijskih obratov sortirati in obdelati, priobčujemo v naslednjem rezultate tega dela, katerega pa iz zgoraj navedenih vzrokov ne smemo imeti za točno inventarizacijo vsega gospodarskega udejstovanja v priključenih občinah.

Vsekakor nam pa nudijo zbrani podatki zadostno in zanesljivejšo podlago za nekatera dela naše gospodarske komunalne politike.

Popis kmetske posesti se je pa iz zgoraj navedenih vzrokov v nekaterih točkah ponesrečil, kar je pripisovati predvsem nezaupljivosti prizadetih prebivalcev.

Kot že povedano, je bil namreč ta popis prebivalstva v novo priključenih občinah namenjen predvsem potrebam mestnega domovinskega urada, tako da so bila statistična poizvedovanja tega popisa le drugot-

¹ Glej »Kroniko« III. l. št. 1, 2, 3 in 4.

Š I Š K A

Vrsta industrije in obrti	Štev. industr. podjetij in obrto	Š T E V I L O Z A P O S L E N I H O S E B																Način pogona	Stevilo strojev	HP	KW		
		Sodelujoči lastniki, solastniki ozir. zakupniki		Ravnatelji in drugo vodilno osebje		Nameščenci				Delavci				Vajenci		Skupno število							
		m.	ž.	m.	ž.	m.	ž.	m.	ž.	m.	ž.	m.	ž.										
														Upravno pisarn. in trg. osebje	Tehnično in nadzorno osebje		Profe- sionisti					Neprofe- sionisti	(Sluge, čuvaji itd.)
Ind. kamenja in zemlje	6	6	2	1	6	1	46	34	2	67	37	21	14.345—	1	100—								
„ železa in kovin	13	11			1		17		17	47		21	748—	3	32 50								
„ kemična														14	36-10								
„ tekstilna	2	6	3	1	4	3	22	123		44	134	20	2.900—	{ 22	70—		77—						
„ usnja	12	11		3	1		3	15		33	15	17	898—	{ 26	21-50								
„ lesna	23	24					3		2	98		37	2.175-40	5	125—								
„ živil.	17	16					7	1	7	44	1	47	1.108-75	37									
„ oblačil	16	10					8	5	6	24	15	18	288—	7	22—								
„ stavbna	6	6					1		3	18	1	4	76-50										
„ grafična							1																
Trgovski obrati	25	11	12	1	1	2	3		3	19	20	30	668-60										
Gostinski obrati	24	10	13	1	1	1	3	11	1	14	27	58	1.547—										
Promet (Elektr. c. ž.)	1			2	4	25	1			180	4	12	2.149—	26	114—		114—						
Elektrotehnika														82	1782—		1782—						
Zobozdrav. in zoboteh.																							
Brivci	4	3	1			2	2		2	7	1	5	84-11										
Lekarne																							
Kino																							
Strojne zadruge	1						1			1		1	64—	1	10—								
Razni																							
Prazni lokali																							
Skupaj	150	114	33	9	15	20	14	1	158	6	225	184	3	1	596	255	291	27.052-36	141	100—	191—	1782—	

Vrsta industrije in obrti	Število industr. podjetij in obrtnih podjetij	Š T E V I L O Z A P O S L E N I H O S E B															Način pogona	Število strojev	HP	KW
		Sodelujoči lastniki solastniki ozir. zakupniki			Ravnatelji in drugo vodilno osebje			Nameščenici			Delavci			Skupno število						
		m.			m.			m.			m.			m.						
		ž.			ž.			ž.			ž.			ž.						
		m.			m.			m.			m.			m.						
Industrija kamenja in zemlje	9	5	5	5	1	6	7	94	15	1	3	122	15	27	3.528	{ parnih strojev in parnih turbin eksplozivnih motorjev elektromotorjev (brez transferor.)	4	329—		
" železa in kovin	12	11	11	11	1	1	7	10	15	1	10	28	18	18	708	" "	3	17—		
" kemična	3	2	2	2	2	2	7	15	14	2	3	28	17	17	1.909	{ vodnih koles in turbin eksplozivnih motorjev elektromotorjev (brez transferor.) dinamo (strojev za proizvod. toka) parni kotel 8 atmosfer	1	11·75		
" tekstilna	2	4	4	4	3	2	2	20	30	2	3	31	32	11	1.594	elektromotorjev (brez transferor.)	1	25—		
" usnja	16	16	16	16	2	3	41	3	3	6	6	21	14	14	278·50	elektromotorjev (brez transferor.)	10	20—		
" lesna	10	9	9	9	3	3	40	1	21	33	8	108	56	107	1.673	elektromotorjev (brez transferor.)	1	8·50		
" živil	30	25	25	25	13	3	9	3	3	7	8	108	56	107	5.041	elektromotorjev (brez transferor.)	10	5—		
" oblačil	19	10	10	10	9	2	10	3	11	4	4	24	21	20	318	{ vodnih koles in turbin parnih strojev in parnih turbin eksplozivnih motorjev elektromotorjev (brez transferor.) dinamo (strojev za proizvod. toka) eksplozivnih motorjev	24	89—		
" stavbna	5	5	5	5	1	2	13	11	2	2	2	33	1	7	341		2	38·50		
" grafična	1	1	1	1	1	2	1	1	1	1	1	4	2	2	60		2	68—		
Trgovski obrati	44	19	19	19	22	2	3	10	1	2	4	30	44	64	1.368		1	15—		
Gostinski obrati	25	12	12	12	11	2	1	2	6	1	1	14	19	62	1.599·50		24	166—		
Promet	1	1	1	1	1	4	1	2	1	1	1	1	1	3	80		1	—50		
Elektrotehnika	1	1	1	1	1	4	1	1	1	1	1	2	3	6	58	elektromotorjev (brez transferor.)	1	150		
Zobozdrav. in zobotehn.	2	2	2	2	1	4	3	1	1	1	6	14	3	7	278		3	63·50		
Brivci	5	5	5	5	1	4	3	1	1	1	1	1	1	4	60		6	397—		
Lekarne	1	1	1	1	1	4	1	1	1	1	1	5	1	4	169		6	52·50		
Kino	1	1	1	1	1	4	1	1	1	1	1	1	1	4	169		77	358·45		
Strojne zadruge	1	1	1	1	1	4	1	1	1	1	1	1	1	4	169		3	9—		
Razni	1	1	1	1	1	4	1	1	1	1	1	1	1	4	169		3	10—		
Prazni lokali	187	127	127	127	58	24	135	15	166	103	47	538	213	392	19.171·50		3	20—		
Skupaj																				

M O S T E

Industrija kamenja in zemlje	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
" železa in kovin	9	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8
" kemična	3	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
" tekstilna	18	17	17	17	17	17	17	17	17	17	17	17	17	17	17	17	17
" usnja	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6
" lesna	31	23	23	23	23	23	23	23	23	23	23	23	23	23	23	23	23
" živil	19	12	12	12	12	12	12	12	12	12	12	12	12	12	12	12	12
" oblačil	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4
" stavbna	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
" grafična	45	22	22	22	22	22	22	22	22	22	22	22	22	22	22	22	22
Trgovski obrati	20	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11
Gostinski obrati	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
Promet	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Elektrotehnika	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Zobozdrav. in zobotehn.	5	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4
Brivci	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Lekarne	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Kino	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Strojne zadruge	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Razno	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Prazni lokali																	
Vojška električna centrala																	
Intendantsko skladišče																	
Skupaj	173	122	122	122	122	44	8	156	198	283	14	38	557	387	343	29.190	700

IZ KOMUNALNEGA ŽIVLJENJA SLOVENSКИH MEST

PREIMENOVANJE ULIC V LJUBLJANI

Mestni svet je na svoji seji dne 12. februarja 1937 sprejel sklep, ki vsebuje načela, po katerih naj se izvrši novo preimenovanje ulic v Ljubljani. Ker so se mestu priključile okoliške občine in so imele nekatere ulice teh občin enaka imena kot ulice v mestu, je nastala nujna potreba, da se imenovanje ulic velike Ljubljane enotno uredi. Govore pa za to preimenovanje še mnogi drugi razlogi zgodovinskega, narodnostnega značaja itd. Zato je kulturni odbor mestnega sveta sestavil v ta namen predlog, ki določa za enkrat samo načela, po katerih naj se preimenovanje ulic izvrši.

Sprejeti predlog je:

Razlikujejo naj se trije pasovi: 1. staro mesto, 2. novo mesto, 3. periferija.

Staro mesto je oni del mesta, ki je bil nekoč obdan z obzidjem, s svojo ožjo okolico in glavnimi, vanje se stekajočimi komunikacijami.

Novo mesto obsega izven tega jedra vse ozemlje Ljubljane do zadnje razširitve v veliko Ljubljano.

Periferija se krije z novo priključenimi bivšimi okoliškimi občinami.

Načela imenovanja ulic v teh treh pasovih morajo biti nujno različna.

Za staro mesto naj velja kot prvo načelo načelo ohranjanja starih imen, ker tvorijo »harmonično enoto z zgodovinsko zunanostjo« (Baš) in ker so dragoceni zgodovinski in jezikovni spomeniki, ki jih zato ne kaže uničevati, kakor tudi drugih spomenikov ne uničujemo (Jugosl. akademija znanosti in umetnosti v Zagrebu).

Posebne razmere v ljubljanskem starem mestu in njegovi nomenklaturi so posledica dolgotrajnih, za Slovence kot narod častnih bojov za slovenski značaj ponemčene mestne zunanosti, kar se je javljalo posebno v uličnih napisih, in je tako vso ljubljansko nomenklaturu od Fr. Levstika do borbene akcije Ivana Hribarja bolj ali manj do 1909 imeti za zgodovinski spomenik (Vl. Fabjančič), čeprav je narodna gorečnost včasih segla preko spomeniško obzirne meje. Zato prihaja glede starega mesta v Ljubljani danes nedvomno v poštev tudi načelo: »Stara imena, ki so bila šele v novejši dobi odstranjena, naj se zopet dvignejo do časti in veljave« (J. Rus po Kunswartu). Potreba revizije imenovanj ulic in trgov tudi v starem mestu je nedvomno dana. Postopati pa bo treba individualno in v vsakem primeru najprej ugotoviti, »koliko si je kako novejše ime pridobilo zgodovinske veljave, da sme zahtevati varstvo« in kje je potreba, da odstranjena stara imena ožive v prvotni obliki (J. Rus po Kunswartu). Za bodočnost mora

glede starega mesta obveljati načelo, da zgodovinskih ulic ni mogoče imenovati z imeni zaslužnih oseb iz novejše zgodovine.

V novem mestu je treba deloma razlikovati med bivšimi predmestnimi naselbinami in resnično novimi, na novih tlorisnih osnovah nastalimi deli mesta. Glede prvih veljajo deloma zgodovinska načela, ker je njihova stara nomenklatura logično dopolnilo one v starem mestu. Iz čisto praktičnih vidikov bo treba ugotoviti predvsem tudi med prebivalci že ukoreninjena, spontano nastala imena, dalje važnejša, posebno zgodovinsko pričevalna katastralna in zemljepisna imena, v tretji vrsti pa ne bo mogoče prezirati imenovanj po glavnih komunikacijah z okolico ali po važnih poslopij, kakor so kolodvor, univerza, cerkve, pomembna šolska poslopja, gledališča, muzeji in podobno, ker so taka imena za tujca zelo nazorna in olajšujejo orientacijo (Konservatorski urad v Splitu). V veliki meri pa se bo lahko v novem mestu že razmahnilo smotrno imenovanje po čisto novih, po utemeljenih vidikih, izbranih za mesto, narod ali kulturo zaslužnih oseb, zgodovinsko pomembnih dogodkih in krajih. Načelo pa naj bo, da bodi tudi nova Ljubljana kot kulturno središče Slovencev in kot upravno središče jugoslovanske banovine eno telo in ena duša tudi po svojih imenih, torej po licu svoje sodobnosti to, kar nam je stara kot zgodovinski pojav. Zato naj bo pri izbiri na prvem mestu zakladnica z Ljubljano zgodovinsko zvezanih imen, na drugem vsa slovensko pomembna imena, na tretjem našega mesta in našega naroda jugoslovanska skupnost. Ulicam in trgovom pa naj bi se načeloma *ne* dajala imena *živih oseb* (Konservatorski urad v Splitu), naj bi bile njihove zasluge še tako velike za mesto in narod. Izjemno mogoče le v čisto izrednih primerih, ko gre za imena vladarjev ali za usodo naroda naravnost revolucionarno pomembnih oseb. Drugo načelo naj bo, da ne izbirajmo imen mehanično po znanstveni literaturi, ampak po tem, koliko so vsaj v inteligenčnih krogih živa in pomembna. (Konserv. urad v Splitu.) Izbor naj se ozira predvsem na to, da bodo imena tudi v kaki idejni zvezi z ulico ali trgovom ali vsaj tistim mestom (načelo zagrebškega imenovanja ulic) posebno pa, če so ulice nastale ali se razvile kot posledica njihovega delovanja (Baš).

Periferija, ki po večini še sploh nima urejene nomenklature, bo nudila krstitelju novih ulic zopet čisto drugačen problem in mu dopuščala veliko več svobode. Tu se bo njegova domišljija naravnost kreativno udeleževala. Vendar naj bi tudi tu dajal osnovo genius loci: Ugotove naj se event. zgodovinsko pomembna katastrska in geografska imena ter imena, ki so med ljudstvom že udomačena, čeprav še nimajo legalizacije. Za glavne prometne žile, ki vodijo skozi periferijo iz mesta v okolico, bomo ohranili skupna imena, druge bomo imenovali po smereh iz bližnje okolice. Sicer pa bo treba razen pri imenih, ki so

kakorkoli združena s postankom in zgodovino dotičnih delov periferije, ustvariti skupine imen, ki jih bo treba osredotočiti po skupinah ulic ali celih bivših naselbin. To namreč olajšuje orientacijo. V severnih in zahodnih delih mesta bo treba misliti na neodrešene brate v sosednjih državah, nekje, mogoče v doslej amerikansko označeni Rožni dolini, pa koncentrirati naše zveze z Ameriko itd.

Glede Rožne doline je treba sprejeti načelno stališče, da se mora njen numerični sistem imenovanja ulic, sedaj, ko je vključena v Veliko Ljubljano, prilagoditi večini in dobiti imena po istem načinu, kakor je udomačen v ostalem mestu.

Za postopek pri reševanju tega važnega vprašanja naj bi veljal tale načrt:

1. Občinski svet odobri najprej gornja načela, ki se objavijo v listih.
2. Vse korporacije in privatni interesi naj se javno pozovejo, da v določenem roku javijo mestnemu magistratu svoje želje glede preimenovanja ali novega imenovanja.
3. Vsa akcija se osredotoči v kulturnem odseku, ki naj mu tehnično pomaga gradbeni urad.
4. Delo imenovanja samo naj se izvrši po naslednjem vrstnem redu:
  - a) Revizija dvojnih imen v veliki Ljubljani in odločitev o tem, katera ostanejo v starem, oziroma novem delu mesta, oziroma katera naj se odstopijo predmestjem.
  - b) Novo imenovanje in preimenovanje na periferiji.
  - c) Revizija obstoječih imen v novem mestu.
  - d) Novo imenovanje in preimenovanje v novem mestu.
  - e) Po potrebi rehabilitacija starih, v zadnjih desetletjih odstranjenih imen v starem in novem mestu.

KOMUNALNE VESTI

Na seji mestnega sveta je poročal župan dr. Adlešič o stanju Mestne hranilnice ljubljanske, ki je po delni oprostitvi vlog z dne 1. decembra 1936 takšno: od 29.000 vlagateljev, katerih vloge so popolnoma proste, je dvignilo v času od 1. decembra 1936 do 10. februarja 1937 svoje vloge 1218 vlagateljev v skupni višini Din 2.364.650.—. — Pogajanja, ki so jih vodili zastopniki mestne občine s posestniki zemljišč pri Sv. Križu, ki bi prišla v poštev za odkup v namenu, da se na njih postavi mrtvaška veža oziroma uredi Vrt vseh svetnikov, so toliko napredovala, da se je znižala cena za svet od Din 100.—, odnosno 150.— na povprečno Din 46.— za kvadratni meter. Odkupljenih bo 5268 m² sveta za ceno Din 274.665.—, in ker je SUZOR že obljubil v ta namen posojilo 2 milijonov dinarjev, je zidava mrtvaške veže zagotovljena. — Nadalje je bila sprejeta tale resolucija za ljubljansko univerzo: »Ker univerza kralja Aleksandra v Ljubljani od svojega začetka v letu 1919. do današnjega dne samo gostuje v banovinskih prostorih in nima zato nobene možnosti, da bi se kot najvišji in najpotrebnejši slovenski znanstveni zavod mogla svojemu kulturnemu namenu primerno razviti, na drugi strani pa se je že od vsega začetka posestvo Kosler-

jevih dedičev, Čekinov grad, imelo in se še vedno ima za primerno zemljišče, kjer bi se mogla univerza razmahniti, poziva mestni svet ljubljanski, naj bi kraljevska vlada, ki je nedavno beograjski univerzi zagotovila obširen kompleks zemljišč, to v mestu Ljubljani samem edino še primerno posestvo za univerzo kralja Aleksandra v Ljubljani kupila in za to potrebni znesek vstavila v proračun za leto 1937/38.« — Sprejeta so bila obširna načela, po katerih se bo izvršilo imenovanje in preimenovanje ulic, cest in trgov v Ljubljani.

KRAJEVNI DOGODKI

Dne 17. januarja je prispel v Ljubljano na povabilo in kot gost župana dr. Adlešiča dr. Peter Zenkl, sloveči češki socialni organizator in praški komunalni politik, da v predavanju pove o socialni politiki, ki jo vodi mesto Praga. Na postaji so ga sprejeli zastopniki oblasti Jugoslovansko-češkoslovenske lige. Odlični gost je ves čas svojega bivanja posvetil ne samo glavnemu namenu svojega obiska pri nas, ampak je njegov poset poglobil tudi vzajemno delo Jugoslovansko-češkoslovenske lige. Zlasti pa je omeniti njegovo predavanje, ki se je vršilo dne 18. januarja in se ponovilo naslednji dan, obakrat v unionski dvorani, ki so jo zastopniki oblasti ter občinstvo vseh slojev napolnili do zadnjega kotička. Predavatelj je živo opisal eminentno socialno delo mestne občine praške in ga nazorno pokazal s filmom. Za predavanje ga je publika nagradila z dolgotrajnim aplavzom. Ostali prosti čas je porabil za ogled mestnih in drugih zasebnih socialnih ustanov, tu hvalil, tam kazal hibe, povsod pa pripomnil, kako je ta ali ona stvar v Pragi. Večer pred odhodom je bila njemu na čast prirejena na češkoslovaškem konzulatu svečana recepcija, ki so se je udeležili tudi zastopniki oblasti, 20. januarja pa je odpotoval dalje v Maribor.

Z novim letom se je vidno poživilo gibanje za zidavo prepotrebne bolnice in medicinske klinike v Ljubljani, prav tako pa tudi za popolno slovensko univerzo. Prav na dan sv. Save, ko so bile na univerzi razdeljene svetosavske nagrade, je zvečer priredila Akademsko akcija za izpopolnitev univerze v Trgovskem domu veliko zborovanje, ki so se ga udeležili zastopniki oblasti, univerze, kulturnih društev ter številni akademiki. Na zborovanju je bila odločno postavljena in podprta z zgovornimi argumenti zahteva po popolni univerzi. — In kakor da bi stiska ne bila že dosti velika, je 4. februarja zjutraj začelo goreti v poslopju tehnične fakultete v Aškerčevi ulici. Ogenj je nastal v natrpanem kabinetu univ. prof. Kavčiča. Materialna škoda ni ravno toliko, tem večja, skoraj neprecenljiva pa je škoda, ki jo je napravil ogenj z uničenjem tehničnega in znanstvenega gradiva.

Dne 31. januarja, en teden po velikem dogodku samem, je Ljubljana slovesno proslavila podpis prijateljske pogodbe med Jugoslavijo in Bolgarijo. V mično okrašeni dvorani Trgovskega doma so se zbrali zastopniki oblasti, nacionalnih in kulturnih društev ter veliko občinstva, da manifestirajo ob tem radostnem, dolgo zaželenem dogodku. Po slavnostnem govoru predsednika Jugoslovansko-bolgarske lige Rasta Pustoslemška so bile z navdušenjem sprejete in odposlane brzojavke vladarjema obeh držav, ministru Dimu Kazasovu in drugim odličnim Bolgarom, ki so tako vneto delovali za zbližanje.

18. februarja je bila v magistratni dvorani prisrčna slavnost. V prisotnosti divizionarja Tonića, večjega števila višjih in nižjih oficirjev, zastopnikov dobrovoljcev in drugih nacionalnih organizacij je župan dr. Adlešič pripel Jožefi Kumljevi, materi padlega dobrovoljca, kraljevo odlikovanje, zlato kolajno. V imenu dobrovoljcev, kakor tudi odlikovanke se je zahvalil prof. Jeras.

20. februarja je bil v garažnem poslopju opekarne na Viču slovesno odprt hidrotehnični laboratorij. Prisotni so

bili zastopniki oblasti in univerze ter akademiki. Po govorih, v katerih je bila izrečena topla zahvala banski upravi, ki je s podporo omogočila ta skromni laboratorij, je prof. ing. Žnidaršič orisal naprave v laboratoriju, potem pa je sledil preizkus delovanja naprav.

UMRLI SO:

Katehet Pavel Zajc je umrl 15. januarja. Pokojnik se je rodil 24. junija 1877 v Sodražici. V mašnika je bil posvečen 1903. Potem je služboval kot kaplan in katehet po raznih krajih, nazadnje v Ljubljani. Bil je zelo priljubljen zlasti med mladino in med reveži zaradi svoje radodarnosti.

16. januarja je preminul višji šolski nadzornik Fran Gabršek. Rodil se je 1856 na Homcu pri Kamniku. Po odlično končanem učiteljišču je služil kot učitelj po raznih krajih. 1885 je prišel v Krško, kjer je bil 10 let nadučitelj in okrajni šolski nadzornik. Tam je tudi ustanovil Učiteljsko pedagoško društvo za krški okraj. 1895 je bil prideljen ženskemu učiteljišču v Ljubljani, kjer je ostal 3 leta, potem pa je postal voditelj II. mestne deške šole v Ljubljani. 1908 je postal okrajni šolski nadzornik za ljubljansko okolico in kamniški okraj, kar je ostal 11 let. Po prevratu je postal višji nadzornik za mariborsko oblast in Prekmurje. Zlasti vidno je pokojnikovo delo v pedagoški publicistiki in pri sestavljanju raznih šolskih knjig.

18. januarja je umrl Ivan Dachs, v 74. letu svoje starosti, bivši dolgoletni gostilničar v Florijanski ulici. Pokojnik je bil dalj časa občinski svetnik in upravni svetnik Mestne hranilnice ljubljanske. Za njegove zasluge ga je mestna občina imenovala za meščana ljubljanskega.

10. februarja je umrl na Golniku ing. Milan Šuklje, tajnik Zveze industrijcev. Pokojnik je bil sin umrlega politika in nekdanjega deželnega glavarja Frana Šukljeta in se je rodil v Wiener Neustadtu 18. junija 1881. Srednjo šolo je študiral na Dunaju, tehniko pa na Dunaju, v Pragi in Gradcu, kjer je diplomiral 1906. Potem je služboval po nekaterih zasebnih službah, nato v železniški službi, pred vojno pa je postal profesor Tehniške srednje šole v Ljubljani. 1919 je postal tajnik Zveze industrijcev in na tem mestu razvil vso živahnost svojega temperamenta. Zelo se je vedno zavzemal za znižanje davkov, za železniško zvezo št. Janž—Sevnica, Ljubljana—Sušak, med slednjima krajema tudi za cestno zvezo. Nad vse pa mu je bila pri srcu Dolenjska, v kateri je hotel dvigniti tujski promet.

13. februarja je preminul upokojeni polkovnik Alfonz Žerjav. Rodil se je 26. avgusta 1876 v Ložu. Po gimnaziji se je posvetil vojaški karieri in njegovo prvo službeno mesto je bilo pri 17. pešpolku v Celovcu. V svetovni vojni se je bojeval v Galiciji in na italijanski fronti, ob prevratu pa se je kot major ponudil novoformiranemu pešpolku v Ljubljani in z njim odhitel v Velikovec. Poverjeno mu je bilo poveljstvo nad obmejnimi formacijami za vzhodni del Koroške. S koroške fronte je bil poklican v Celje, nato pa je bil nekaj časa poveljnik vojnega okrožja v Otočcu. 1928 je stopil v pokoj in se stalno naselil v Ljubljani.

14. februarja je umrl Josip Stegu, veterinarski inspektor kr. banske uprave. Pokojnik se je rodil 1875 v Ljubljani. Po končanih 6 razredih srednje šole se je vpisal na živinozdravniško visoko šolo na Dunaju, po nekaj letih službe pa je opravil maturo in pozneje postal doktor veterine. Služboval je kot deželni živinozdravnik v Mokronogu, kot okrajni v Žalcu, Dubrovniku in Makarski, potem pa je bil oskrbnik mestne klavnice v Ljubljani. Nato je služil še v Radovljici, v kmetijskem ministrstvu na Dunaju, med vojno pa je bil šef vojnega guvernerstva na Cetinju. Po prevratu je bil okrajni veterinar v Celju, pred petimi leti pa je zasedel mesto, na katerem ga je zatekla smrt.

26. februarja je izdihnil dr. Janko Kersnik, ravnatelj Kmetske posojilnice ljubljanske okolice. Pokojnik se je rodil 28. decembra 1881 na gradu Brdu kot sin našega velikega pisatelja Janka Kersnika. Po končanih juridičnih študijah se je posvetil najprej notariatu, 1910 pa je prešel k narodnem gospodarstvu in eno leto kasneje postal ravnatelj Kmetske posojilnice ljubljanske okolice. Sodeloval je pri nacionalizaciji mnogih podjetij. Bil je podpredsednik Zveze slovenskih zadrug, član nadzorstva Ljubljanske kreditne banke, uprave tvornice Peko, podpredsednik Združenih opekaren. Deloval je zlasti pri Družbi sv. Cirila in Metoda, kateri je bil dolgo blagajnik. Posebno v mlajših letih je z uspehom deloval v naši literaturi, veliko njegovih stvari je raztresenih po revijah in njegovo ime skrito pod psevdonimi. Omeniti je treba pokojnikovo veliko dobrosrčnost in darežljivost v socialne in kulturne namene.

LJUBLJANSKA KRONIKA

B O R I S W I D E R

JANUAR 1927

9. V opernem gledališču se je vršilo protestno zborovanje ljubljanske sekcije Združenja gledališčnih igralcev proti redukciji proračuna ljubljanskega Narodnega gledališča. Zborovanja so se udeležili tudi zastopniki nacionalnih in kulturnih organizacij ter vseh slovenskih političnih strank, ki so s svojimi izjavami solidarno podprli borbo gledališčnih igralcev. Sprejete so bile resolucije, ki so bile poslane na merodajna mesta.

12. V Beogradu je umrl poslanik dr. Otokar Rybař. Pokojnik se je rodil v Postojni dne 12. septembra 1865. Ljudsko šolo, gimnazijo ter univerzo je končal na Dunaju. 1888 je vstopil kot pravni praktikant na deželnem sodišču v Trstu, 1890 je postal odvetniški koncipient, 1895 pa je odprl v Trstu svojo odvetniško pisarno. Skoraj takoj po svojem prihodu v Trst je živo posegel v politično borbo tržaških Slovencev in je bil 1900 izvoljen v tržaški občinski svet, v katerem je ostal do prevrata. 1907 je bil izvoljen za državnega poslanca v V. tržaškem okraju, kar je ostal do konca vojne. Ob italijanski vojni napovedi je bil poklican v vojake in je bil na fronti dve leti, ko je bil sklican državni zbor. Potem je sodeloval v parlamentu pri sestavljanju majske deklaracije. Ob prevratu je bil pokojnik predsednik tržaškega Narodnega sveta in potem član Narodnega Veća v Zagrebu, kjer se je zelo zavzemal za čim hitrejše zedinjenje. V decembru 1918 je bil določen za delegata na mirovni konferenci v Parizu, kjer je ostal do leta 1925., nakar se je v Ljubljani vpisal za odvetnika. 1921 ga je vlada imenovala za delegata na rimski konferenci, pozneje pa še na portoroški konferenci. 1922 je bil definitivno prevzet v državno službo. Dobil je naslov pooblaščenega ministra in poslanika ter je prevzel vodstvo oddelka za mednarodne pogodbe. Vlada je sklenila, da bo veliki pokojnik pokopan na državne stroške. — Monterji mestne elektrarne so pričeli napeljevati električne žice po vsem grajskem poslopju. S tem se je realiziral svoječasni sklep gerentskega sveta o elektrifikaciji ljubljanskega Gradu.

16. V Beogradu je umrl svetovnoznani geograf in učenjak Jovan Cvijić. Ljubljanska univerza in Slovenska Matica sta razobesili žalne zastave, Geografsko društvo pa je sklicalo žalno sejo.

23. Volitve v oblastno skupščino so dale v Ljubljani tale rezultat: število volilcev je bilo 14.084, oddanih glasov 9253, na posamezne stranke odpade glasov: na ZDS 941, na SDS 4159, na SLS 3412, na NRS 510, na Bernota 77, na SKS 154. Za ljubljanske poslance v oblastni skup-

ščini so izvoljeni: dr. Anton Breclj, zdravnik, Anton Rojina, industrijec, dr. Dinko Puc, odvetnik, Ivan Tavčar, uradnik Delavske zbornice, in Ivan Mohorič, tajnik Zbornice TOI.

24. Danes so v znak protesta proti ukinitvi honorirane staža zdravnikov-pripravnikov in iz solidarnosti do zagrebških in beograjskih tovarišev štrajkali tudi ljubljanski medicinci.

26. Umrli je upokojeni gimnazijski ravnatelj Fran Wiesenthaler, zaslužen po svojem velikem latinsko-slovenskem slovarju, s katerim se je ukvarjal zadnjih 30 let. Delo pa zaradi velikih denarnih zadreg še ni moglo iziti. — Gradbeno ministrstvo je pooblastilo gradbeno ravnateljstvo v Ljubljani, da sme pričeti z deli za ureditev in tlakovanje ulic in prostorov med glavnim kolodvorom, Dunajsko in Masarykovo cesto ter Slomškovo ulico.

FEBRUAR 1927

1. Nikola Uzunović je po demisiji svoje prejšnje vlade, ki je bila podana pred nekaj dnevi, danes sestavil novo vlado, v kateri so trije ministri Slovenci, in sicer: ing. Dušan Serbec, minister za javne zgradbe, dr. Andrej Gosar, minister za socialno politiko, in dr. Fran Kulovec, minister za poljedelstvo in vode.

3. V nabito polni unionski dvorani je priredil svoj violinski koncert znameniti češki violinski virtuoz Vaša Přihoda. Uspeh je bil velikanski. — Ministrstvo za notranje zadeve je pozvalo komisarja ljubljanske mestne občine, da čimprej izvrši potrebne priprave za bližajoče se občinske volitve.

11. Umrli je Fran Drenik, eden zadnjih zastopnikov tiste slovenske generacije, ki se je zbirala okoli Janeza Bleiweisa, Josipa Jurčiča in mladega dr. Ivana Tavčarja. Bil je med ustanovitelji Južnega Sokola, član in odbornik Dramatičnega društva, ki je igral pri dramatičnih predstavah v stari čitalnici in v stanovskem gledališču, član Ljubljanske čitalnice, Družbe sv. Cirila in Metoda, Glasbene Matice in ustanovitelj Čitalnice, Posojilnice in Družbe sv. Cirila in Metoda v Spodnji Šiški. — Za novega upravnika Narodnega gledališča v Ljubljani je imenovan arhitekt Rado Kregar. — Mestni fizikat je objavil te-le zanimive podatke iz preteklega leta: porok je bilo 667. Otrok se je rodilo 1516, med njimi 61 mrtvorojenčkov. Reševalna postaja je prepeljala v bolnico 1739 bolnikov in ponesrečencev. Mestno kopališče ob Ljubljani je obiskalo v času od 19. junija do 25. septembra 14.774 ljudi, mestno kopel pa 31.422 ljudi.

16. Ministrski svet je na svoji seji dovolil kredit v znesku Din 200.000 — za popravo muzejskega poslopja.

20. Slovensko ženstvo je priredilo v univerzitetni zbornici spominsko proslavo Zofke Kvedrove s predavanjem Minke Govekarjeve. — Umrli je Urban Zupanc, trgovec in posestnik, bivši solastnik tvrde Skaberne, član upravnega sveta Ljubljanske kreditne banke in znani lovec, ki ga omenja pisatelj dr. Ivan Tavčar v svoji knjigi »Cvetje v jeseni«.

23. V zbornici mestnega magistrata so se zbrali poslanci ljubljanske oblastne skupščine k svoji prvi seji. Velikega župana dr. Baltiča je zastopal vladni svetnik dr. Rudolf Andrejka. Za predsednika skupščine je bil izvoljen dr. Marko Natlačen, za podpredsednika pa Josip Gostinčar. Dr. Anton Breclj je odložil svoj mandat za mesto Ljubljano, njegov namestnik je dr. Juro Adlešič. V zvezi s tem poročajo listi, da znaša površina ljubljanske oblasti 9195'4 km², število prebivalstva pa 537.079.

28. Umrli je Alojz Slanovec, oblastni poveljnik varnostne straže. Rodil se je 1865 v Ljubljani. Po odsluženju vojaščini je stopil 1894 v magistratno službo, kjer je ostal do 1913, ko je bila policija podržavljena, inspektor mestne straže. V državni službi je bil imenovan za okoliškega nadzornika, potem za kontrolnega nadzornika, tik pred prevratom za revirnega nadzornika, 1927 pa je postal oblastni poveljnik.

MAREC 1927

3. Veliki župan ljubljanske oblasti dr. Baltič je rešen svoje dolžnosti. Na njegovo mesto je imenovan dr. Vodopivec Franc. — Splošno žensko društvo slavi 25-letnico svojega plodnega delovanja.

9. Umrli je najstarejša ljubljanska meščanka in najstarejša Ljubljančanka vobče, 1827 rojena Hedviga Finz, vdova po znanem nekdanjem ranocelniku Francu Ks. Finzu. Pokojnica se je še prav dobro spominjala pesnika Fr. Prešerna.

20. Avtomatična telefonska centrala je pričela funkcionirati. Nekaj dni prej so se telefonistke »poslovile« od stare telefonske centrale. — Na plenarni seji Delavske zbornice je bilo med drugim sklenjeno, da se bo kmalu pričela zidati palača Delavske zbornice.

23. Dr. Vilko Baltič, bivši veliki župan ljubljanske oblasti, je nastopil svoje novo službeno mesto kot veliki župan užiške oblasti v Užicah. — Finančni odbor je v Beogradu sprejel amandman za novi volilni red Zbornice za trgovino, obrt in industrijo v Ljubljani.

28. Na seji delegatov Zveze trgovskih gremijev iz vse Slovenije je bil sprejet oster protest proti amandmanu o spremembi volilnega reda za Zbornico TOI. Protestu sta se pridružili Zveza slov. obrtnikov in Zveza industrijcev. — V Linzu je umrl nemški pesnik Edvard Samhaber, prevajalec Prešernovih pesmi v nemščino.

APRIL 1927

1. V ljubljanski občinski sosvet sta imenovana tesarski mojster Pust in trgovec Gagl. — Likvidiran je oddelek za socialno politiko v Ljubljani. Njegove posle je prevzel notranji oddelek velikega županstva. Ob tej priliki je upokojen načelnik oddelka dr. Fran Goršič in še nekaj drugih uslužbencev. — Ob nastopu novega proračunskega leta je bilo zaradi skrčenja proračuna reduciranih veliko železničarjev, na univerzi pa 9 asistentov in 1 služitelj. — Dosedanji šef prosvetnega oddelka na velikem županstvu dr. Dragotin Lončar je razrešen svojih dolžnosti. Na njegovo mesto je imenovan dr. Karel Čapuder, doslej profesor na humanistični gimnaziji v Ljubljani.

5. Dr. Karel Šavnik, delegat ministrstva financ v Ljubljani, je imenovan za načelnika v finančnem ministrstvu. Na njegovo mesto je postavljen višji finančni svetnik dr. Ivan Rupnik.

17. Vlada Nikole Uzunovića je odstopila. Novo vlado, v kateri ni nobenega Slovenca, je sestavil Velja Vukičević. — Ministrstvo trgovine in industrije je odločilo, da določi civilne prisednike za obrtno sodišče v Ljubljani in njihove namestnike iz vrst delodajalcev Zbornica za trgovino, obrt in industrijo, iz vrst delojemalcev pa Delavska zbornica. — Zbornica za trgovino, obrt in industrijo je prispevala v fond za Akademijo znanosti in umetnosti in za Narodno galerijo Din 100.000 —.

23. Gerentski sosvet je sklenil pretlakovati Dunajsko cesto med Figovcem in Gajevo ulico v svoji režiji. Mestna klavnica prične s 1. majem izdelovati umetni led tudi za stranke. Za Peričev spomenik se votira Din 15.000 —, za Narodno galerijo pa Din 300.000 —.

30. V Leonišču je preminul znani koroški narodnjak župnik Ante Gabron. — Okoli 400 nemških avtomobilistov iz Nemčije je potovalo skozi Ljubljano. Ulice, po katerih so vozili, so bile okrašene z zastavami. Ob prestopu meje na Planini pri Rakeku jim je veliki župan dr. Vodopivec brzojavno požel dobrodošlico.

MAJ 1927

4. V Dovjem je umrl župnik Jakob Aljaž, znani turist in skladatelj.

8. Včeraj in danes se je vršil v Zagrebu kongres jugoslovanskih mest, na katerem so bila zastopana štiri slovenska mesta. Sprejet je bil pravilnik o ustanovitvi Zveze

mest, kakor tudi resolucija, v kateri se zahteva, da bi mesta kot samoupravne edinice ne spadale v oblastno in sresko samoupravo, nadalje zahteva, da se z zakonom ustanovi disciplinarna in sindikalna odgovornost župana in uradnikov napram občini. Živahno je bilo razpravljanje o zakonskem načrtu o mestih, važen pa je predlog o ženski volilni pravici, ki naj bi jo v mestih imele ženske, ki samostojno vodijo kako obrt, in tiste s popolno srednješolsko izobrazbo. — Trije člani gerentskega sosveta, dr. Ivan Stanovnik, dr. Valentin Rožič in Janez Nep. Jeglič so naznanili vladnemu komisarju Mencingerju svojo demisijo.

9. V unionski dvorani je priredila »Slovenska Matica« v zvezi z Narodno galerijo slavnostni večer, na katerem je imel uvodni govor dr. Dragotin Lončar. Njegovemu govoru so sledile orkestralne in pevske točke ter recitacije Levarja iz Cankarja in Župančiča. — Na zahtevo generalnega ravnateljstva carin je gradbeno ministrstvo ukazalo gradbenemu ravnateljstvu v Ljubljani, da naj se tlakujejo vse ulice, ki vodijo k carinarnici in carinskemu skladišču. Določen je kredit Din 2,000.000.—. — Umrl je Oroslov Dolenc, znani svečar in posestnik v Ljubljani. Rodil se je 1853 v Škofji Loki. 1873 je prišel v Ljubljano, se že z 19. letom osamosvojil ter začel v nekdanji Gledališki, sedanji Wolfovi ulici svečarsko in medicarsko obrt ter trgovino. Pokojnik je bil občinski svetovalec nepretrgoma od 1887 do 1898.

12. V mestni klavnici je začela obratovati nova hladilnica.

14. Člani opernega gledališča so odpotovali na svojo turnejo v Sarajevo, Dubrovnik in Split, vseh skupaj 110 po številu. — Ljubljanska policija je uvedla svoj posebni jezdni oddelek, ki šteje 16 stražnikov.

20. Umrl je dvorni svetnik in višji drž. pravdnik dr. Anton Kremžar. Rodil se je 1867 v Ljubljani. Gimnazijo je končal v Ljubljani, pravo pa na Dunaju. Pravno prakso je napravil pri deželnem sodišču v Ljubljani. Služboval je na raznih sodiščih Slovenije. 1924 je bil imenovan za višjega drž. pravdnika v Ljubljani. Pokojnik je bil član širše in ožje komisije za izdelavo projekta kazensko pravnega reda. Lani je bil honorarni profesor ljubljanske juridične fakultete za splošni del kazenskega prava. — Državna hipotekarna banka je kupila za svojo ljubljansko podružnico poslopje bivše Trgovske banke ob Dunajski cesti za ceno Din 3,000.000.—. — Semkaj je prispela skupina nemških gledališčnih igralcev, da gostuje v dramskem gledališču. Na postaji so jih sprejeli zastopniki gledališča in igralcev.

29. Francoski institut je priredil topel poslovilni večer francoskemu konzulu de Flacheu, ki odhaja v Lvov. — Ida Kravanja, prva Ljubljančanka, je angažirana za filmsko igralko v Berlinu.

30. Pod okriljem »Jugoslovanske Matice« je bila danes slovesna proslava 10-letnice majske deklaracije. Mladina vseh ljubljanskih šol je priredila slavnosten obhod po mestu. Večer prej so dijaki ljubljanskih srednjih in strokovnih šol imeli svoje proslave v veliki unionski dvorani, v opernem in dramskem gledališču.

JUNIJ 1927

1. Društvo »Atena« je priredilo v kazinski dvorani lepo razstavo pogrnenih miz.

3. V hotelu Tivoli se je vršil II. redni kongres Zveze železničarjev Jugoslavije ob številni udeležbi delegatov iz vse države ter zastopnikov avstrijskih, bolgarskih, poljskih in romunskih tovarišev. Na kongresu je bilo storjenih več važnih sklepov.

4. Istotam se je vršila III. balkanska konferenca železničarjev, na kateri je bila sprejeta resolucija, ki zlasti zahteva stalnost dela, osemurni delavnik in kulturni eksistenčni minimum. — Ob priliki vsedelavskega zleta je bil v unionski dvorani velik koncert delavskih pevskih zborov.

5. Delavske prireditve, kongres železničarjev ter III. balkansko konferenco prometnih delavcev in železničarjev je zaključil veliki miting delavcev na Kongresnem trgu, kamor so prišle delavske množice po obhodu po mestu. Govorili so domači in tuji govorniki, od katerih je zlasti omeniti Eda Fimena, tajnika Internacionalne transportne federacije v Amsterdamu.

9. Ljubljano so obiskali delegati poljskih gospodarstvenikov, ki se mude že dalj časa v Jugoslaviji. Slavnostni sprejem je bil v Zbornici za trgovino, obrt in industrijo, ki so se ga udeležili veliki župan dr. Vodopivec, zastopniki Zbornice, mestne občine, Društva prijateljev poljskega naroda itd. Gostje so si ogledali mesto, zlasti sta jih zanimala tobačna tovarna in muzej, popoldne pa so napravili izlet v Vevče.

15. S kraljevim ukazom je razpuščen parlament. Nove parlamentarne volitve so razpisane za dan 11. septembra t. l. — Delavci kamnoseka Tomana so pričeli z deli za premestitev znamenja sv. Trojice izpred kavarne Evrope na Kongresni trg. — Pri polaganju poštnega kabla so nalezeli delavci na Bleiweisovi cesti na star rimski spomenik. — Tehnična srednja šola obhaja kar pet jubilejev: 40-letnico sklepa, da se ustanovita strokovni šoli za les in čipke, 25-letnico združitve teh dveh šol, 15-letnico, odkar sta se preosnovali in preselili v novo Državno obrtno šolo, 10-letnico ustanovitve Višje obrtne šole in 5-letnico prve mature na Srednji tehnični šoli.

19. Prebivalci šentpeterske župnije so odkrili pred šentpetersko cerkvijo spomenik 326 žrtvam svetovne vojne, svojim sožupljanom. Spomenik je delo arh. Vladimirja Šubica.

23. Nenadoma je preminul ing. Viktor Zupanc, višji mestni gradbeni svetnik. — Zdravniki-volonterji v splošni bolnici, 15 po številu, so vložili pri ravnateljstvu bolnice spomenico, v kateri opozarjajo na svoj obupni gmotni položaj ter stavljajo tridneven rok za izpolnitev svojih zahtev. Po tem roku zapuste bolnico.

26. Umrl je trgovec in posestnik Josip Zidar, lastnik znane potovalne in izseljenške pisarne Canadian Pacifica. — Aeroklub je priredil na vojaškem vežbališču pri D. M. v Polju velik letalski miting, pri katerem so sodelovali vojaški letalci, med njima Sondermayer in Bajdak, ki sta pred kratkim napravila polet iz Jugoslavije v Indijo in nazaj. Ker je bila to prva prireditev te vrste v Ljubljani, se je udeležila velikanska množica gledalcev. Redki izžrebanci so se tudi vozili z letalom.

28. in 29. se je vršil pokrajinski zlet jugoslovanskega Sokolstva. Ob tej priliki je bil slovesno odprt sokolski Tabor.

JULIJ 1927

2. Slovesno je bil odprt VII. ljubljanski velesejem, na katerem je razstavilo tudi 27 naših slikarjev in kiparjev svoje umetnine. — V dvorani Tabora se je pričel abstinentni kongres ob veliki udeležbi delegatov iz vse države.

4. Trgovinski minister je izdal novo uredbo o organizaciji in volilnem redu za Zbornico TOI v Ljubljani. Volitve se bodo vršile meseca oktobra.

9. Vladni komisar Mencinger je na podlagi razpisa velikega župana z dne 8. t. m. objavil razglas, s katerim se razpisujejo občinske volitve za nedeljo, dne 2. oktobra. Voljenih bo 49 občinskih odbornikov in 49 namestnikov.

15. V Ljubljani je umrla Franja Koširjeva, vdova Guličeva, prijateljica pesnika, pisatelja in kritika Franceta Levstika, ki jo je ovekovečil v svojih najlepših pesmih.

21. Na svojem zasedanju je ljubljanska oblastna skupščina odobrila dogovor, sklenjen med oblastnim odborom in društvom Kranjske hranilnice zastran prevzema tega zavoda z vsemi aktivni in pasivi. Nadalje je bilo sklenjeno, da se uporabijo vse sile, da ne bi realka, ki ji je Kranjska hranilnica kot lastnica poslopja odpovedala prostore, morala jeseni na cesto. — Vlada je podelila svojo eksekvaturu Aleksandru Knezu za častnega danskega konzula v

Ljubljani. — Direkcija carin je odobrila 8 milijonov Din za zgraditev velike carinarnice v Ljubljani.

27. Ivan Vrhovnik, trnovski župnik v p., zgodovinar in ustanovitelj družbe sv. Cirila in Metoda, obhaja svoj zlato-mašniški jubilej. — Po odredbi prometnega ministra se morajo prebivalci, stanujoči po železniških vagonih za Sv. Krištofom in proti Dravljam, izseliti iz njih do dne 1. septembra.

AVGUST 1927

4. Z odlokom ministra pošte in brzojava se odpre letos v Domžalah moderna radijska postaja. Material zanjo pride iz Nemčije na račun reparacij.

10. Danes se spominjamo stoletnice rojstva dr. Lovra Tomana. — Semkaj je prispel angleški univ. prof. Wilfrid Hindle, literarni sotrudnik treh največjih angleških listov. Zelo se zanima za Slovence in slovensko literaturo. Študira Prešerna in pripravlja prevode Cankarjevih del v angleščino.

25. Vršil se je ustanovni občni zbor »Moderne galerije«, ki ima namen, nuditi vsem živečim umetnikom moralno in materialno zaslombo.

SEPTEMBER 1927

2. Zunanji minister dr. Marinković in prometni minister general Milosavljević sta obiskala naše mesto. — Kralj in kraljica sta prevzela pokroviteljstvo Slovenskega lovskega društva, grški kralj Jurij, knez Pavle in knez Nikola pa so pristopili kot ustanovni člani. — Finančna delegacija razglaša, da izgubi konec tega meseca svojo veljavo papirnati drobiž po Din 1—, 0'50 in 0'25.

4. Umrl je Anton Jebačin, najstarejši slovenski slikar, ki se je šolal še pri Wolfu in se je udeleževal skoraj izključno le v cerkvenem slikarstvu. — Danes so pričeli asfaltirati šentjakobski most. — Vladni komisar na magistratu je razglasil, da se bo začela pobirati posebna trošarina na vino po Din 0'50 od litra. Ta razglas je močno razburil gostilničarje.

11. Po vsi državi so se vršile parlamentarne volitve. V Ljubljani je izvoljen za poslanca dr. Albert Kramer. Volilnih upravičencev je bilo 15.126, od teh je glasovalo 10.101, in sicer: za SLS 4581, SDS 4604, za socialiste 438, za komuniste 478 volilcev. — Gimnazijski profesor dr. Anton Melik je imenovan za docenta geografije na filozofski fakulteti ljubljanske univerze. — V Mateni pri Ljubljani so našli 1'60 m globoko v šoti starodaven čoln, dolg 9 m in 1 m širok, napravljen iz enega debela. Najbrže je iz pred-rimske dobe.

18. V Rožni dolini se je vršila slovesna vzdava temeljnega kamna za novo kolonijo zadruga »Stan in dom«. Slavnosti so prisostvovali tudi zastopniki oblasti. — Ministrstvo socialne politike je dovolilo isti stavbni zadrugi po mestni občini ljubljanski iz fonda za borze dela 2 milijona Din posojila, ki bo služilo za nadaljevanje stanovanjske akcije in se mora vrniti v 25 letih. Obrestna mera znaša 4 %.

19. Danes se spominjamo 10 letnice smrti pisatelja Frana Maslja-Podlimbarskega. — Semkaj je prispela skupina 13 geografov berlinske univerze pod vodstvom univ. prof. dr. Norberta Krebsa, znanega raziskovalca našega Primorja.

22. Vršil se je mednarodni kongres organizacij za propagando tujskega prometa pod predsedstvom glavnega ravnatelja švicarske tujskoprometne zveze ministra A. Junoda. Zastopane so bile Avstrija, Belgija, Bolgarija, Velika Britanija, Grčija, Nizozemska, Holandija, Madžarska, Češkoslovaška, Italija, Turčija, Švica in Jugoslavija.

24. Naše mesto je obiskala skupina 22 srbskih kmetovalcev-zadružnikov iz užiške oblasti pod vodstvom ondote-nega velikega župana dr. Vilka Baltiča.

26. Na svojem potovanju po Sloveniji je prišel v Ljubljano patriarh srbske pravoslavne cerkve Dimitrije.

OKTOBER 1927

2. Občinske volitve so dale tole sliko: volilnih upravičencev je 14.546, oddanih glasov 10.432, od teh za SLS 3864, za socialiste 537, za SDS 4879, za radikale 513, za komuniste 392, za Neodvisno gospodarsko listo 247 glasov. Izvoljeni so: na listi Naprednega bloka: dr. Dinko Puc, odvetnik, Josip Turk, posestnik in podjetnik, Anton Likozar, nadučitelj v p., Ivan Tavčar, uradnik Delavske zbornice, Peter Šterk, trgovec, Josip Rebek, ključavničarski mojster, dr. Joža Bohinjec, ravnatelj OUZD, Ernest Vargazon, žel. uradnik, Franc Rupnik, žel. strojevodja v p., ing. Lado Bevc, uradnik gradbenega ravnateljstva, Miroslav Urbas, posestnik in trgovec, Karel Urbančič, poštni uradnik, Alojz Lombar, krojaški mojster, dr. Josip Klepec, odvetnik, Franc Zajc, mesar, Ivan Dachs, gostilničar in posestnik, Franc Pišek, železničar v p., dr. Rudolf Kropivnik, profesor, Valentin Urbančič, zasebni uradnik, Josip Ambrožič, mestni učitelj, Josip Lovša, posestnik, Ivan Vrbinc, posestnik, Ivan Mihelčič, elektrik in posestnik.

Na listi SLS so izvoljeni: dr. Andrej Gosar, minister in narodni poslanec, Evgen Jarc, profesor, Janko Jeglič, šolski ravnatelj, Franc Orehek, ravnatelj in posestnik, Franc Pust, tesarški mojster in posestnik, Anton Marinček, drž. uradnik, dr. Josip Jerič, odvetnik, Josip Pirc, drž. uradnik, dr. Valentin Rožič, profesor, Josip Olup, trgovec, Franc Debevec, žel. uslužbenec, Ivan Krvina, urarski delovodja, Josip Rajnar, žel. uslužbenec, Metod Golmajer, stavec, ing. Fran Rueh, drž. uradnik, Edvard Meze, posestnik, Josip Musar, mesar in posestnik, Miha Krek, novinar, Ivan Lipoglavšek, zasebni uradnik. Na socialistični listi Stanko Likar, tajnik OUZD, in Ljudevit Miklošič, železničar. Na napredni gospodarski listi: dr. Vladimir Ravnihar, odvetnik, in dr. Miroslav Lukan, posestnik in vel. župan v p. Na listi Delavsko-kmečkega republikanskega bloka: dr. Milan Lemež, odvetnik, in Marcel Žorga, strojevodja. Na Neodvisni gospodarski listi dr. Vinko Gregorič, zdravnik in posestnik.

9. Danes je priletelo v Ljubljano prvo letalo, ki ga je kupil Aeroklub v Nemčiji. — Vsa naša ženska društva so priredila v Mestnem domu zborovanje, na katerem so zahtevala volilno pravico tudi za ženske.

15. V 87. letu svoje starosti je preminul akad. slikar in profesor Ivan Franke. Doma je bil iz Poljanske doline nad Škofjo Loko, ljudsko šolo je obiskoval v Cerkljah, gimnazijo v Ljubljani, slikarsko akademijo pa na Dunaju in v Benetkah. Potem je šel po svetu in ga je usoda zanesla celo na Kitajsko. Svoje prvo službeno mesto profesorja je nastopil na kranjski gimnaziji, hkrati pa je bil tudi konservator centralne komisije. Raziskavati je prišel zgodovino naše umetnosti in je kasneje opisal najzanimivejše starine naših starih cerkvic. Pozneje je bil prestavljen za profesorja na ljubljansko realko. Od njegovih del so najbolj znane cerkvene slike v nunski cerkvi v Škofji Loki, v Cerkljah, Predosljah pri Kranju, Dednem dolu, v ljubljanski frančiškanski cerkvi in v Ribnici. Med njegovimi portreti so najbolj znani portreti Josipa Jurčiča, Valvasorja, dr. Mencingerja, mecena Gorupa in pa njegov lastni portret. Najljubša motiva v pokrajinskih slikah sta mu bila Sava in Kamniške planine. Poleg slikarja je bil pokojnik vnet ribič, a še bolj vnet gojitelj rib, ki je zanje ustanovil drstišča na Studencu pri Ljubljani in na Poljani pri Želimljah, veliko pa je pripomogel do ustanovitve modernega ribogojnega zavoda v Bohinjski Bistrici. Mnogo je pisal o ribah in ribištvu v slovenščini, nemščini in angleščini. Na tem polju je bil priznan strokovnjak doma in na tujem.

27. V Aspangu pri Dunaju je umrla Terezija Stritarjeva, vdova po pesniku Josipu Stritarju.

29. Umrl je Ivan Robida, magistratni nadkomisar v p. Pokojnik se je rodil v Ljubljani 1845. Nekaj časa je bil sluga dr. Coste. Ko je bil ta izvoljen za ljubljanskega župana, je bil pokojnik sprejet v magistratno službo, najprej kot sluga, a s svojo bistrostjo in marljivostjo se je sčasoma povzpел do nadkomisarja. V mestni službi je bil polnih

45 let, nazadnje pri mestni policiji. Bil je zaveden Slovenec, kar je pokazal zlasti ob septembrskih dogodkih leta 1908., ko je v funkciji policijskega nadkomisarja ravnal tako, da slovenski demonstranti niso bili preobčutno kaznovani. Vse važnejše dogodke iz ljubljanske zgodovine je zapisoval v svoj listovnik, iz katerega je črpal že marsikateri zgodovinar. — V magistratni zbornici se je vršil kongres »Centralne središnje uprave saveza lovaških združenja« pod predsedstvom ministra dr. Milana Stojadinovića in v prisotnosti številnih delegatov iz vse države, zlasti iz Sarajeva, Splita, Novega Sada, Maribora in Ljubljane.

30. Na zborovanju Društva hišnih posestnikov proti podaljšanju stanovanjske zaščite je nastal tolikšen trušč, da je posredovala policija in zborovalce razgnala.

NOVEMBER 1927

3. Umrila je Milena Žerjavova, soproga narodnega poslanca in ministra n. r. dr. Gregorja Žerjava. — Za novega pomočnika ravnatelja drž. železnice v Ljubljani je imenovan ing. Makso Klodič.

5. Evangeljska cerkvena občina slavi 75 letnico ustanovitve občine in zidanja cerkve in župnišča na Gosposvet-ski cesti. Hkrati se spominjajo naši evangeličani 400 letnice, odkar so se prvi protestanti v Ljubljani začeli zbirati okoli Matije Klombnerja ter praznujejo 100 letnico, odkar se je po 300 letnem premoru spet vršila prva protestantska služba božja v Ljubljani. Slavnost se je pričela snoči s slovesno fanfaro na zvoniku evangeljske cerkve z dvema starodavnima koraloma. Na slovesnost so prihiteli dr. Filip Popp, pokrajinski predsednik iz Zagreba, bivša ljubljanska pastorja dr. Schneider z Dunaja in Kubaček iz Brucka na Muri, zastopniki protestantov iz Maribora in Celja, iz Ljubljane pa zastopniki tujih držav, oblasti in mestne občine. Po slovesni službi božji, na kateri so sodelovali solisti ter vojaška godba, je bila poklonitev pred Trubarjevim spomenikom, potem pa svečano kosilo v »Unionu«. Popoldne je bilo slavnostno zborovanje protestantovskega podpornega društva.

13. Ljubljančani so ob 7. obletnici rapalske pogodbe do zadnjega kotička napolnili veliko unionsko dvorano, v kateri se je vršila veličastna manifestacija za naše brate na Primorskem. Nastopilo je več govornikov, na koncu pa je bila sprejeta resolucija proti krivicam, ki jih trpi naš narod v tuji državi. Zborovanje je poteklo mirno.

21. V opernem gledališču se je vršila proslava ob priliki sklenitve prijateljske pogodbe med Francijo in našo kraljevino. Prisostvovali so ji francoski generalni konzul iz Zagreba Boissier kot zastopnik francoskega poslanika Darda, ljubljanski konzul Richard, univ. prof. Martel, veliki župan, knezoškof, divizionar, komisar mestne občine ter drugi zastopniki oblasti poleg polne hiše občinstva. Slavnostni govor je imel pesnik Oton Župančič, za katerega se mu je zahvalil konzul iz Zagreba. Potem je moški zbor Glasbene Matice ob spremljavi opernega orkestra zapel marseljezo ter našo himno. Nato so sledile razne točke slavnostnega sporeda. — V Krakovem je preminula v 80. letu starosti Frančiška Goršičeva, dolgoletna orglavka v trnovski cerkvi, sestra pok. orglarskega mojstra Franceta Goršiča. — Minister za socialno politiko je odredil, naj se do 1. decembra izvrši likvidacija stanovanjskih sodišč.

24. Spričo vznemirljivih vesti iz Beograda o okrnitvi slovenske univerze v Ljubljani je sklicala akademska mladina nocoj v unionsko dvorano protestno zborovanje, ki

se ga je udeležila ogromna množica akademikov in meščanov. Vsi govorniki, tako univerzitetni profesorji kakor zastopniki akademikov, pa tudi zastopniki političnih strank, so bili v svojih govorih odločno in soglasno proti kakršnikoli okrnitvi univerze. Sprejeta je bila resolucija, ki je bila poslana prosvetnemu ministru. Na univerzi je bil sestavljen akcijski odbor akademske mladine, ki vodi borbo proti okrnitvi ljubljanske univerze. Hkrati se pripravljajo po vseh večjih krajih Slovenije podobna protestna zborovanja, na katerih bodo govorili akademiki.

29. Vršila se je prva seja novoizvoljenega občinskega sveta pod predsedstvom najstarejšega člana dr. Vinka Gregoriča, ki je pred prehodom k volitvi župana in podžupana izrekel oster protest proti okrnitvi univerze. Nato je dr. Gregorič naznanil, da je minister za socialno politiko dr. Andrej Gosar odložil svoj občinski mandat in da je bil mesto njega poklican v občinski svet Josip Rutar. Volitve župana so dale tale rezultat: od 48 glasov jih je bilo oddanih za dr. Dinka Puca 23, za dr. Vladimirja Ravniharja 21, za Marcela Žorgo 1 glas, a tri glasovnice so bile prazne. Za župana je bil torej izvoljen dr. Dinko Puc. Pri volitvah podžupana je bil tale rezultat: za Josipa Turka 23 glasov, za dr. Jeriča 21, a štiri glasovnice so bile prazne. Za podžupana je bil torej izvoljen Josip Turk.

30. Umril je dr. Robert Kermavner, upokojeni finančni komisar, strokovnjak za davčne zadeve in lastnik davčnoposredovalne pisarne, pred leti vnet turist in eden najboljših poznavalcev Polhograjskih Dolomitov.

DECEMBER 1927

13. Prispel je novi poveljnik orožniškega polka, orožniški polkovnik Dušan Hadži-Jovanović, doslej poveljnik na Cetinju.

14. Na seji oblastnega odbora je bila sprejeta uvedba novih davščin na alkoholne pijače, na kavarne, gostilne in plesne prireditve, na premog, avtomobile in motocikle, v skupnem znesku 50 milijonov Din.

21. Umril je dr. Janko Babnik, predsednik višjega deželnega sodišča v Ljubljani. Rodil se je 1861 v Ljutomeru. Po končanih pravnih naukih je prakticiral po raznih sodiščih v Ljutomeru, Ljubljani, Logatcu, 1898 je bil dodeljen pravosodnemu ministrstvu na Dunaju. Ob prevratu se je vrnil v Ljubljano in prevzel administracijo poverjenišтва za pravosodje v Ljubljani, pozneje vodstvo oddelka ministrstva pravde v Beogradu. 1922 je bil imenovan za predsednika višjega deželnega sodišča v Ljubljani. Kot pravnik je bil pokojnik priznan strokovnjak. 1888 je bil urednik »Slovenskega Pravnika« ter soustanovitelj društva »Pravnik«. Veliko se je pečal s pravno zgodovino Slovencev, o čemer je pisal v »Letopisu Matice Slovenske«. Velika je njegova zasluga za slovensko-nemško pravno terminologijo. — Na strehi skladišča Gospodarske zveze na Dunajski cesti je izbruhnil ponoči požar, ki je grozil, da uniči poslopje in se razširi na sosednje objekte. Poklicnim mestnim gasilcem se je s pomočjo nove motorne brizgalne posrečilo, da so požar udušili.

22. Oblastni odbor je na svojem zasedanju soglasno sklenil, da se dovoli mestni občini ljubljanski najetje kreditov, in sicer: za mestno klavnico 6.000.000 Din, za stanovanjsko hišo na Ahačjevi cesti 3.000.000, 2.500.000 Din za odkup in razširitev električne cestne železnice in 6.200.000 Din kot investicijsko posojilo za regulacijo cest in ulic ter za zidanje stanovanjskih hiš.

»Kroniko« izdaja mestna občina ljubljanska, predstavnik dr. France Stelè, zalaga in tiska Učiteljska tiskarna, predstavnik Francè Štrukelj, za uredništvo, upravo in inseratni del odgovoren Pavel Debevec. — Ponatis člankov in slik dovoljen samo s pristankom uredništva. Rokopisi se ne vračajo. »Kronika« izhaja 4 krat na leto in stane za vse leto Din 60.—, za pol leta Din 30.—, za četrt leta Din 15.—. Za inozemstvo Din 100.—. — Posamezna štev. stane Din 30.—.

Naroča se: Učiteljska tiskarna, Ljubljana.

PLIN

KURIVO

SODOBNOSTI

Mestna plinarna ljubljanska

Meščan, ki živi z duhom časa, uporablja za kuho in peko, likanje, pranje ogrevanje vode, centralne in druge kurjave enako kakor tudi obrtnik za lotanje, varjenje, sušenje itd. - le plin!

Resljeva cesta št. 28   Telefon št. 29-77

BIBLIOTEKA UNIVERZE
v Ljubljani

Učiteljska tiskarna

registr. zadruga
z omej. zavezo

Frančiškanska 6

V Ljubljani

Telefon 23-12

Račun poštne hranilnice 10.761

je najmoderneje urejena in izvršuje vsa tiskarska dela od najpreprostejšega do najmodernejšega. Tiska šolske, mladinske, poučne, leposlovne in znanstvene knjige v enobarvnem ali večbarvnem tisku. — Brošure in knjige v malih in največjih nakladah. Časopise, vabila, proračune, vizitke, plakate, žumale. Okusna oprema ilustriranih katalogov, cenikov in reklamnih listov. Lastna tvornica šolskih zvezkov. Šolski zvezki za osnovne, srednje in meščanske šole. Risanke, dnevniki in beležnice. Vse tiskovine za šole in društva (letake, lepake, izpričevala itd.) dajte v tisk Učiteljski tiskarni! — Zahtevajte cenike!

Izdeluje diazo-amoniak papir
»JASNIT« za kopiranje
načrtov, ki je 100 % domač
izdelek te vrste v državi
Lastna kopirnica